

שביל הרכס בעתלית

מדריך סיור על רכס הכורכר בעתלית

לזכרו של סרן שרון אלמקיאס ז"ל

שביל הרכס בעתלית | מדריך סיור על רכס הכורכר בעתלית | אהוד גלילי ורינה תירוש

אהוד גלילי ורינה תירוש

לזכרו של סרן שרון אלמקיאס הי"ד שנפל בקרב ב- 9.1.05 בהר דב שבגבול הצפון, בהגנו על ביטחון מדינת ישראל ותושביה. שרון הותיר אחריו מורשת מפוארת של מבצעים מרשימים המהווים דפים בספר ההיסטוריה של מדינת ישראל, מורשת של ציונות, אהבת הארץ ודאגה לחייל הלוחם.

שביל הרכס בעתלית | מדריך סיור על רכס הכורכר בעתלית

לזכרו של סרן שרון אלמקיאס ז"ל

אהוד גלילי ורינה תירוש

מדריך סיור | שביל הרכס בעתלית

לזכרו של סרן שרון אלמקיאס ז"ל

מחברים: אהוד גלילי ורינה תירוש

כתיבת קטע עיצוב ופיסול גן שרון: רפי פלד

כתיבת קטע זוכרים את שרון: אירית רוטלוי

כתיבת קטע דברים של מפקד לזכרו של שרון: סרן שביון

כתיבת קטע פעילות רשות העתיקות עם ילדי בית הספר: עינת קאשי

הופק על ידי העמותה להנצחת זכרו של שרון אלמקיאס,

בית הספר גלי עתלית ועמותת כחול וירוק לאיכות סביבה בחוף הכרמל

עריכה לשונית: אהוד גלילי, ענבר מעוז, איתמר רוטלוי, ברוך רוזן

עיצוב גרפי ועריכה: "ענבר עיצובים" - eden_m@015.net.il

בן גלילי

צילומים: אהוד גלילי, קורט ברמר, רענן כסלו, רשות העתיקות, דותן רותם,

ארכיון עיריית חיפה, איתמר גרינברג, יוסף גלילי, חנן גטריידה, ד"ר קליב, רינה תירוש

המדריך הוכן כמפעל הנצחה ואינו מיועד למכירה

הוצאה ראשונה בשנת 2009 "דפוס אלמיר", קלנסווה

© זכויות יוצרים: המחברים והגופים המפיקים

תוכן העניינים

07	• זוכרים את שרון
09	• מטרות מדריך הסיור
	• הקמת מרכז מורשת ותכניות לימודים "בשבילי עתלית"
10	בית הספר גלי עתלית
12	• כיצד נשתמש במדריך הסיור
13	• מבוא - האדם והנוף בחוף הכרמל
17-16	• מפה 1 - התחנות במסלול הסיור
19-18	• מפה 2 - הנקודות הנצפות ממסלול הסיור
	• מסלול הסיור - שביל הרכס בעתלית
	(תחנות בצבע ■, מעברים בין נקודות בצבע ■)
20	ונקודות נצפות בצבע ■)
20	תחנה 1 - גן הזיכרון לחללי עתלית ומחצבות קדומות
21	תחנה 2 - גן שרון, שכונת גבעת שרון וקניון עין הים
25	תחנה 3 - החומה החצובה
	תחנה 4 - חציבות ליד בניין המועצה והסבר על
25	טכניקת החציבה
	תחנה 5 - באב אל מקעטי, השער הקטוע
27	ומחנה החוצבים
	תחנה 6 - בית הכנסת ושרידים עתיקים בחצר
29	בית הכנסת (אבוסים וקולומבריום)
33	תחנה 7 - עמדת שמירה בריטית מבטון
38	תחנה 8 - ביר אל יצק, באר צלבנית ליד מסילת הבהל
39	תחנה 9 - חצר משמר גדולה, מחנה החוצבים
40	תחנה 10 - חצר משמר קטנה דרומית לבאב אל האווה
40	תחנה 11 - באב אל האווה, (שער הרוח) ודרך חצובה
43	תחנה 12 - חצר משמר קטנה מצפון לבאב אל האווה
44	תחנה 13 - מעבר חצוב, השער הקטוע הצפוני
	תחנה 14 - מחנה חוצבים גדול צפונית לשער
45	הקטוע הצפוני
45	תחנה 15 - מחצבת כורכר בריטית
	תחנה 16 - באב אל עגל, (שער העגלות)
46	דרך חצובה, צד מזרח
47	תחנה 17 - הכתובת הקדומה ומקור השם עתלית
48	תחנה 18 - דרך חצובה בשוליים המזרחיים של הרכס
49	תחנה 19 - מצפה נוף על גג בריכת מים בריטית
74	תחנה 20 - גדה דרומית של נחל אורן (המעבר הצר)
	תחנה 21 - מערות קבורה בשימוש משני
76	ומתחם/מבנה שהיה מקורה
76	תחנה 22 - מצודת דוסטרי, מצודת המיצר

57	נק' נצפית 22 - מקום גילוי איל הנגיחה
	נק' נצפית 23 - מגדל השמירה הצפוני של החומה
62,57	החיצונית בתוך הים
66	נק' נצפית 24 - מקום גילוי ספינת התותחים
	נק' נצפית 25 - מפרץ עתלית - המעגן הדרומי
66	והמזרח הצלבני
66	נק' נצפית 26 - מוזיאון עתלית - בית השומר
	נק' נצפית 27 - עמדת שמירה חופית של מסילת
67	הברזל הבריטית
	נק' נצפית 28 - שכונת הגורן - המקום בו היו
74	הגרנות של המושבה
	נק' נצפית 29 - האזור בו התגלו החווה החקלאית
74,32	והקולומבריום מהתקופה הפרסית
	נק' נצפית 30 - מחלף הרכבת - מערות עם שרידים
74	מתקופת האבן התיכונה
74	נק' נצפית 31 - מושב מדגים
74	נק' נצפית 32 - כפר ארמני שייר אברק
74	נק' נצפית 33 - קיבוץ נווה ים
74	נק' נצפית 34 - קיבוץ עין כרמל
	נק' נצפית 35 - כפר מוצף מהתקופה הניאוליתית
74	הקיראמית ליד נווה ים
74	נק' נצפית 36 - מזרקה טבעית (גיזור)
74	נק' נצפית 37 - מעגן נווה ים
74	נק' נצפית 38 - בית הקברות לוותיקי עתלית
80	• פעילות העמותה לזכרו של סרן שרון אלמקיאס
81	• פיתוח, בניה ואיכות סביבה בעתלית
	• תכנית להקמת מוזיאון, ומצפה נוף בברכת המים
83	בשמורת הטבע חורבת קרתה
85	• פעילות עמותת כחול וירוק
88	• זעקת הארץ - פארק עתלית - החזון ושיבור
	• מרכז ארכיאולוגי חינוכי של רשות העתיקות -
	פעילות עם ילדי בית הספר "גלי עתלית"
92	למען טיפוח ושמירת העתיקות
94	• מקורות וחומר לקריאה נוספת
96	• לוח כרונולוגי - תולדות האדם בארץ ישראל
97	• תודות
98	• על המחברים

78	תחנה 23 - מערת קבורה ושוקת
78	תחנה 24 - מעבר באב אל עגיל צד מערב (המעבר הצר)
78	תחנה 25 - מגרש החניה המערבי- סיום מסלול הסיור
	תקציר הנקודות הנצפות ממסלול הסיור והפנייה לעמוד המתאים:
27	נק' נצפית 1 - רחוב המייסדים (מושבה א)
	נק' נצפית 2 - מפעל המלח המודרני שהוקם
35	בתחילת המאה העשרים
36	נק' נצפית 3 - מוזיאון המלח
	נק' נצפית 4 - בריכות המלח -
68,27	איזור הביצות לשעבר
34	נק' נצפית 5 - תחנת הרכבת
49	נק' נצפית 6 - מפעלי מלח עתיקים על קו החוף
	נק' נצפית 7 - דרך צלבנית החוצה את בריכות
40	המלח ומובילה למבצר
	נק' נצפית 8 - השער המזרחי בחומה החיצונית,
40	אליו מובילה הדרך לעיל
49	נק' נצפית 9 - מבני מחסנים בריטיים לשימור
	נק' נצפית 10 - עתלית-ים, כפר מהתקופה
51,49	הניאוליתית על קרקעית הים
	נק' נצפית 11 - מעגן המפרץ הצפוני ושרידי
56,49	ספינות טרופות
53,49	נק' נצפית 12 - נמל פניקי בנוי במפרץ הצפוני
	נק' נצפית 13 - תחנת רכבת בריטית שנבנתה
67,49	לצרכי המחצבות
49	נק' נצפית 14 - שפך נחל אורן לים
65,49	נק' נצפית 15 - בית הקברות הצלבני
57,49	נק' נצפית 16 - המבצר הצלבני
49	נק' נצפית 17 - אפיק נחל אורן
	נק' נצפית 18 - שדרת עצי הוושנינגטוניה ובהמשך
32,49,72	מזרחה חוות אהרונסון
	נק' נצפית 19 - נקודת העלייה לקרקע של המושבה
27,49	(כיום שכונת עתלית החדשה)
69,49	נק' נצפית 20 - מתקן הצלה לצבי הים
50	נק' נצפית 21 - מחנה המעפילים

זוכרים את שרון

סרן שרון אלמקיאס הי"ד נפל בקרב ב- 9.10.05 בהר דב שבגבול הצפון, בהגנו על ביטחון מדינת ישראל ותושביה. שרון הותיר אחריו מורשת מפוארת של מבצעים מרשימים המהווים דפים בספר ההיסטוריה של מדינת ישראל, מורשת של ציונות ואהבת הארץ ושל דאגה לחייל הלוחם. בכדי להנציח את זכרו ולהמשיך את פועלו של שרון שעזר בסתר מכספו האישי לחיילים מקקים מפלוגתו, הוקמה עמותה בה שותפים בני משפחה, חברים ומוקירי זכרו של שרון.

נעורים בעתלית ולימודים בפנימייה הצבאית

שרון נולד ב- 9.10.81, בעתלית כבן הזקונים למשפחת אלמקיאס. כבן יחיד, מייד הפך לגאווה המשפחה וכמקור נחת לסובבים אותו, בעיקר להוריו, דוד וחנה ולאחיותיו מאיה וזיוה. כאשר בגר, התאפיין שרון בשמחת חיים, סקרנות בלתי פוסקת לגלות דברים חדשים, ובחיוך שובה לבבות, חיוך שלא מש מפניו עד יום נפילתו.

פינה מיוחדת בליבו של שרון הייתה שמורה לסוסים. כדבריו, הקרינה החיה אצילות ועוצמה יותר מכל חיה אחרת. גם בתחום הספורט לא טמן ידו בצלחת ועסק בכל תחומי הספורט, אך יותר מכל, אהב והתבלט בספורט המים: שחייה, גלישה, צלילה, ואף הגיע להישגים מרשימים בתחום זה. בכיתה י', הצטרף שרון, למכללה הצבאית לפיקוד של בית הספר הריאלי בחיפה.

השירות בצה"ל

כחניך בפלוגת "גליל", בלט שרון, כאדם המציב רף הישגים גבוה, חניך רציני המלווה בחיוך נצחי ואוירה טובה. בתקופה זאת הכיר שרון את חברתו, ענבל, שמילאה את ליבו באהבה עזה עד יומו האחרון. ענבל היא תמונת ראי שלו: צנועה,

יפה, מוכשרת וקצינה מצטיינת. בתום לימודיו בפנימייה הצבאית של ביה"ס הריאלי, בשנת 2000, התגייס לצה"ל לחטיבת גולני. המסלול המפרך והתובעני רק העצים את רצונו להמשיך ולתרום להגנת ביטחון המדינה, לחנך ולהוביל דור לוחמים. בסוף הכשרתו, יצא שרון לקורס קציני חי"ר, קורס אותו סיים בהצלחה. עם סיום הקורס, שובץ כמפקד מחלקת מרגמות בפלוגה המסייעת של גדוד 12, תפקיד אשר לכל הדעות, מורכב הן מבחינה מקצועית והן מבחינה מנהיגותית. שרון העמיד לחייליו דרישות גבוהות אך כמעשה אומן, כבש את ליבם: במילה טובה אשר הייתה שגורה תמיד בפיו, במתן כסף לחייל מקנ ובחלוקת שתייה חמה לעמדות השמירה בליל חורף קר. ומהר מאוד הפך שרון לדמות נערצת בקרב פקדיו ומפקדיו. המחלקה יצאה לפעילות מבצעית ביהודה, שומרון ועזה. במאי 2004, מונה שרון לסגן מפקד הפלוגה.

הקרב האחרון

ביום א' 9.1.2005, בהר-דב, בשעה 11:50 סיים שרון את התדריך לחיילים שהשתתפו בשיירה של מוצב נחל שיאון. המשימה: העברת שיירה למוצב "זיונית". כהרגלו בקודש, נגע שרון בכל הפרטים, קטנים כגדולים, הנוגעים לביצוע המשימה. כחמש דקות לאחר מכן, יצאה השיירה לדרכה. שרון מוביל את התנועה בתוך רכב ממוגן. הנוף הנשקף ממרומי ההר, הרשים את שרון, ובעת הסיוור התנהל ויכוח ברכב, האם רואים את הים התיכון או לא? כזה היה שרון, גם במשימות המורכבות ביותר שידר רוגע ועסק בדברים פשוטים כמו טבע. סמוך לשעה 12:00, התפוצצו מספר מטעני צד על הרכב המוביל ושרון נפגע מייד. למרות הפינוי והתגובה המהירה של חיילי הסיוור, לאחר מספר דקות נפטר שרון מפצעיו.

נותרנו עם הכאב

שרון הותיר אחריו מורשת מפוארת של מבצעים מרשימים, אשר מהווים ללא ספק דפים בספר ההיסטוריה של מדינת ישראל. מורשת של דאגה לחייל באשר הוא ובאשר מעמדו. מורשת של שמחת חיים, פשטות, ציונות. מורשת אשר תהיה נר לרגליו בכל אשר נפנה. מותו של שרון הכה בתדהמה את כל מכריו. לאחר שלחם בכל החזיתות, מרצועת עזה בדרום דרך הלחימה ביהודה ושומרון ועד גבול הצפון, דווקא כאן, במקום הפסטורלי לכאורה, מצא שרון את מותו והוא בן 24 בנפלו.

"גן-שרון"

העמותה להנצחת זכרו של שרון הקימה את "גן שרון", הנמצא בעתלית ומתואר במדריך זה. הגן מוקף בפסלים אשר נבנו מאבני בזלת שהובאו מרמת הגולן. הגן והפסלים שתוכננו ועוצבו על ידי הפסל רפי פלד, מהווים מוקד לפעילויות והקניית ערכים של אהבת הארץ לחיילים ולתלמידים.

הגן מהווה מקום מפגש של מפקדים, חיילים וחניכי קורס קצינים מחטיבת גולני להדרכה בנושא מורשת קרב, מנהיגות ודוגמא אישית. המפקדים לעתיד, שומעים על

פועלו של סרן שרון ז"ל, על כושר מנהיגותו, ערכיו כמפקד ודאגתו לחייליו, השורשיות ואהבת הארץ כמו גם האנושיות ואהבת האדם.

בסמיכות לגן נמצא בית ספר "גלי עתלית", תלמידיו מדריכים בגן ושומרים על ניקיונו. הגן משמש את הילדים ומקנה להם את ערכיו של שרון ז"ל. העמותה מאמינה שתלמידים אלו יפנימו את הערכים שנלמדו בגן וימשיכו בפועלו של שרון ז"ל.

דברים של מפקד

בטכס חנוכת הגן ב- 1.12.2005 נשא סרן שביון, מפקד של שרון, דברים לזכרו: שרון, הגן הזה שאנו חונכים לזכרך, מקושט ומעוטר כולו באבני בזלת. כשבדקתי מהי בזלת גיליתי כי המונח מתאר סלע קשה מאוד, בנוי מגרגרים ומשובץ גבישים. אי-אפשר להתעלם מההקבלה המתבקשת אליך: גם אתה היית סלע קשה מאוד, עקשן, שהיה קשה מאוד ועל גבול הבלתי-אפשרי לשבור אותו. סלע שכולנו פעורי עיניים לנוכח מראהו המדהים, שכך גם היינו מולך.

בנוי גרגרים ומשובץ גבישים: בדיוק כמוך, בנוי גרגרים של חינוך טוב מבית, של אהבת הארץ, של אנושיות ואהבת האדם ושל העממיות, הצניעות והפשטות אשר היו טמונים בך. משובץ בגבישים של טוהר, כנות, רצינות ועקשנות, של אמונה בצדקת הדרך ושל נתינה. בצד אבני הבזלת מוצב לו עץ זית שעליו אמר תומס לי פרידמן: הוא מייצג כל דבר המשריש אותנו, מזהה אותנו וממקם אותנו בעולם הזה, בין שמדובר בשייכות למשפחה ובין שמדובר בשייכות לקהילה, לשבט, לאומה, לדת או מעל לכל, למקום הקרוי בית. אילו היו הדברים נכתבים עליך ולא על עץ הזית, לא היינו שמים לב לשינוי כלל וכלל. שרון, היית אדם, לוחם ומפקד מעולה שבמעולים ובחור כארז. גן זה שדודו טרח ועמל רבות להקימו, מדמה בצורה נפלאה את דמותו של שרון.

כולי תקווה שנדע לזכור אותך ולהמשיך בדרכך.

מטרות מדרוך הסיוור

- להפציח את זכרו של שרון בן עתלית שנפל בקרב בלבנון.
- לחשוף את ההיסטוריה העשירה והמגוונת של עתלית וסביבתה.
- להטמיע את אהבת הארץ על ידי הכרת האזור, אתריו ותולדותיו.
- לעודד סיורים רגליים והתבוננות בטבע, בנוף ובערכי התרבות, העתיקות והמורשת.
- לאפשר הכרת אזורים ייחודיים עתירי ערכי תרבות, טבע ונוף הסגורים כיום בפני הציבור, בהיותם בשטחים צבאיים או פרטיים, במגמה ליצור מודעות ציבורית שתביא לפתיחתם לציבור.
- להקנות ערכים של שמירת טבע, איכות סביבה ותכנון בר קיימא הולם ומתחשב בחוף הכרמל ובעתלית.
- בעידן של פיתוח מואץ ובנייה בלתי פוסקת, להבטיח שמירה על משאבי הטבע הנוף והתרבות, למעננו ולמען הדורות הבאים.
- להטמיע תכנים של ידיעת הארץ והכרת האזור בתכניות הלימודים של בתי הספר בעתלית, תוך השתתפות פעילה של התלמידים, המורים וההורים בעיצוב והכשרת מסלול הסיוור.

הקמת מרכז מורשת ותכניות לימודים "בשבילי עתלית" | בבית הספר גלי עתלית

לימודים רב תחומית, סביב מסלול שביל עתלית המביא לידי ביטוי בפועל את המטרות שמנינו לעייל. מסלול שביל עתלית החולש על תקופה בת 10,000 שנים, אומץ כמשאב למידה רב תחומי, המזמן מפגש עם ארכיאולוגיה, מורשת, היסטוריה, גיאוגרפיה, טבע ואיכות סביבה. בתחום הערכי משולבים תכנים של אחריות ומעורבות התלמידים בנעשה בסביבתם ובמקום הולדתם, אקטיביזם, מודעות אקולוגית, מפגש אנושי עם סוכני הזיכרון של היישוב לשם תיעוד תולדות היישוב, והכרת מבנים ואתרים המגלים את סיפור המקום.

היכרות עם הסביבה הייחודית של עתלית ושל חוף הכרמל מתבצעת במסגרת תכנית "הסביבה כמשאב למידה במרחב החינוכי המשותף" של אגף החינוך במועצה האזורית חוף כרמל. במסגרת זו מתקיימים מפגשים בין בתי הספר במטרה להכיר את מוסדות הלימוד והיישובים השונים בחוף הכרמל, לחזק את הגאווה ותחושת השייכות של התלמידים לאזור חוף הכרמל ולמקום מגוריהם - עתלית.

המסלול הלימודי "בשבילי עתלית" הנו מודולארי ומרכב משלושה מקטעים שכל אחד מהם קשור לתכנית לימודים של שכבת גיל מתאימה בבית הספר:

ביה"ס גלי עתלית שם לו כמטרה לקדם את החינוך הערכי לאהבת הארץ, ופיתוח הקשר של התלמיד למקום הולדתו ולארצו, חיזוק השייכות ו"גאווה היחידה" תוך הכרת הסביבה הקרובה בדרך חווייתית וממשית של לימוד הסביבה העשירה באזור עתלית.

לצורך מימוש מטרה זו פעל בית הספר במספר מישורים:

1. תכנון והכשרת שביל הליכה לימודי לאורך רכס הכורכר בעתלית. בשלב זה מתבצע תהליך התכנון. עם השלמתו יחל תהליך ההכשרת שביל הסיוור, כולל: סימון, פריצת מעברים במקומות בעייתיים, שילוט מתאים ותחנות מידע לאורך המסלול.

2. הקמת מרכז מורשת "בשבילי עתלית" בביה"ס, והכשרת צוות מדריכים ומורים שיפעילו אותו. המרכז יהווה נקודת מוצא למסלולי טיול בעתלית אותם ידריכו מורי ותלמידי ביה"ס.

3. הכנת תכניות לימודים הקשורות למסלולי הסיוור לשכבות הגיל השונות והטמעתן בתכנית הלימודים הכוללת.

לצורך הפעלת התכנית, גייס ביה"ס את נציגי הישוב והמועצה ובשיתוף החברה להגנת הטבע, המועצה לשימור אתרים, עמותת כחול וירוק ורשות העתיקות, נבנתה תכנית

- וכחומר גלם, מחנות החוצבים השזורים לאורך הרכס.
- ד. רכס הכורכר - כבית גידול, צומח: חרוב אלה, זית (עצים). קידה, רותם (שיחים). חד שנתיים-כלנית, רקפת, משפ' המורכבים, משפ' הפרפרניים, משפ' המצליבים.**
- 2. "שרידים מספרים" בעתלית, מגן הזיכרון ועד לביה"ס:**
- א. מחצבה - בגן הזיכרון.**
- ב. חומה חצובה, אופן חציבה ייחודי - מול בניין המועצה.**
- ג. מחנה חוצבים - מעל בית הכנסת.**
- ד. רצף של מחנות חוצבים על קו הרכס עד לצפון שכונת יפה-נוף, רצף קו החומה.**
- 3. עמדת שמירה בריטית.**
- 4. מצבורי תחמושת במחצבה נטושה: דילמה של שימור מול פיתוח ובניה.**
- 5. חרבת קרתא+הכתובת הקדומה - ע.ת.**

קטע 3 | כיתות ג,ד' - רחוב המייסדים, תחנת הרכבת

ומפעל המלח. (מסלול מצומצם באזור מרכז היישוב)

- מבנה הספרייה של ביה"ס שהיה בעבר אולם הסעדה יהווה דגם ללימוד ולתיעוד רחוב המייסדים.
- 1. רחוב המייסדים: יחידות המשק של הראשונים.**
- 2. מבני הציבור: בניין המועצה, בית האיכר, בית הכנסת.**
- 3. תחנת הרכבת.**
- 4. מפעל המלח.**

קטע 1 | כיתות ה' - החוף החולי (מסלול באזור צפון עתלית, שמורת הטבע ומחנה המעפילים)

- 1. מחנה המעפילים**
- 2. רכס הכורכר: התאמת הצומח - מופע שרוע של הקורנית**
- 3. החוף החולי: אופן היווצרותו, התאמת הצומח - (נר הלילה, חבצלת החוף, מדחול, דו-פרק) התאמת בעלי חיים - עקבות בחול, סרטני ים, שמורת ההטלה של צבי הים.**
- 4. בריכות המלח הצפוניות: תעשיית המלח הקדומה, הבריכות כבית גידול, תופעה ייחודית - הפלמינגו, דילמה, שימור הטבע והנוף מול פיתוח הסביבה למטרות בניה.**
- 5. מצפה אברהם דנקנר הצופה אל אתר עתלית-ים, כפר הדייגים מהתקופה הניאוליתית השקוע בים ואל המבצר הצלבני.**

קטע 2 | כיתות ו' - (מסלול מורחב לאורך רכס הכורכר של עתלית, מגן הזיכרון בדרום ועד לשמורת הטבע בצפון)

- 1. רכס הכורכר:**
- א. היווצרותו ותכונותיו, ייחודיות המיקום של הרכס וההשלכות ההתפתחותיות בעיצוב היישוב.**
- ב. התיישבות הקבע של האדם באזור הכפר הניאוליתי השקוע בים. ראשית החקלאות והתפתחות כפר הדייגים, בהקבלה להתפתחות האדם הקדמון בכרמל, וחווות אהרונסון כמפתחת זני חיסה והדרים בתקופה מאוחרת יותר.**
- ג. רכס הכורכר בעתלית - דוגמא לשימוש ייחודי ברכס כחומה**

כיצד נשתמש במדריך הסיוור

- במדריך מובאת סקירה קצרה על מאפייני הנוף הנוכחי באזור עתלית, על סלעי הכורכר, ועל התיישבות האדם באזור עתלית וחוף הכרמל. הסיוור בשביל הרכס בעתלית מתמקד בערכי הטבע, הנוף, העתיקות והמורשת הנמצאים על רכס הכורכר בעתלית ואלו הנצפים ממנו.
- מדריך הסיוור מרכב מטכסט, המתאר את האתרים ומוקדי העניין, מתמונות ומשתי מפות תצלום המספקות מידע על מיקום האתרים.
- ישנם אתרים ומוקדי עניין הנמצאים על מסלול ההליכה (אלו מכונים תחנות והם ממוספרים ומופיעים בטכסט עם כותרת בצבע **כחול** ובמפה מס' 1 כעיגולים **כחולים** ובתוכם מספר) ¹
- במפה 1 מסומנים מסלול ההליכה והתחנות השונות על מסלול ההליכה.
- בחלק מהתחנות ישנן גם נקודות תצפית (הכותרות של נקודות התצפית מסומנות בטכסט בצבע **ירוק** ובמפה 1 מופיעה הילה **אדומה** סביב העיגול **הכחול** של התחנה) ¹⁹
- מנקודות התצפית צופים על אתרים שאינם על המסלול - אלו מכונים "נקודות תצפית" (להלן 'נ' תצפית)
- הנקודות הנצפות מסומנות במפה 2 בעיגולים **ירוקים** ממוספרים ¹.
- הכיוונים אל הנקודות הנצפות מצויינים במקורב (צפון, צפון-מזרח וכו'), את הכיוון המדויק ניתן לראות במפה 2.
- במפה 2 מסומן מסלול ההליכה באופן פחות מפורט ומסומנים האתרים שאינם על המסלול ושניתן לצפות עליהם מהמסלול (הנקודות הנצפות). בטכסט ישנם הסברים לגבי אתרים נצפים אלו והם מסומנים במפה בצורת עיגולים בצבע **ירוק** ובתוכם מספרים. הכותרות לקטעי ההסבר מופיעות גם הן בירוק.
- קטעי המעבר בין הנקודות מסומנים בטכסט בצבע **אדום**.
- בסוף המדריך ישנה רשימת מקורות וספרות מומלצת לקריאה.
- סדר האתרים במדריך הסיוור נקבע על פי האתרים בשטח ואינו מאורגן על פי תקופות או סדר כרונולוגי.
- **המדריך מיועד לטיולי משפחות, מבוגרים, וילדים**
- **בליווי מדריך או מבוגר.**
- **אורך מסלול הסיוור המלא, כולל שמורת הטבע, כ-5 ק"מ.**
- יש במסלול מספר מקטעים וניתן לסייר בכל אחד מהם בנפרד.
- מקומות חניה לרכב ניתן למצוא בחלק הדרומי של המסלול, בקרבת בית הספר (מפה 1 ליד תחנה 2) ובקרבת בניין המועצה במרכז עתלית (מפה 1 ליד תחנה 3) וכן בחלק הצפוני של המסלול, מזרחית ומערבית לשמורת הטבע חורבת קרתה (מפה 1, מסומן באות X ממזרח לשמורה ובתחנה 25 ממערב לשמורה). ניתן להשאיר מכוניות במגרשי החנייה ולתכנן את הסיוור בהתאם.
- בשלב הכנת המדריך, מסלול הסיוור סומן בשטח באופן ארצי בלבד והוא מיועד להליכה ברגל בליווי מבוגרים.
- במסלול ישנם מקומות בהם נדרשת תשומת לב וזהירות בשל צוקים תלולים בגובה מספר מטרים, גדרות תיל שנותרו ממחנות הצבא, וצמחייה סבוכה. מומלץ לסייר בשביל בליווי מדריך המכיר את האזור.
- בעת כתיבת המדריך, ההליכה מערבה לתחנה 8 והמעבר בין תחנה 14 לתחנה 16 טרם הוסדר כיאות והוא כרוך בחציית גדרות תיל והליכה בשטח זרוע סלעים ומהמורות.
- ההליכה במסלול הסיוור היא באחריות המסייר. יש להצטייד בנעלי הליכה נוחות, מים, כובע, קרם הגנה נגד שמש, עזרה ראשונה ומספרי טלפון חיוניים.
- רצוי להצטייד במצפן להתמצאות בכוונים אשר מופיעים בהסברים.
- אנו תקווה שבעתיד ימצאו האמצעים הדרושים לסמן את המסלול באמצעות שילוט הולם ולהכשירו למעבר נוח ובטוח להולכי רגל מכל הגילים ובחלקים מסוימים אף לנכים ומוגבלים.

מבוא - האדם והנוף בחוף הכרמל

רקע כללי

בתקופות קדומות כמעבר טבעי לחציית רכס הכורכר ומעבר הנחל הזורם מהכרמל אל הים. ערוץ נחל המערות נחצב והורחב בתקופות היסטוריות בכדי לנקז את הביצות שהיו במרחבה המזרחית.

שינויי האקלים והנוף בחוף הכרמל

במיליון השנים האחרונות חלו שינויים משמעותיים באקלים כדור הארץ. מספר תקופות קרח שאירעו במהלך פרק זמן זה הביאו לירידה זמנית של כ-100 מטר במפלס הימים והרחבת מישור החוף בקילומטרים רבים. לפני כ-18,000 שנה היה מפלס הים נמוך בכ-100 מטר ומישור חוף הכרמל היה רחב בכ-10 קילומטרים. לפני כ-120,000 שנה הייתה תקופה חמה יחסית ומפלס הים בחוף הכרמל הגיע לגובה כ-7 מטר מעל המפלס כיום. בתקופה זו היה חלק ניכר מחוף הכרמל מוצף על ידי הים. שרידי חוף קדום עם צדפים מאובנים נמצאו בגובה 6-9 מטר מעל פני הים בחוף הכרמל, במקומות בהם חוצים נחל המערות ונחל גלים את רכס הכורכר עליו נמצא הכביש המהיר. השינויים באקלים, במפלס הים ובנוף השפיעו על החברות האנושיות שנאלצו להתאים את עצמן ולהסתגל. כן השפיעו שינויים בכמות המשקעים ובטמפרטורה על הצומח והחי. מינים רבים של בעלי חיים וצמחים נעלמו מהאזור ומינים אחרים תפסו את מקומם.

האדם הפרהיסטורי בחוף הכרמל ובעתלית:

האדם הופיע לראשונה על פני כדור הארץ באזור טנזניה, קניה ואתיופיה שבמזרח אפריקה. לפני כ-1.7 מיליון שנה יצא האדם מאפריקה והחל להתפשט ברחבי העולם. בדרכו מאפריקה עבר האדם דרך ארץ ישראל, הגשר בין יבשות אפריקה, אסיה ואירופה. בני האדם חיו על פני כדור הארץ

מסלול הסיור שביל הרכס בעתלית עובר לאורכו של רכס הכורכר המזרחי בחוף הכרמל - הרכס עליו נמצא היישוב עתלית. שביל ההליכה שאורך וסומן על ידי מתנדבי עמותת כחול וירוק בשיתוף עם בית הספר גלי עתלית, עובר לאורך פסגת הרכס בקטע שבין המושבה עתלית בדרום, אותה ייסד הברון רוטשילד לפני 104 שנים, לשמורת הטבע חורבת קרתה בצפון. מסלול הסיור עובר במספר תחנות ותצפיות נוף המספרות סיפור מרתק של התיישבות האדם באזור עתלית במשך כ-9,000 שנה. האתרים השונים והממצאים שהתגלו באזור עתלית מלמדים על שילוב מופלא של האדם, הים והטבע בתקופות הקדומות ובזמנים מודרניים.

נוף רכסי הכורכר והמרחבות בחוף הכרמל:

הנוף בחוף הכרמל מתאפיין ברכסים של סלעי כורכר (דיונות חול מאובנות) המשתרעים במקביל לחוף וביניהם מרחבות (עמקים ארוכים וצרים הנמצאים בין רכסי הכורכר ובהם אדמת סחף חרסיתית). בעבר היו המרחבות מכוסות בביצות ששמשו בית גידול עשיר ומגוון לצמחים ובעלי חיים. הביצות רחשו ביתושים והאזור היה נגוע במלריה. בחוף הכרמל הצפוני (הנמצא מצפון לנחל אורן ומבצר עתלית) ישנו רכס כורכר אחד ואילו בחוף הכרמל הדרומי (מעתלית עד קיסריה) ישנם שלושה רכסים. על קרקעית הים ישנם רכסי כורכר מוצפים נוספים. את רכסי הכורכר באזור עתלית חוצים מספר נחלי אכזב הזורמים ממזרח למערב. נחל אורן חוצה את רכס הכורכר בקניון עמוק בחלק הצפוני של המסלול, מצפון לשמורת הטבע חורבת קרתה ונשפך אל הים במפרץ הצפוני של עתלית. נחל המערות חוצה את רכס הכורכר דרומית לעתלית. קניון נחל אורן שמש

שהגיע ככל הנראה מאפריקה) והאדם הניאנדרטאלי שהגיע מאירופה. במערות הכרמל באתר נחל המערות התגלו שרידי אדם מסוג הומו ספיינס קדום בני כ-110,000 שנה. שרידים מהתקופה הפליאוליתית העליונה (50,000 - 22,000 שנים לפני זמננו), ומהתקופה האפי פליאוליתית (השלב האחרון של התקופה הפליאוליתית) נמצאו במערות הכרמל ובאתרים פתוחים. יישובים מהתקופה הניאוליתית (תקופת האבן החדשה לפני כ-11,500 עד 7,000 שנה) נמצאו במערות הכרמל, על רכסי הכורכר ועל קרקעית הים בעתלית, בחוף הכרמל מצפון לעתלית ובנווה ים.

ההתיישבות באזור עתלית בתקופות ההיסטוריות

לפני כ-5,500 שנה הומצא הכתב, הסתיים העידן הפרהיסטורי והחלו להתפתח הציוויליזציות והחברות העירוניות הראשונות. בתקופה זו הגיע מפלס הים העולמי לגובהו הנוכחי והחלו להתבסס תרבויות ומרכזים עירוניים לאורך חופי הים התיכון. המפרצים הטבעיים באזור עתלית סיפקו מחסה לכלי שיט והביאו להתיישבות ופעילות אנושית רצופה ורחבת היקף בחמשת אלפי השנים האחרונות, החל מתקופת הברונזה הקדומה ועד התקופה העות'מאנית. בחוף הכרמל נמצאו שרידי יישובים וערים של תרבויות גוי'ים והפניקים, מתקופת הברונזה, מתקופת הברזל ומהתקופה הפרסית, שרידי תרבויות וציוויליזציות של המערב מהתקופה ההלניסטית והרומית, שרידי תרבויות נוצריות מהתקופה הביזנטית והתקופה הצלבנית ותרבויות מוסלמיות מהתקופות הערבית הקדומה, מהתקופה הממלוכית ומהתקופה העות'מאנית.

למעלה משני מיליון שנים כציידיים ולקטים שנדדו ממקום למקום, ניצלו את משאבי החי והצומח וחיו בשיווי משקל עם הסביבה. בני האדם חיו בקבוצות קטנות, נדדו והקימו אתרי חנייה זמניים במערות, מחסות סלע ובשטחים פתוחים, בהתאם לזמינות המשאבים ועונות השנה. לפני כ-11,500 שנה חלה מהפכה משמעותית בתולדות האדם - המהפכה הניאוליתית. בני האדם למדו לביית את בעלי החיים והצמחים ועברו מכלכלה המבוססת על ליקוט מזון מן הטבע, לכלכלה המבוססת על חקלאות וייצור מזון. תהליך הביות החל באזורנו, והתפשט בהדרגה לאזורים אחרים באירופה, אסיה ואפריקה. ביות בעלי החיים חייב הקמת יישובי קבע והביא להתמחות של קבוצות בני אדם בשיטות שונות של חקלאות שאפשרו ייצור כמויות גדולות של מזון. כתוצאה מכך נוצרו עודפים של מזון שהיה צורך לאכסנם, לשמורם ולסחור בהם. סמוך לתקופה זו החלו להופיע יישובי הקבע. בתוך כמה אלפי שנים פותחו מקורות המים, הומצאו כלי החרס והחל השימוש במתכות.

בחוף הכרמל נמצאו שרידי תרבויות האדם הקדמון מהקדומים בארץ ומהחשובים בעולם. באתר נחל המערות נמצאו שרידי תרבות פרהיסטורית מהתקופה הפליאוליתית התחתונה שגילם כחצי מיליון שנה (התקופה הפליאוליתית התחתונה נמשכה כשני מיליון שנה בין 2.5 ל-0.4 מיליון שנים לפני זמננו). שרידים מהתקופה הפליאוליתית התיכונה (בה התקיימה תרבות מוסטרית בין 50,000 ל-250,000 שנים לפני זמננו) נמצאו בקרקעות החמרה הנמצאות בין שכבות סלע הכורכר, במערות ברכס הכורכר מצפון לעתלית ובמערות במורדות המערביים של הר הכרמל. בתקופה זו הגיעו לארץ ולחוף הכרמל האדם המודרני (ההומו ספיינס הקדום

ההתיישבות בחוף הכרמל במאות השנים האחרונות

במאה ה-19 ובתחילת המאה העשרים, תחת השלטון העות'מאני, החלה התיישבות יהודית בחוף הכרמל וסביבתו, הוקמו המושבות זכרון יעקב, בת שלמה ועתלית והוקמה חוות הניסיונות החקלאיים חוות אהרונסון. בתקופת המנדט הבריטי הוקמו יישובים חקלאיים חדשים, הוקמו מפעל המלח ומחנה המעפילים בעתלית ובבנה נמל חיפה, תוך שימוש באבני כורכר ממחצבות עתלית. עם סיום המנדט הבריטי והקמת מדינת ישראל הוקמו קיבוצים ומושבים בחוף הכרמל והחלה קליטת העלייה של שנות החמישים, בעיקר בעיירות כמו עתלית, אור עקיבא טירת הכרמל וזכרון יעקב.

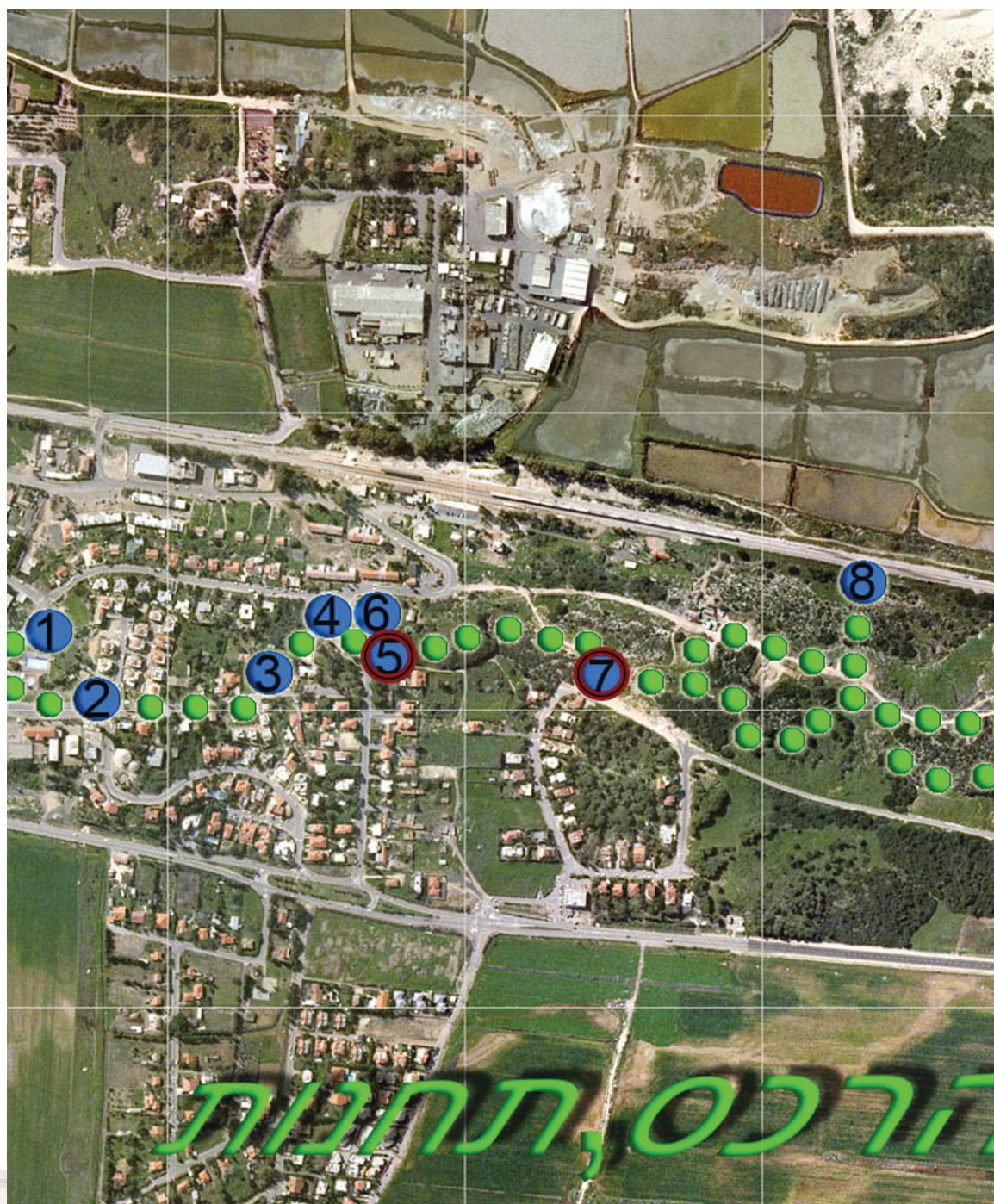
כפרי המיעוטים באזור עתלית בתחילת המאה העשרים

רוב הכפרים הערביים בחוף הכרמל הוקמו על חורבות יישובים קדומים. הכפרים נכבשו/ננטשו/פונו מיושביהם בשנת 1948-9 במבצע כיבוש משולב "מבצע שוטר" של כוחות ההגנה מחטיבת כרמלי וחטיבת אלכסנדרוני שאורגן בתקופת מלחמת העצמאות. על שרידי רבים מהם הוקמו יישובים יהודיים. סביב המושבה עתלית היו כעשרה כפרים. במערב שכן הכפר עתלית העתיקה על חורבות המבצר הצלבני. הדיפלומט הארכיאולוג החובב לורנס אוליפנט שסייר בחורבות מבצר עתלית בשנת 1882 מתאר את תושבי הכפר הערבי ששכן במקום: "בכפר חיים כמאה תושבים מסכנים ומוזנחים הגרים בבקתות עלובות ורעועות שנבנו על חורבות המבצר. קשה לתאר את הניגוד הגדול שבין הפלאחים האומללים המתגוררים במקום לבין ההדר,

הפאר והמותרות של התושבים שהתגוררו במקום בתקופות קדומות". תושבי הכפר שהיו אריסים של אשת הוואלי הטורקי של בירות נודעו כשוודי דרכים. בצפון, למרגלות הכרמל שכנה העיירה טירה, שהוקמה על חורבות יישוב מהתקופה הביזנטית. אוליפנט מתאר את תושביה כגנבים אלימים. כיום נמצא במקום היישוב טירת הכרמל. במזרח היו הכפרים עין חוד, כיום כפר האמנים עין הוד, הכפרים אל מזר, וג'בע, כיום המושב גבע כרמל, הכפר עין ע'זל, כיום המושבים עופר ועין איילה, והכפר איגים, הגדול והעשיר בכפרי האזור, ששכן על חורבות יישוב קדום שהתקיים החל מהמאה הרביעית לפני הספירה. הכפר נכבש בחודש יולי 1949 ובמקומו הוקם היישוב כרם מהר"ל. שלושת הכפרים איגים עין ע'זל וג'בע נקראו בתקופת מלחמת העצמאות בשם "המשולש הקטן". תושביהם היו עוינים ולעיתים חסמו את הדרך הראשית בין חיפה לתל אביב.

בדרום שכנו הכפר סרפנד, שהוקם על חורבות יישוב מהתקופות הרומית והביזנטית וכפר לם, כיום מושב הבונים השוכן על שרידי מצודה מהתקופה הערבית הקדומה ושרידי יישוב חקלאי מהתקופה הביזנטית. דרומה יותר שכן הכפר טנטורה, כפר דייגים שתושביו עברו לכפר פרדיס לאחר שנכבש בקרב עקוב מדם על ידי חטיבת אלכסנדרוני. כיום נמצאים במקום מושב דור וקיבוץ נחשולים. בשנת 1891 הקים הברון רוטשילד במקום בית חרושת לזכוכית המשמש כיום כמוזיאון אזורי. בדרום מזרח שכן החל משנת 1918 כפר ארמני קטן, היחיד בישראל, בשם שייך אברק, ששרידיו נמצאים על חורבות יישוב מהתקופה הביזנטית.

מסלול סיור | שביל הרכס בעתלית

תחנה 1 | גן הזיכרון לחללי עתלית ומחצבות קדומות

גן הזיכרון ובריכת השחייה הנמצאים ברחוב הסלע בעתלית. הגן ובריכת השחייה הוקמו בתוך מחפורות של מחצבה קדומה (תחנה 1 במפה 1).

גן הזיכרון

בגן מוצבת מצבת זיכרון ל-32 בני עתלית שנפלו במלחמות ובפעולות האיבה, ארבעה מהם במלחמת העצמאות. בתוך השטח המגודר של בריכת השחייה נמצאת מצבה לזכרו של מרדכי שוורץ, עולה הגרדום שהוצא להורג על ידי הבריטים בעכו בשנת 1938, לאחר שהיה מעורב בפעולות איבה בין ערבים ליהודים בבית הממשל.

המחצבה הקדומה

המחצבה שמשה להפקת אבני בניין מסלע הכורכר. מחצבה זו דומה למחצבות אבני בניין אחרות, כמותן ניתן לראות תוך כדי נסיעה בכביש המהיר (כביש 2) במקומות שונים בחוף הכרמל, באזור קיסריה, ג'סר א-זרקה ודור. בעתלית, לעומת זאת, קיימות גם מחצבות קדומות מסוג ייחודי אותן נראה בהמשך הסיור.

איור 2: מחצבת כורכר עתיקה בגן הזיכרון בעתלית

איור 1: אנדרטת זיכרון לבני עתלית שנפלו במלחמות ישראל

תחנה 2 | גן שרון, שכונת גבעת שרון, קיבוץ עין הים

השכונה והגן בנייים בפינת רחוב שרון ורחוב אמת המים, בסמוך לחומה החצובה בסלע הכורכר הנמשכת לאורך כמה קילומטרים על הרכס ומהווה מרכיב מרכזי במסלול הסיור. באזור זה הייתה בעבר נקודת העלייה לקרקע של קיבוץ עין הים (תחנה 2 במפה 1).

מעבר | בין תחנות 1-2 מגן הזיכרון לגן שרון

הליכה מגן הזיכרון מזרחה ברחוב הסלע עד הכיכר העגולה וצפונה ברחוב אמת המים על המדרכה, סמוך לבית הספר גלי עתלית, עד לגן שרון.

איור 3: גן שרון- מבט כללי

איור 4א: אנדרטת הזיכרון בגן שרון

איור 4ב: פסל בזלת בגן שרון
(שתי אבנים זקופות ומעליהן אבן אופקית מבוקעת)

גן שרון

הגן הוקם לזכרו של סרן שרון אלמקיאס, בן עתלית ובוגר הפנימייה הצבאית שליד בית הספר הריאלי בחיפה, שנפל בקרב בהר דב, כ"ח בטבת התשס"ה, 9.1.2005 והוא בן 24 בנפלו. הגן והפסלים תוכננו ועוצבו על ידי הפסל רפי פלד, יחד עם משפחת שרון. הגן משלב בתוכו אתר זיכרון והנצחה, יחד עם מתקני משחקים לילדים, ספסלי מנוחה למבוגרים ואתר מורשת וביקור ליחידות צבאיות ומבקרים רבים היוצרים יחד מעין מפגש ייחודי של עבר ועתיד, הנצחה והמשך חיות ותקווה.

איור 5: ילדים מסבירים לחיילי גולני

בידיים עובדות במושבות, לאחר שהפועלים הערביים הפסיקו להגיע לעבודה בישוים היהודיים עם פרוץ המרד הערבי הגדול. מטרת ההתיישבות בקיבוץ הייתה לכבוש את שוק העבודה בחקלאות ובחברת המלח באזור עתלית. תחילה התגוררו החלוצים בצריפי חברת המלח ולאחר מכן הוקם מחנה אוהלים בשטח שרכש הקיבוץ על רכס הכורכר. מאוחר יותר בנו צריפים ובתי ילדים. חברי הקיבוץ עבדו כשכירים בחברת המלח ובמשקי האיכרים של עתלית ובנוסף הקימו מאפייה וענפי חקלאות שונים כמו צאן, רפת, פלחה ודייג. חברי הקיבוץ היו חברים בארגון ההגנה ומדי פעם השתתפו בפעולות ההגנה שכללו החרמת נשק בריטי מהרכבות שעברו בעתלית (ראה להלן תחנה ז). בתקופת המאורעות עבדו חברי הקיבוץ כשומרים בכרמים ובשדות. באחד הימים בעת השמירה בכרם נרצח חבר הקיבוץ יצחק הומל על ידי ערביי טירה כנקמה על מות בן הכפר טירה שנורה ונהרג בעת שהצית את המתכן של דוד דוידסקו במושבה. במלחמת העצמאות השתתפו חברי הקיבוץ בכיבוש הכפרים הערביים בחוף הכרמל כולל: טירה, עין ח'וד, אל מזר, ג'בע, עין חאל, איגים, סרפנד, כופר-לם, וטנטורה. על חורבות הכפרים קמו הישובים טירת הכרמל, ניר עציון, עין הוד, גבע כרמל, עופר, עין איילה, כרם מהר"ל, צרופה, הבונים, נחשולים ודור. בשנת 1950 הקימו חברי הקיבוץ את קיבוץ עין כרמל והשטח של עין הים הועבר ליישוב עתלית.

מעבר | בין תחנות 2-3 מגן שרון לאיזור בניין המועצה

הליכה צפונה על הכביש ברחוב אמת המים לכיוון בניין המועצה. בניין זה שימש כבית הספר הראשון וגן ילדים של המושבה בתקופת הקמתה. עוקפים את מבני המועצה מצפון, פונים דרומה ומגיעים למגרש החניה שממערב להם.

כסלע הנשבר: אין אבן, חומר או יצירה המהווים ולו תחליף מועט לאדם באשר הוא, וכך גם מעטים הם האבנים והרעיונות העיצוביים המסוגלים להנציח כראוי את היקר לנו מכל. בהתמודדות עם האתגר הרעיוני של הצחת סרן שרון אלמקיאס ז"ל נבחר שביל הזהב שבין יצירה איכותית העומדת בפני עצמה, לבין החומרים, הערכים והמסרים שינציחו נכון אדם, לוחם וכן המקום, עתלית. שביל הזהב שנבחר מבוסס על ארבעה מרכיבים שהובילו את התכנון, הפיסול ועיצוב "גן שרון": החומר, הקריעה, המשכיות, האיזון ושווי המשקל. אבן הבזלת הפראית נבחרה כחומר המקשר בין מרכיבי הגן. הבזלת הקשה, השחורה, הצפונית והגדולה כל כך, סלע המאפיין טוב יותר מכל חומר אחר את הצפון, הרמה וזירת הקרבות הפרועה והתובענית כל כך. דין קריעת דש הבגד מופיע לראשונה כמנהג אבולות מחייב כבר בתקופת האבות: "ויקרא יעקב שמלותיו... ויתאבל על בנו ימים רבים", (פרשת וישב, בראשית ל"ז, 34) ביקוע החומר הבזלתי מעצים עשרות מונים את מנהג קריעת הדש, ומסמל את התהום והפער הבלתי ניתנים לאיחוי בינינו לבין היקר לנו מכל, שלא ישוב עוד. הבקע הוא החוט המקשר בין הפסלים ואבני הבזלת המרכיבים יחד את השלם של "גן שרון". הדולמן הקרוע בקריעה גסה הוא אלמנט ההנחה המרכזי בגן המסמל את שער הגן, שער השמיים ושער המשכיות. לכאורה, אין תקומה לדולמן קרוע. כך, גם למשפחה שכולה לא תהיה תקומה אם לא תדע לעמוד בקרע כה נורא, בדרך של בניית איזונים חדשים ושיווי המשקל הנכון להמשך קיום התא. הדולמן ניצב איתן על אף הבקע הודות למציאת נקודת האיזון של חלקיו, המאפשרת לו שרידות והמשכיות סבירה על אף הקרע הבלתי-ניתן לאיחוי.

קיבוץ עין הים

כמה עשרות מטרים מערבית לגן שרון מצויים על רכס הכורכר שרידיו של קיבוץ עין הים. הקיבוץ הוקם בשנת 1936 על ידי עולים חדשים מפולין וחברים מקיבוץ בית השיטה והיה שייך לקיבוץ המאוחד. הקמת הקיבוץ נבעה מהצורך

איור 6: קטע חומה חצובה במרכז עתלית - ניתן להבחין בסימני החציבה

תחנה 3 | החומה החצובה

מערבית לבניין המועצה, נמצא קטע שמור של החומה החצובה בסלע. (תחנה 3 במפה 1/ איור 6)

הצפוני של המעבר נחצב ונסלל כביש שמשמש לתנועת כלי רכב מרחוב המייסדים לכיוון תחנת הרכבת.

מעבר | בין תחנות 3-4 חציית מעבר כביש רחוב המייסדים ברכס הכורכר

הליכה צפונה וחציית כביש רחוב המייסדים החוצה את רכס הכורכר בתוואי מעבר עתיק אשר הורחב.

תחנה 4 | חציבות ליד בניין המועצה

המחשת טכניקת החציבה המיוחדת של אבן הכורכר (תחנה 4 במפה 1).

במקום זה ניתן לראות קטע של סלע כורכר שחציבתו לא הושלמה. ליד אנדרטת זיכרון קטנה לחללי מלחמת העצמאות נמצא גרם מדרגות קטן המוביל למסדרון חצוב בסלע הכורכר. בקצה המערבי של המסדרון נמצאת תעלה חצובה ברוחב כמטר הפונה דרומה. התעלה, שבמרכזה נחצב חריץ עמוק, שמשה לחציבת גושי האבן הגדולים. בקצה המסדרון פונים שמאלה לכיוון דרום וצועדים כעשרה מטרים בתוך התעלה עד לסיומה במצוק החומה החצובה.

החומה החצובה

בעתלית נמצא דגם ייחודי של מחצבת כורכר המשלב בין חומה שהייתה חלק ממערכת ביצורים ומחצבה לכריית אבני בניין. הצלבנים השתמשו בסלע הכורכר לצורך בניית מצודת דוסטרי (תחנה 22 במפה 1) ולאחר מכן לבניית מבצר עתלית (נ' נצפית 16 במפה 2). את הכורכר חצבו באופן מתוחכם, כך שבגמר החציבה נוצר קיר תלול בצידו המזרחי של רכס הכורכר. קיר זה שימש מעין חומה חצובה בסלע וקו הגנה ראשון של המבצר הצלבני.

מעבר הכביש ברכס הכורכר

ברכס הכורכר נחצבו בתקופות הקדומות מעברים ששמשו להעברת אבני הכורכר שנחצבו. המעבר הקדום הנמצא מערבית לבניין המועצה הורחב בשנות השלושים של המאה העשרים בכדי שיוכל לשמש למעבר כלי רכב מודרניים. הקיר

מחצבות הכורכר המיוחדות בעתלית

בתקופות ההלניסטית, הרומית, והעלבנית

(מהמאה ה-2 לפני הספירה עד המאה ה-13 לספירה) עשו הקדמונים שימוש רחב היקף בכורכר לצרכי בנייה. כל ערי החוף העתיקות בחוף הכרמל בנו מאבן הכורכר. הצלבנים השתמשו באבני כורכר לצורך בניית מצודת דוסטרי (מצודת המעבר הצר- **תחנה 22 במפה 1 להלן**) ולאחר מכן לבניית המבצר בעתלית (**נ' נצפית 16 במפה 2 להלן**). מחצבות הכורכר בעתלית מיוחדות במינן ואין כמותן במקום אחר בארץ או במקומות אחרים סביב הים התיכון. המחצבות שמשו כמקור לאבני בנייה וגם כמתקנים שונים חצובים באבן וכחומת הגנה. החומה שמשה כקו הגנה שנועד למנוע הגעת פרשים רכובים על סוסים לכיוון המבצר. אבני הכורכר נחצבו בטכניקה מיוחדת שאפשרה הסרת חלקים גדולים של הסלע

במהירות בכדי ליצור באופן מהיר את החומה החצובה לאורך הרכס. באופן זה ניצלו את סלע הכורכר כחומר גלם לבניית המבצר ובו זמנית יצרו קו הגנה חצוב בצד מזרח. תחילה נחצב קצהו המזרחי של רכס הכורכר לאורכו ובהדרגה חצבו מערבה עד שהגיעו לשיא הרכס. כך נוצר לאורך הרכס קיר תלול באורך כמה קילומטרים ששימש כחומה. החציבה התבצעה על ידי כריית תעלה ארוכה וצרה לאורך הרכס ברוחב כמטר ועומק מטר. במרכז התעלה חצבו חריץ צר ועמוק ולתוכו דפקו בכוח טריזי עץ משופעים (איור 7). טריזי העץ יצרו לחץ חזק על דפנות התעלה, לעיתים הורטבו הטריזים במים והתרחבו ולבסוף ניתק גוש כורכר גדול מהרכס. את גושי האבן הגדולים שהוסרו חילקו לאחר מכן לחלקים קטנים בכדי שישמשו כאבני בניין. את האבנים הובילו בעגלות רתומות לבהמות משא, בדרכים שנחצבו

איור 7: תעלה ששמשה לחציבת הכורכר

לרוב רכס הכורכר. הנתיבים שהותירו גלגלי העגלות עדיין חרוטים בסלע לאורך הדרכים (ר' באב אל האווה להלן, **תחנה 11 במפה 1**). מחצבות הכורכר בחוף הכרמל שמשו כמקור לחומרי בנייה עד למאה העשרים (ר' **תחנה 15 במפה 1 להלן**).

מעבר | בין תחנות 4-5 אל מחנה החוצבים

הליכה צפונה בצמוד לחומה ולעצי האקליפטוס, עד למדרגות של השער הקטוע (באב אל מקעטי). למטיבי לכת, עלייה במדרגות חצובות בסלע אל מחנה החוצבים. ניתן להגיע למחנה החוצבים גם מכון מערב - הליכה על הכביש לכון בית הדאר וכניסה מחצר בית הכנסת.

תחנה 5 | באב אל מקעטי, השער הקטוע ומחנה החוצבים

שער הכניסה למחנה החוצבים (**תחנה 5 במפה 1/איור 8**)

איור 8: דרך חצובה - השער הקטוע, בכניסה המזרחית למחנה החוצבים

עובדו תחילה באריסות על ידי איכרים ערביים מהכפר עתלית ששכן במבצר הצלבני ומהכפר עין חוד. במקום בו נמצאות כיום בריכות האידוי למלח (נ' **צפיית 4 במפה 2 תצפיות מתחנות 7,15,20**) הייתה ביצה ובה רעו תאואים של רועים ערביים. הדיפלומט הארכיאולוג החובב לורנס אוליפנט שביקר במקום בשנת 1882 מספר כי בביצות בעתלית ניצודו חזירי בר. לאחר מספר שנים היה חשש שהאדמות שנרכשו בעמל רב ובתהליך בעייתי רצוף מכשולים יאבדו והתעורר הצורך ב"יהוד עבודת הפלחה. בשנת 1901 נשלחו עשרה איכרים מזכרון יעקב, ובת שלמה לעבד את אדמות עתלית בכדי להפגין נוכחות עברית במקום. לאיכרים אלו היו משקים ומשפחות במושבותיהם והם הגיעו למקום בכדי לבצע שליחות. ההתיישבות הראשונה הייתה דרומית לערוץ נחל אורן במקום בו נמצאת כיום שכונת עתלית החדשה (נ' **צפיית 19 במפה 2 תצפית מתחנות 15,20**). הוקמו מספר צריפים ונחפרה באר. הקרקעות עובדו ומרעה חיטה. מאחר והתנאים במקום היו קשים התחלפו האיכרים ובכל עונה הגיע מחזור חדש שהחליף את אלו שחזרו למושבותיהם. בספר עתלית כותב דויד דוידסקו מראשוני האיכרים במושבה: "בשנת 1903 נתן הברון הוראה ליישב את עתלית בכל תנאי (לאחר הנסיונות הקודמים). לשם כך נשלחו עשרה פועלים לתקופת ניסיון של שלוש שנים, כשהם מצוידים בזרעים, כלי עבודה ובהמות עבודה. לאחר תקופת הניסיון צריכים הפועלים להיות איכרים עצמאיים המפרנסים עצמם ואז יקבל כל אחד 250 דונם אדמה, בית, רפת ואשראי בסך חמישים לירות מצריות. התמורה (ההלוואה) תוחזר לברון בתוך 30 שנה עם ריבית של 3%". בשנת 1904 הוקמה מושבת הקבע לאחר שהושלם תהליך הרכישה והושג רישיון לבניית בתים. במקום בו נמצא כיום רחוב הראשונים הוקמה שורת בתים אחת (נ' **צפיית 1 במפה 2/איור 9**) ובקצה המערבי הוקם בית כנסת שבימי חול שימש כבית ספר. על גבעת הכורכר שממערב לשורת הבתים נבנו בריכות מים האחת מברזל והאחרת מבטון.

מחלת המלריה

בשנים הראשונות היה האזור נגוע בקדחת ורבים מהמתיישבים חלו ומתו מהמחלה. משפחת אבדיק שמנתה חמש נפשות נפגעה קשות ממחלת הקדחת ורק אחד מבני המשפחה שרד. במשפחה אחרת מתו שישה ילדים מתוך שבעה. דר' הילל יפה, מזכרון יעקב דרש להתקין רשתות בחלונות הבתים וכל תושב קיבל זריקה בכל יום שישי ובנוסף לכך כדורי כינין, אולם כל אלו לא עזרו. בשלב מסוים המליץ דר' יפה בשנת 1909 לפרק את היישוב, אולם האיכרים סרבו והמשיכו להחזיק במקום.

שם המושבה

תחילה היה שם המושבה עתלית, כשמו של הכפר הערבי ששכן על חורבות המבצר. דעתם של המתיישבים לא הייתה נוחה משם זה שמקורו בכפר הערבי.

בשנת 1913 הגיעה לעתלית משלחת של רבנים בראשותו של הרב זוננפלד, רבה הראשי של היהדות החרדית בארץ ישראל. המתיישבים בקשו מהרבנים לתת שם עברי למושבה ואלו המליצו על השם תרומיה הלקוח מספר יחזקאל מח: 12-

איור 9: בתי המושבה עתלית בתחילת המאה העשרים

סביר להניח שהמקום שמש גם כמחנה לפועלים ולבעלי המלאכה שעסקו בחציבה. בשנים 4-1953 נערכה במקום חפירה ארכיאולוגית על ידי הארכיאולוג רחמני, אשר חשף את המתקנים העתיקים.

איור 10: בריכת המים העשויה מבטון ששמשה גם כתצפית לזיהוי מטוסי אויב ובריכת הברזל שנגנבה.

ניתן להבחין בבורות החפירה בחלק הצפוני והדרומי של החצר החצובה. בשנים 7-2006 נוקה המקום מהצמחייה ומפסולת על ידי ילדי בית הספר גלי עתלית בשיתוף עם רשות העתיקות. במקום מתוכנן גן ארכיאולוגי שיחשוף את סיפור המחצבות העתיקות ויהווה פינת חמד עם צמחייה טבעית של רכסי הכורכר, משולבת בשרידים העתיקים וההתיישבות במושבה.

מעבר | בין תחנות 5-6 ממחנה החוצבים לבית הכנסת של המושבה

יצאה מהמעבר המערבי של מחנה החוצבים והליכה דרומה אל בית הכנסת המרכזי של עתלית – בית הכנסת הראשון שהקימו המייסדים.

תחנה 6 | בית הכנסת

בית הכנסת המרכזי של עתלית ושרידים עתיקים בחצר בית הכנסת (תחנה 6 במפה 1/איור 14).

"והייתה להם תרומיה מתרומת הארץ". השם אומץ לאחר הצבעה והוא מופיע על מסמכים רשמיים של המושבה. בתמורה קבלו המתיישבים ספר תורה לבית הכנסת. לאחר שהנשיא יצחק בן צבי העלה סברה כי השם עתלית הוא שם עברי קדום, חזרו להשתמש בשם עתלית והשם תרומיה נשכח.

בריכות המים של המושבה על רכס הכורכר

על רכס הכורכר מעל בתי המושבה, נבנו בתחילת המאה העשרים שתי בריכות מים לצרכי המושבה. הבריכה הראשונה הייתה עגולה והיא נבנתה מפחי ברזל שחוברו במסמרות. הבריכה כונתה "הבסאן". את המים שאבו מבאר שנחפרה באזור שכונת הגורן, צפונית לבתי המושבה. הבריכה האחרת נבנתה מבטון (איור 10). בזמן מלחמת העולם השנייה שמשה בריכת הבטון כתצפית לזיהוי מטוסי אויב. שלמה הופמן מהמושבה עתלית שימש כתצפיתן על בריכה זו. זמן קצר לאחר צילום התמונה (איור 10) נגנבה בריכת הברזל העגולה שניצבה מצפון לבריכת הבטון ע"י גנבי מתכת. משטח בטון עגול ושרידי חלודה מציינים כיום את המקום בו נמצאה בריכת המים הראשונה של המושבה.

מחנה חוצבים - אתר ארכיאולוגי "חודי לשימור- התקופה הצלבנית

מחנה החוצבים (איורים 11-13) הוא חצר בגודל כ- 25x25 מטרים מוקפת בחומות חצובות בסלע בגובה 2-3 מטרים. לחצר שני פתחים לעגלות משא, (במזרח השער הקטוע ובמערב שער נוסף) ופתח אחד להולכי רגל בדרום מערב. סביר להניח שהפתחים נסגרו בלילה בכדי ליצור מכלאה לבהמות ולצרכי ביטחון. בקירות החצובים נחצבו אבוסים להאכלת הפרידות, חורי קשירה לבהמות וגומחות לנרות שמן המלמדות כי במקום התקיימה פעילות גם בשעות בלילה. החצר החצובה בסלע הכורכר שימשה כגדרה לבהמות המשא שהעבירו את האבנים אותן חצבו במחצבה.

קולומבריום (מתקן לגידול יונים) ואבוסים חצובים בחצר בית הכנסת.

בית הכנסת נבנה למרגלות חומה חצובה עתיקה שהייתה חלק ממערך המחצבות ומחנה החוצבים הסמוך. ממזרח ומצפון למבנה בית הכנסת ניתן להבחין בטור של אבוסים חצובים בסלע (איור 16) ומעליהם, על הרכס, קיימת חצר חצובה ובה קיר כורכר עם שקעים חצובים ששמשו לגידול

יונים (איור 15). מבנים דומים התגלו במקומות שונים בארץ, חלקם חצובים בסלע ואחרים בנויים מאבן או מטיט. הקולומבריום נחצב ככל הנראה בתקופה הצלבנית בעת פעילות המחצבות.

בחפירות הצלה שהתקיימו בשנת 2006 בשכונת יפה נוף (השכונה הצפונית במסלול הסיור) התגלו שרידי חווה חקלאית מהתקופות הפרסית וההלניסטית (מאה שלישית

איור 11: מחנה החוצבים – גומחות חצובות בסלע להצבת נרות שמן והאכלת בהמות.

איור 12: רקפות וצמחים ממין צורית על רכס הכורכר במחנה החוצבים

איור 13: מחנה החוצבים – אבוסים, חורי קשירה לבהמות ונישות למנורות שמן, חצובים בסלע

לחומה אל שכונת הגון עד לעמדת השמירה הבריטית (פילבוקס מבטון).

אפשרות ב': הדרך המערבית

יציאה ממחנה החוצבים דרך השער הקטוע לכיוון מזרח – הליכה צפונה צמוד לחומה עד למעבר החוצה את הרכס לכיוון מערב דרך המשק הנטוש של פינסקר, משם צפונה בדרך עפר עד לעמדת השמירה הבריטית.

משק פינסקר

המשק המערבי ביותר בשורת המשקים במושבה שהוקם בשלב מאוחר לגרעין המתיישבים הראשונים והיחידי שהיה ממוקם בתוך חצר חצובה על רכס הכוכר וצפה מערבה אל הים. עד לאמצע שנות השמונים ניתן היה לראות את צריף העץ והמחסנים של החקלאי פינסקר, מחרשות מברזל ומורגים מעץ

עד רביעית לפני הספירה) ובה מבנה קולומבריום מהקדומים בארץ (נ' נצפית 29 במפה 2, תצפית לצפון מזרח מתחנה 7).

היונים שמשו למאכל ולמשלוח דאר. בחוות אהרונסון, אותה ניתן לראות מהתצפית הצפונית במסלול ההליכה, השתמשו אנשי נילי ביוני דואר בכדי להעביר הודעות לאנגלים (נ' נצפית 18 במפה 2, תצפית מתחנה 20).

שלושת הנקודות במסלול הסיור, בהן גידלו יונים (הדרומית מהתקופה הצלבנית או הביזנטית, המרכזית מהתקופה הפרסית והצפונית מהתקופה העות'מאנית) ממחישות את השילוב המיוחד של התרבויות הקדומות מול אירועי התקופה המודרנית והטרם מודרנית באזור עתלית.

מעבר | בין תחנות 6-7

אפשרות א': הדרך המזרחית למטיבי לכת

יציאה ממחנה החוצבים דרך השער הקטוע, הליכה בצמוד

איור 14: בית הכנסת של המושבה

- המועצה לשימור אתרים בדקה אפשרות לשמר ולשחזר את מבני המשק אולם נראה כי לא נותר עוד מה לשמר.

תחנה 7 | עמדת שמירה בריטית מבטון (פילבוקס)
(תחנה 7 במפה 1/איור 18)

ובהם משובצות אבני בזלת (איור 17). בחצר עמד טרקטור מראשית המאה העשרים ולו גלגלי עץ. בתוך הצריף הנטוש היה ריהוט פשוט אופייני לתקופת הקמת המושבה שכלל: שולחן עץ, מקרר קרח ו"ארון אוויר" מעץ עם רשתות, פריט חיוני לשמירת מזון בתקופה ההיא. המקום סובל מעזובה והזנחה

איור 15: קולומבריום חצוב בסלע דרומית למחנה החוצבים

איור 16: אבוסים חצובים בסלע וחורי קשירה לפידות בחצר בית הכנסת.

על ידי תצפיתנים חמושים מאנשי המושבה ששמרו ואבטחו את היישוב ואת הגורן המשותפת שהייתה בשטח שממזרח לעמדת השמירה, באזור בו נמצאת שכונת הגורן כיום. שתי עמדות נוספות נבנו, האחת מדרום למושבה והאחרת בשטח מפעל המלח.

נק' תצפית | מתחנה 7 לכיוון מערב וצפון מזרח: תחנת הרכבת ופעילות "הרכש", חווה מהתקופה הפרסית

בתקופת מלחמת העולם השנייה ואחריה עברו רכבות עמוסות נשק על מסילת הברזל סמוך למושבה בדרכן למצרים. אנשי ההגנה ותושבי עתלית, בשיתוף עם עובדי הרכבת שחלקם היו יהודים, נהגו להאט את תנועת הרכבת ולגרום לעצירתה בתחבולות שונות ולהסיח את תשומת ליבם של השומרים הבריטיים. בעת עצירת הרכבת עלו עליה חברי ההגנה וכאשר החלה בנסיעתה השליכו את ארמי התחמושת לשני צידי המסילה וחקלאי המושבה אספו אותם בעלות רתומות לסוסים ופרדות. לאחר מכן הועברו ארמי הנשק והתחמושת במשאיות חברת המלח ליעדם. פעילות זו של החרמת ציוד לוחמה בריטי לצורך הגנת היישוב היהודי כונתה "הרכש", והייתה חלק ממכלול פעולות שננקטו על ידי היישוב היהודי להשגת נשק. מבני תחנת הרכבת המקוריים

איור 17: מורג לדיש מהמושבה בעתלית, עשוי עץ עם אבני בזלת

איור 18: עמדת השמירה מבטון, ברקע הבריכות ומבצר עתלית

הישות היהודית במושבה עתלית הוקמה בלב איזור המוקף בכפרים ערביים שבדרך כלל לא ראו בעין יפה את צמיחתו של היישוב החדש שהחל לעסוק בחקלאות באזור שבמשך מאות שנים הייתה בו רק נוכחות של חקלאים ומתיישבים ערביים. עניין הביטחון היה חשוב לעין ערוך וכבר בתחילת המאה ה-20 הוקמו עמדות ומגדלי שמירה שנועדו לאבטח את המושבה. בתקופת המנדט הבריטי נבנו שלוש עמדות שמירה מבטון סביב המושבה. העמדה הצפונית הוקמה על הרכס בנקודה אסטרטגית המאפשרת תצפית טובה לכיוון צפון, מערב ומזרח. הכפר טירה ששכן במבואות חיפה היה ענין ותושביו התנכלו לאנשי המושבה. עמדת הבטון אוישה

(נ' נצפית 5 במפה 2) נמצאים בשימוש גם בימינו. בכיוון צפון מזרח מוקמת שכונה חדשה במקום בו הייתה חווה מהתקופה הפרסית (נק' נצפית 29 במפה 2).

נק' תצפית | מתחנה 7 לכיוון דרום מערב מפעלי מלח עתיקים על קו החוף

תעשיית המלח הקדומה בעתלית

(נ' נצפית 6 לכיוון דרום מערב במפה 2) המלח שימש כמצרך חיוני בתקופות הקדומות לצרכי תבלין, ייצור גבינות ושימור בשר, ירקות ודגים. הטופוגרפיה המיוחדת של אזור עתלית מאפשרת העברת מי ים אל המחבות החרסיתיות והפקת מלח על ידי ייבוש מי הים. המחבות החרסיתיות האטומות למים (שיכולות לשמש כבריכות אידוי) הנמצאות בגובה פני הים או מעט גבוה מפני הים, ומשטחי הכורכר על חוף הים, מהווים שילוב מושלם שמאפשר הפקת מלח בעלויות נמוכות יחסית. מי הים הועלו לגובה של מטר או יותר מעל פני הים באמצעות תחנות רוח או גלגלי אנטיליה שהונעו בכוח בהמות ומשם הוזרמו בתעלות עשויות מעץ או בוך אל המחבות במזרח. במספר מתקנים נוצלה אנרגיית גלי הים על ידי יצירת משטח משופע חצוב בסלע שגרם להרמת מי הים לגובה של עד מטר. כשהגיעו המים לשיא הגובה, הם הוזרמו בתעלות לבריכות האידוי (איור 19).

נראה כי תעשיית המלח החלה באזור כבר בתקופה הפרסית ונמשכה עד לתקופה העות'מאנית. דרומית מזרחית לעתלית נמצאת חורבת מלחה, יישוב מהתקופות הרומית והביזנטית, עליו הוקם הכפר הארמני שיך אברק (ר' לעיל). ייתכן שיישוב זה היה קשור לתעשיית המלח הקדומה באזור עתלית ומכאן שמו.

נק' תצפית | מתחנה 7 לכיוון מערב מפעלי המלח ובריכות המלח המודרניים.

תעשיית המלח החדשה בעתלית

מפעל המלח (נ' נצפית 2 במפה 2) הוקם על ידי מרדכי סורדין בעל חברה להפקת מלח ברוסיה והמהנדס קאסל, שניהם מרוסיה. האזור בו נמצאות כיום בריכות המלח, היה שייך למושל הטורקי של עכו, צדקי פחה. בשטח הביצות, בו היו חזירי בר ועל פי עדויות שלא אומתו גם תנינים (עד שנת 1904), רעו עדרי תאואים שהיו שייכים לבדווים. השטח הוחכר על ידי צדקי פחה ליק"א וזו מסרה אותו בזיכיון לייצור מלח לסורדין וקאסל. בשנת 1922 החלו בייבוש הביצות והכשרת בריכות המלח. במפעל עבדו אנשי המושבה ופועלים מהאזור. נבנתה שכונת מגורים לפועלים שהתארגנו באגודה והקימו צרכניה ומרפאה. מי הים נשאבו והועברו לבריכות האידוי ובעונת הקציר שחלה בחודשי האביב והקיץ, הגיעה המליחות בבריכות לרמה גבוהה והמלח החל להתגבש ולשקוע. בעונת קציר המלח הייתה דרישה לכוח עבודה רב לצורך איסוף המלח, עירומו והעמסתו (איורים 20-22). בעונה זו הובאו מאות פועלים מהכפרים הערביים ומהיישובים היהודיים באזור. מפעל המלח המודרני של עתלית הפועל כיום מנצל את אותם תנאים טופוגרפיים ששמשו את המפעלים הקדומים.

בניית שכונות מגורים בשטח בריכות המלח

לאחרונה החליפו אדמות בריכות המלח בעלים ונמכרו לאנשי עסקים ובנקאים. הוכנו תכניות להסבת הבריכות לשכונות מגורים וקיימת סכנה מוחשית שמסורת בת אלפי שנים של הפקת מלח בעתלית תגיע לסיומה. מפעל המלח הוא מפעל חלוצי שההיסטוריה שלו שזורה בתולדות ארץ ישראל. בתקופות הקדומות ובזמן הקמת הבית הלאומי בארץ ישראל. המפעל שומר על הנוף הפתוח וגופי המים תוך כדי הפקת מצרך חיוני וללא פגיעה אקולוגית או זיהום אוויר, ומאפשר למערכת שלמה של צמחים ובעלי חיים להתקיים בסביבה שבעבר הייתה ביצתית ושוקקת חיים. מן הראוי שמפעל זה ימשיך לפעול בעתלית ולא יפורק.

נק' תצפית | מתחנה 7 לכיוון מערב מוזיאון המלח

מוזיאון המלח

מבנה האבן הגדול (נ' נצפית 3 מפה 2) ששימש כתחנה למלח, נהרס לפני כמה שנים ולאחרונה הוא הוקם מחדש על פי המתכונת והתכנית המקורית (איור 23). המבנה ששוקם על ידי חברת המלח והחברה לשימור מבנים ואתרים משמש כמשרדים וכמוזיאון לתעשיית המלח.

מעבר | בין תחנות 7-8 מעמדת הבטון מערבה לביר אל יצק

בתחנה 7 ניתן לסיים מסלול הליכה חלקי העוסק בתולדות המושבה ולחבור לרכב שיכול להגיע למקום משכונת הגורן הסמוכה או לחבור למטיילים המעוניינים להצטרף להמשך הסיור לכיוון צפון.

להמשך הסיור יורדים מעמדת השמירה מערבה אל דרך הכורכר ומשם עוקפים מצפון את המבנים ודודי המתכת של מפעל עמודי החשמל ויורדים מערבה אל הבאר. הבאר נמצאת כמה עשרות מטרים ממזרח למסילת הברזל וצפונית מערבית למפעל עמודי העץ. יצוין כי קטע השביל

איור 19: מפעל עתיק להפקת מלח בחוף עתלית- תעלות שהובילו את מי הים אל בריכות האידוי

איור 20: עירום המלח, ברקע מבצר עתלית, מחנה האוהלים של משלחת החפירות ומוזיאון עתלית - כיום "מועדון בית השומר" של חיל הים (צילום: קורט ברמר 1930)

איור 21: הובלת המלח במריצות (צילום: קורט ברמר 1930)

(צילום: קורט ברמר 1930)

איור 22: עירום המלח על ידי פועלים כפריים, ברקע הר המלח

מדרך הכורכר מערבה אל הבאר כרוך בידיה תלולה יחסית בשטח בו קיימים גושי סלע גדולים, מהמורות וגרוטאות.

תחנה 8 | באר אל יצק - באר צלבנית ליד מסילת הברזל

באר צלבנית ליד מסילת הברזל

הבאר (תחנה 8 במפה 1) נמצאת במרחק כ-200 מטר מערבית למסלול הסיור העובר לאורך פסגת רכס הכורכר (אזורים 24-25). עם זאת מומלצת ירידה לבאר הנמצאת בשוליים המערביים של רכס הכורכר, ליד דרך קדומה שעברה במקום. דרומית לבאר נמצאו שרידי דרך עתיקה ומספר מבנים, אולי חאן, ששימש את העוברים בדרך העתיקה שחנו ליד הבאר. חלל הבאר בנוי בצורת קמרון העשוי מאבני כורכר מסותתות ומעוצבות בקפידה. על פי סגנון הבנייה נראה כי הבאר נחפרה ונבנתה בתקופה הצלבנית. בתוך הבאר צומחים שרכי שערות שולמית.

איור 23: מוזיאון המלח שנבנה בבית התחנה שנהרס והוקם מחדש

מעבר | בין תחנות 8-9

לאחר הביקור בבאר חוזרים אל רכס הכורכר וממשיכים במסלול צפונה.

אפשרות א': הדרך המזרחית

הליכה צפונה מזרחית לחומה החצובה לעבר חורש החרובים - ריכוז צפוף וייחודי של עצי חרוב ממזרח לחומה החצובה. ומשם ממשיכים צפונה ממזרח לחומה או על שיא הרכס.

אפשרות ב': הדרך המערבית

ניתן להמשיך בדרך העפר שממזרח לבאר לכיוון צפון עד תחנה 9, חצר המשמר הגדולה.

איור 24: ביר אל יצק – שם הבאר נזכר במפות שהכין הארכיאולוג הבריטי ג'ונס אשר חפר בעתלית וסביבתה בשנות העשרים והשלשים של המאה העשרים.

תחנה 9 | חצר משמר גדולה, מחנה חוצבים

מערבית לשכונת יפה נוף נגלית החומה בשיא עוצמתה וגובהה. בחצר זו שקתות חצובות בסלע הכורכר, אבוסים וחורי קשירה לבהמות (תחנה 9 במפה 1/איורים 26-27).

בחצר הגדולה שכלל הנראה, שמשה כמחנה חוצבים בתקופה הצלבנית, ניתן להבחין בקיר חצוב בגובה כשישה מטרים. ייחודה של חצר זו, בכך שרכס הכורכר נחצב בשני צידיו, ממזרח וממערב, כך שנוצרה בשיא הרכס חומת כורכר חצובה בעובי כמה מטרים. בחלק הצפוני של החצר מתחת לענפי עץ החרוב (שבצילו ניתן לנפוש) מצוי אבוס יפה חצוב בסלע ולידו ארבעה חורי קשירה. אבוס נוסף נמצא בחלק הצפון-מזרחי של החצר בחלקה התחתון של החומה החצובה. חצר זו היא חלק ממכלול מחנות חוצבים וחרצות ששמשו את החוצבים באזור זה. במכלול ישנן ארבע חצרות החצובות במורדות המערביים של הרכס, ממערב לחומה החצובה, שבקטע זה היא רצופה ויפה. את החומה חוצים ממזרח למערב שני מעברים חצובים ששמשו להעברת האבנים שנחצבו.

איור 25: ביר אל יצק, ברקע לכיוון מערב - מסילת הברזל ומבני מפעל המלח המודרני

מעבר | בין תחנות 9-10 מעץ החרוב הולכים צפונה לחצר המשמר הבאה.

תחנה 10 | חצר משמר קטנה דרומית לבאב אל האווה - שער הרוח

בחצר זו (תחנה 10 במפה 1) מצויים אבוס, שוקת, קיר בנוי, חורי קשירה לבהמות וחורים לקורות עץ ששימשו להצללה (פרגולה), (איור 28).

איור 26: חצר משמר גדולה, מחנה חוצבים (תחנה 9 במפה 1)

מעבר | בין תחנות 10-11 על המעבר חצוב באב אל האווה

מחצר המשמר הקטנה צועדים לכיוון צפון מזרח עד לדרך החצובה ושער הרוח. בנקודה זו של מסלול ההליכה, הנמצאת ממערב לשכונת "יפה נוף", ניתן לצאת מהמסלול אל כביש השכונה (רחוב התכלת), או לקיים מפגש עם מטיילים המעוניינים להצטרף למסלול ההליכה, או לסיים את הסיור ולפגוש רכב שממתין. בין שני בתי מגורים ישנו מעבר צר להולכי רגל המתחיל משער הרוח ומוביל מזרחה אל השכונה. להמשך המסלול צפונה ר' להלן.

איור 27: אבוס וחורי קשירה לבהמות בחצר משמר גדולה

תחנה 11 | באב אל האווה - (שער הרוח) ודרך חצובה

דרך חצובה, נתיבי הגלגלים של עגלות משא חצובים בסלע (איור 29), בשער נראים שקעים ששמשו לקיבוע בריחי עץ

איור 28: חצר משמר קטנה (תחנה 10 במפה 1)

וחורי קשירה לבהמות.

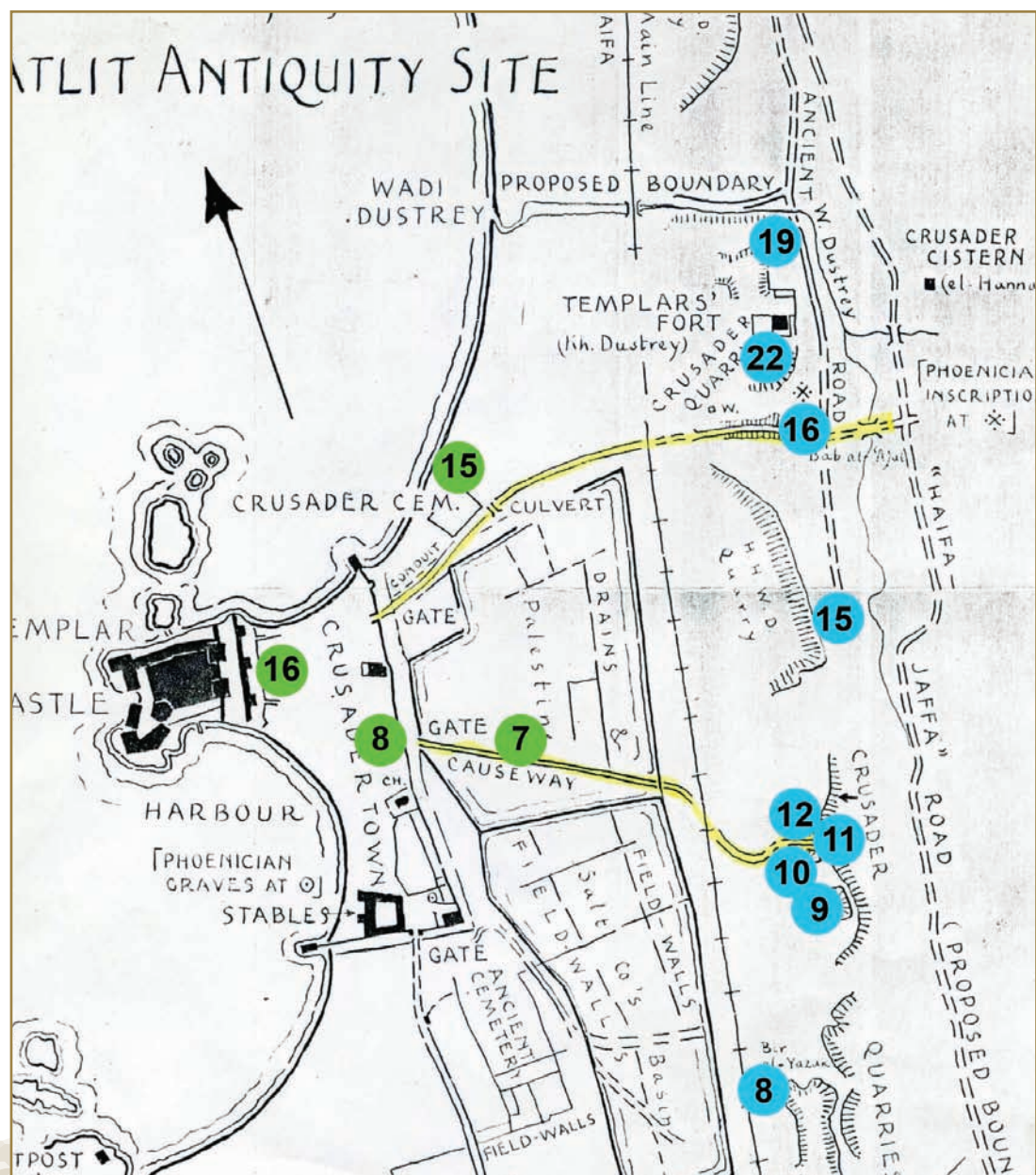

איור 29: שער הרוח ודרך חצובה (תחנה 11 במפה 1)

איור 29 א': דרך סלולה מהתקופה הצלבנית החוצה את בריכות המלח (הביצות לשעבר). הדרך (מסומנת בחץ), שנשללה בתוך הביצות עשויה מאבני כורכר ופסולת מחצבות כורכר, הובילה מהדרכים החצובות במחצבות הכורכר אל הפתחים בחומה המזרחית של המבצר הצלבני.

איור 29 ב': מערכת הדרכים הצלבניות שהובילו מהפתחים בחומה החצובה על רכס הכורכר אל המבצר כפי שתועדו על ידי משלחת החפירות הבריטית בשנים 1925-1930. המספרים הכחולים והירוקים שהוספו מציינים את מספרי התחנות והנקודות הנמצאות במסלול הסיור.

בניית שכונות מגורים על רכס הכורכר - תכנית מתחם הרכס

במסגרת תכנית "מתחם הרכס" לבניית כ-900 יחידות דיור, מתכנן מינהל מקרקעי ישראל לבנות שכונה על המורדות המערביים של רכס הכורכר, מאזור השער הקטוע הדרומי (תחנה 5 במפה 1 לעיל) ועד המחצבה הבריטית בצפון (תחנה 15 במפה 1 להלן). השכונה המתוכננת תשתרע לאורך רוב מסלול ההליכה. חלק מבתי השכונה מתוכנן להבנות על הדרכים העתיקות החצובות בסלע. במסגרת התכנית מתוכננת טיילת נוף לאורך שביל הרכס המתואר במדריך זה. במסגרת תכנון השכונה וטיילת הנוף, מן הראוי לתת את הדעת לשמירת ערכי הטבע, המורשת, העתיקות והנוף הנשקף לאורך מסלול שביל הרכס, כולל מערך המחצבות, חצרות המשמר והדרכים מהתקופה הצלבנית שאין כמותן במקום אחר בארץ ובעולם.

מעבר | בין תחנות 11-12 מהדרך החצובה אל חצר המשמר הקטנה

כעשרה מטרים מערבית לשער הרוח נמצא שביל הפונה צפונה לחצר המשמר הקטנה.

תחנה 12 | חצר משמר קטנה - מצפון לבאב אל האווה

במקום (תחנה 12 במפה 1) נמצא עץ זית בר, שניתן לפוש בצילו, וצמחייה טבעית רב שנתית אופיינית לרכס הכורכר כמו: חרוב, אלת המסטיק, קורנית, מרווה, סירה קוצנית וקידה שעירה. במקום זה ניתן לחלוט תה מצמחי המרווה (באמצעות מזה בלבד - אין להבעיר מדורה).

מעבר | בין תחנות 12-13 צפונה לשער הקטוע הצפוני

מחצר המשמר פונים צפונה ולאחר כעשרים מטרים מגיעים לדרך החצובה ולשער הקטוע הצפוני.

במקום זה ניתן להמחיש את השימושים השונים של מערך המחצבות העתיקות בעתלית בתקופה הצלבנית: בצד מזרח נמשכת לכל ארכו של הרכס החומה החצובה שנותרה לאחר שחצבו את סלע הכורכר ששמש כחומר גלם לאבני הבנייה. ממזרח לחומה, במקום בו נמצאת שכונת "יפה נוף" היה שטח פתוח שאפשר למגנים שהסתתרו על הרכס בעמדות המשמר לפגוע בתוקפים שבאו ממזרח. במורדות המערביים של הרכס, שהיו מוגנים, היו עמדות המשמר ומחנות החוצבים בהם החזיקו את ציוד החציבה, כלי הלחימה, בהמות המשא והעגלות. סביר להניח שבמחנות אלו גרו החוצבים והלוחמים שהגנו עליהם. המעבר החצוב שימש להסעת עגלות המשא שהובילו את האבנים מהמחצבה מערבה אל המבצר שנבנה על החוף. בתחתית המעבר ניתן לראות נתיבים חצובים התואמים את רוחב גלגלי העגלות. מערכת דרכים חצובות שהובילו מהפתחים בחומה החצובה ומחצבות הכורכר, מערבה אל המבצר, תועדה על ידי משלחת החפירות הבריטית (איור 29א).

בתוך השער ניתן להבחין בגומחות של בריחי עץ ששימשו ככל הנראה לסגירת השער בעת שביקשו למנוע מעבר אויב לכיוון המבצר הנמצא במערב. מדרום לשער ישנה עמדת משמר חצובה בסלע שאפשרה הגנה על השער מפני פולשים שבאו ממזרח. הדרך המתחילה במזרח בשער החצוב, נמשכת לאורך עשרות מטרים לכיוון מערב ואז פונה דרומה ונעלמת מתחת לפני הקרקע.

נק' תצפית | מתחנה 11 לכיוון מערב: דרך סלולה מהתקופה הצלבנית החוצה את ברכות המלח

באיורים 29א', 29ב' ובמבט לכיוון מערב ניתן לראות את הדרך הסלולה החוצה את ברכות המלח לכיוון מערב (נ' תצפית 7 במפה 2). הדרך הסלולה מגיעה עד השער המזרחי בחומה החיצונית של מתחם המבצר המלבני (נ' תצפית 8 במפה 2).

תחנה 13 | מעבר חצוב - השער הקטוע הצפוני

שער חצוב בחומה ודרך חצובה הנמשכת לאורך עשרות מטרים מערבה (תחנה 13 במפה 1/איור 30).

בדומה לשער הקטוע הדרומי (תחנה 5 במפה 1 לעיל) גם שער זה והדרך החצובה הנמשכת ממנו מערבה, נחצבו כחלק ממערך המחצבות ודרכי הגישה אליהן ומהן, שער זה והדרך החצובה היוצאת ממנו לכיוון מערב, התגלו לאחרונה ואינם מופיעים במפות ותרשימי המשלחת הבריטית או במפות הסקר של רון ועולמי (ר' רשימת מקורות). נראה כי בשלב כלשהו התקדמה המחצבה

מערבה וקטעה את הדרך החצובה שנותרה מוגבהת. בשולי הדרך החצובה נמצאים קטעי קירות בניינים מאבן ובקרקעיתה ניתן להבחין בסימני נתיבי הגלגלים של עגלות המשא. מהשער ניתן לצפות על החומה והפתח ולחזור למסלול. בתוך השער ישנן כמה אבנים שנחצבו וטרם נותקו מסלע האם. על הקיר הצפוני של השער מצוי סבך של שיח השרביטן בעל פירות אדומים.

מעבר | בין תחנות 13-14 מהמעבר החצוב הצפוני, צפונה למחנה חוצבים צפוני

מהדרך החצובה צועדים כמה עשרות מטרים צפונה אל מחנה החוצבים הצפוני.

איור 30: כניסה לשער הקטוע הצפוני מצפון לשער הרוח

קיימים שלושה רכסי כורכר המשתרעים מצפון לדרום בין הכרמל לחוף הים. הרכס המזרחי מכונה רכס חוף הכרמל או רכס הכביש המהיר, עליו נמצאות רוב השכונות של עתלית. הרכס המערבי נמצא על קו החוף ויוצר מפרצים ואיים. רכס הביניים נמצא בין שני הרכסים הללו ועליו נמצאת שכונת "נווה הפרחים". צפונית לעתלית שקועים שני הרכסים המערביים בים ועל החוף נמצא רק רכס כורכר אחד, רכס "הכביש המהיר".

איור 31: מחצבת כורכר מודרנית בצפון עתלית - האבנים שנכרו שימשו לבניית נמל חיפה

מחצבות הכורכר

המחפורת הגדולה הנמצאת ממערב לנקודת התצפית (תחנה 15 במפה 1) נוצרה כתוצאה מחציבה בשנות העשרים של המאה העשרים. הבריטים חצבו כורכר לבניית נמל חיפה וגם הטכניון בחיפה נבנה מחומר גלם זה. תוצר הלוואי של המחצבה – המחפורת, שמשה כבונקר תחמושת בתקופת המנדט הבריטי ואחר כך ע"י צה"ל עד שנת 2004. המחצבה כילתה שטח ניכר מרכס הכורכר ובמקום זה נותרה מהרכס רק רצועה צרה וארוכה עליה עובר מסלול הסיור.

נק' תצפית | מתחנה 15 לכיוון צפון מערב, מבני מחנה הצבא הבריטי

כיום מתכנן מינהל מקרקעי ישראל לבנות שכונה בשטח המחצבה הנטושה. שני מבנים של המחנה הבריטי מיועדים לשימור (נ' תצפית 9 במפה 2/איור 32).

תחנה 14 | מחנה חוצבים גדול צפונית לשער הקטוע הצפוני

(תחנה 14 במפה 1) מתחם סגור חצוב בסלע ומוקף חומה חצובה. בחלק הצפוני והמזרחי של החצר החצובה ניתן לראות אבוסים, שקתות, וחורי קשירה חצובים בסלע. בחלק הדרום מערבי של מחנה החוצבים, קיים מפתן חצוב ובו שני שקעים מרובעים חצובים בסלע, ששימשו לקביעת משקוף עץ וציר שסגר את שער המחנה מכיוון מערב. בפינה הדרום מערבית של מחנה החוצבים נמצא מעבר צר חצוב בסלע המתחבר לחצר ונמשך למרחק עשרות מטרים לכיוון דרום מערב. מעבר זה אינו מתאים לתנועת עגלות מאחר והוא צר יחסית למעברים האחרים ויתכן שהוא שימש כמעבר להולכי רגל ופרדות.

מעבר | בין תחנות 14-15

ממחנה החוצבים הולכים צפונה על שיא הרכס, חוצים את גדות המחנה הנטוש שהיה בתוך מחצבת הכורכר, וצועדים לכיוון צפון לתחנה 15 הנמצאת בשוליה המזרחיים של המחצבה הבריטית ששמשה לבניית נמל חיפה.

תחנה 15 | מחצבת כורכר בריטית

רכסי כורכר:

הכורכר הוא אבן חול גירית שנוצרה מדיונות חול שהובאו על ידי הרוח והתקשו לאחר שספגו משקעי גיר. רכסי הכורכר באזור עתלית מרכיבים משתי שכבות עיקריות: הכורכר העליון הקשה (המכונה "כורכר דור") נוצר לפני כארבעים עד שישים אלף שנה והכורכר התחתון הרך והמתפורר (המכונה "כורכר רמת גן") שנוצר לפני כשישים עד מאה ועשרים אלף שנה (איור 31). בין שתי השכבות נמצאת שכבה של קרקע חמרה אדמדמה המורכבת מגרגרי חול עם חרסית המכונה חמרת נחשולים. את קרקעות החמרה האדמדמות ניתן לראות בחציבות שבשולי כביש החוף בין עתלית לדור ומצפון לעתלית באזור מגדים. באזור עתלית

פטרה אינקיסה (הסלע המבותר) או ויה סטריקטה / דיסטריקטום (הדרך הצרה) ובו נהגו שוודים לארוב לצליינים בדרכם לירושלים וממנה. על פי תיאור של ההיסטוריון וילהלם מצור, המלך הצלבני באלדווין הראשון הותקף במקום זה על ידי שוודים בדרכו מעכו לירושלים ונפצע קשות.

איור 33: שער העגלות - מבט ממערב למזרח, ברקע שכונת עתלית החדשה, המקום בו הוקמו המבנים הראשונים של המושבה

מעבר | בין תחנות 16-17

הליכה מזרחה עד לקצה המזרחי של הדרך החצובה וצפונה אל הכתובת הקדומה. בדרך, צפונית מערבית לפתח המזרחי של הדרך החצובה חולפים על פני שקתות וחורי קשירה חצובים בסלע.

מסלול הסיור המומלץ בשמורת טבע חורבת קרתה (דוסטרי)

בשטח שמורת הטבע קיימים שרידים של יישוב הקדום לתקופה הצלבנית, שייתכן וניתן לזהותו עם חורבת קרתה, מקום שתואר על ידי הנוסע מבורדו כתחנת דרכים בין עכו לדור במאה הרביעית לספירה. בחפירות וסקרים שנערכו במקום על ידי הבריטים, התגלו שרידי יישוב מתקופת הברונזה ואילך. במאה ה-12 בנו הצלבנים את המצודה בכדי לשמור על המעבר הצר שעבר באפיק נחל אורן, או זה שעבר במעבר

איור 32: מבנים לשימור - מחסנים של מחנה הצבא הבריטי במחפורת המחצבה

מעבר | בין תחנות 15-16

בחזרה לדרך העפר והליכה צפונה אל הדרך החצובה ושמורת הטבע חורבת קרתה. בעת הירידה מהמחצבה המודרנית לכיוון באב אל עגיל עוברים ליד מערת פעמון. זוהי מערת קבורה עם פתח בחלקה העליון, או אולי בור מים. המערה נחצתה על ידי מחצבה קדומה וכיום נותר רק חלקה המערבי. הדרך החצובה נמצאת בתוך שטח שמורת הטבע המשתרעת מהדרך לכיוון צפון.

תחנה 16 | באב אל עגיל (שער העגלות) צד מזרח

דרך חצובה ברובה באורך כמאתיים מטרים, עם מספר מקטעים של בנייה באבני כורכר, החוצה את רכס הכורכר ממזרח למערב (תחנה 16 במפה 1/איור 33). בשני קצותיו של המעבר ניתן להבחין במגרעות וחורים חצובים בסלע ששמשו ככל הנראה לחסימת המעבר באמצעות מחיצות עץ או חבלים. המעבר החצוב תוקן ושופץ לכבוד מסעו של הקיסר וילהלם השני שביקר בארץ ישראל בשנת 1898. הקיסר הגיע באנייה לחיפה ומשם נסע בכרכרות עם פמלייתו ליפו ולירושלים ועבר בדרכו באזור עתלית. הגיאוגרף הצרפתי ויקטור גרן שסייר בארץ במחצית השנייה של המאה ה-19 מתאר את המעבר החצוב ומציין כי על פי המקורות ההיסטוריים שתיארו את מסעי הצלב, המקום נקרא גם

לאורך החומה החצובה שגובהה במקום זה מגיע לשמונה מטרים. ניתן לצפות בכתובת "עת" הנמצאת מעל החומה (איור 34 ותחנה 17 במפה 1). באזור זה מתוכננת להיבנות שכונת מגורים "מרגלות הרכס" שבתיה יגיעו למרחק כמה מטרים מהחומה החצובה וככל הנראה יסתירו את החומה ואת הכתובת הקדומה. המושבה עתלית נושאת את שמו של הכפר הערבי שהתקיים על חורבות המבצר הצלבני עד הקמת המדינה. מקור השם קדום ככל הנראה. יצחק בן צבי הציע שהשם עתלית נלקח מהשם העברי הקדום "עתליה" המוזכר במקרא. כסימוכין לכך הובאה הכתובת החקוקה בסלע הנושאת שתי אותיות בכתב פניקי. הועלתה סברה כי אותיות אלו הן קיצור שם הישוב הפניקי עתלית. על פי דעה אחרת מקור השם עתלית בשיבוש המונח הטורקי "עת'ליק" שפירושו מסדר אבירים.

החצוב שער העגלות (ר' לעיל). בשמורה קיים שביל הליכה מעגלי שסומן על ידי רשות הטבע והגנים באמצעות שילוט וסימני צבע. סיורנו במסגרת מסלול שביל הרכס מתחיל בדרום, בחלקו המזרחי של המעבר החצוב, שער העגלות. למסיירים המעוניינים לסייר בשמורה בלבד, ניתן להתחיל את המסלול גם ממגרש החנייה הנמצא בחורשת האקליפטוסים שממזרח לשמורה או ממגרש חנייה הנמצא ממערב לשמורה (תחנה 25 במפה 1).

דפי מידע על השמורה ניתן למצוא בתיבת מתכת המוצבת ליד אפיק הנחל, למרגלות מדרגות העלייה למצפה מכיוון מזרח.

תחנה 17 | הכתובת הקדומה ומקור השם עתלית

בחלק המזרחי של המעבר החצוב ישנו קיר חצוב ובו אבוסים, חורי קשירה לבהמות וחורים מרובעים של קורות עץ שתמכו בגג, ככל הנראה מחסה לבהמות ששמשו במחצבה. מהאורות נעים צפונה לאורך השוליים המזרחיים של הרכס,

איור 34: הכתובת הנמצאת מעל החומה החצובה - האותיות "עת" בכתב פניקי

איור 35: ערוץ נחל אורן ובריכת המים בעת הקמתה - חודש ספטמבר שנת 1929

מעבר | בין תחנות 17-18

מאזור הכתובת צועדים צפונה למרגלות החומה החצובה עד לקצה החומה ומשם פונים מזרחה אל תחנה 18.

מעבר | בין תחנות 18-19

אפשרות א': הליכה צפונה בדרך החצובה ועלייה לשיא הרכס ישירות אל מצפה הנוף על גג בריכת המים. הולכים צפונה לאורך הדרך החצובה, החסומה בחלקה על ידי צמחייה סבוכה, ומגיעים למדרגות העלייה למצפה הנוף על גג הבריכה. במקרה של חסימת הדרך המזרחית על ידי צמחייה (בהיעדר תחזוקה וגזום) ניתן "לקצר" ולעלות מהדרך החצובה לכיוון צפון מערב ולהגיע ישירות למצפה הנוף על גג בריכת המים.

אפשרות ב': הליכה לכיוון צפון לאורך השוליים המזרחיים של הרכס עד לחורשת האקליפטוס שבחניון ועלייה במדרגות אל מצפה בריכת המים.

תחנה 18 | דרך חצובה בשוליים המזרחיים של הרכס

בנקודה הצפונית בה מסתיימת החומה, ניתן להבחין בדרך המזרחית החצובה לאורך שולי הרכס, מדרום לצפון (תחנה 18 במפה 1). דרך זו היא היחידה שעוברת לאורך הרכס, בעוד שיתר הדרכים החצובות, בדרך כלל, חוצות את הרכס לרוחבו ממזרח למערב. בתחילת הדרך ניתן לראות גוש סלע כורכר גדול שנחצב בתקופה הצלבנית והושאר במקומו לאחר שהעבודות במחצבה הופסקו. מתחת לגוש הסלע חצובה מגרעת מלבנית ששמשה להכנסת קורת עץ לצורך הזזת הסלע.

תחנה 19 | מצפה נוף על גג בריכת מים בריטית.

בריכת המים

בריכת המים (תחנה 19 במפה 1/איורים 79,35) נבנתה בשנת 1929 על ידי הבריטים כמאגר מים ששירת את מחנות הצבא, המחסנים והמחצבות. המים נשאבו מבאר שנחפרה בשטח השמורה.

צינור ברזל שהוביל את המים לכיוון מזרח השתמר וניתן לראותו סמוך למדרגות המובילות מבריכת המים, מזרחה לחורשת האקליפטוסים ולמגרש החנייה.

מצפה נוף על גג בריכת המים

על גג הבריכה שעמדה בשיממונה במשך עשרות שנים, הקימה חברת המלח מצפה נוף לזכרו של אברהם דנקנר מבעלי חברת המלח. באמצעות גרם מדרגות ניתן לעלות על גג הבריכה המגודר ולצפות על אתרי הטבע והנוף באזור. בשלב זה מומלץ לעשות הפסקה ברצף הסיור הרגלי ולעבור לסיור וירטואלי באתרים שבסביבה, שלחלק ניכר מהם לא ניתן להגיע (למיקום הנקודות הנצפות ר' מפה 2).

סיור וירטואלי באתרי הטבע, הנוף, העתיקות והמורשת שניתן לצפות בהם ממצפה הנוף

מגג הבריכה נערוך תצפית לארבע רוחות השמיים

תצפית לכיוון דרום: בחלק הדרומי של המצפה

מוצב שלט עם כיוונים והסברים על הנוף לכיוון דרום, דרום מערב ודרום מזרח. בתצפית זו ניתן לראות את עתלית ואת קיבוץ עין כרמל. כן ניתן לצפות במחצבות הכורכר הבריטיות והמבנים של המחנה הצבאי הבריטי המיועדים לשימור (נ' נצפית 9 להלן). בריכות המלח משתרעות במרחבה שבין מסילת הברזל לאזור החוף, במקום שבו היו ביצות ומלחות עד תחילת המאה העשרים (נ' נצפית 4 להלן). מבני חברת

המלח נראים בשולי בריכות המלח בכיוון דרום מזרח ולידם הוקם מוזיאון המלח (נ' נצפית 3 להלן). מחנה חיל הים ממוקם בחוף הדרומי של המפרץ ויוצר חיץ מלאכותי בין משאבי החוף ליישוב עתלית.

תצפית לכיוון מערב: מפרצי עתלית, אזור הכפר

הניאולית הנמצא על קרקעית הים (נ' נצפית 10 להלן), המענק במפרץ הצפוני, בו נמצאו שרידי כלי שיט ומטענים וכלי נשק שמקורם בספינות טרופות (נ' נצפית 11 להלן), שפך נחל אורן (נ' נצפית 14), תחנת הרכבת הבריטית (נ' נצפית 13 להלן) ובית הקברות הצלבני (נ' נצפית 15 להלן). הנמל הפניקי (נ' נצפית 12 להלן), חצי האי, המבצר הצלבני (נ' נצפית 16 להלן), קו החוף המפורץ שמדרום למפרץ עתלית והמפעלים העתיקים להפקת מלח (נ' נצפית 6 להלן) נמצאים בשטח הצבאי הסגור.

תצפית לכיוון מזרח: רכס הכרמל, פתחת נחל

אורן וערוץ הנחל החוצה את מישור החוף בכיוון מזרח מערב ואת רכס הכורכר מצפון למצפה (נ' נצפית 17) ונשפך אל הים, חוות אהרונסון (נ' נצפית 18 להלן) והיישובים ניר עציון, כפר האומנים עין הוד והכפר עין ח'וד על רכס הכרמל. בכיוון דרום מזרח נבנתה בשנים האחרונות שכונה חדשה - במקום זה נבנו הצריפים הראשונים של המושבה עתלית בשנת 1903 (נ' נצפית 19 להלן).

תצפית כיוון צפון: חיפה וישובי מישור החוף מגדים

והחותרים, קניון נחל אורן החוצה את רכס הכורכר (תחנה 20 להלן), תחנת רכבת מנדטורית על החוף (נ' נצפית 11 להלן), מתקן מגודר לשמירה על הטלות צבי הים (נ' נצפית 20 להלן).

איור 37: עמדת שמירה משוחזרת במחנה המעפילים

הנשים הופרדו מהגברים והוכנסו לצריפים מאוכלסים בצפיפות. המחנה היה מגודר ועמדות שמירה הקיפו אותו (איור 37). המעפילים לא הורשו לצאת מהמחנה. למרות הקשיים במחנה השתדלו המעפילים לארגן פעילויות חברה ותרבות, לעסוק בספורט ולקוות לשחרור מהיר. בכל תקופות קיומו היו עצורים במחנה כ-60,000 מעפילים.

הפשיטה על המחנה: לאחר הפשיטה של הבריטים על קיבוץ כפר גלעדי בחודש אוקטובר 1945 לצורך מעצר יהודים שהגיעו מסוריה, החליט הפיקוד העליון של ההגנה לשחרר את כל המעפילים הכלואים בעתלית. נחום שריג מפקד הגדוד הראשון קיבל את המשימה ממפקד הפלמ"ח יגאל אלון. בליל 9.10.1945 במבצע מתוכנן בפיקודו של יצחק רבין, שוחררו 210 מעפילים שהיו במחנה. המבצע כלל החדרה מוקדמת של לוחמים בודדים אל תוך המחנה לצורך סיוע לפעולות ההתנגדות של המעפילים, ניתוק קווי הטלפון, ביצוע חסימות על דרכי הגישה והכבישים שהובילו לעתלית ופריצה של כוח עיקרי. המעפילים הוברחו בחשאי לקיבוץ בית אורן ומשם ליגור. לאחר מלחמת ששת הימים שימש המקום במשך כמה שנים כמחנה שבויים עד להחזרת השבויים למצרים.

הקמת האתר הלאומי: בשנות השמונים מסרו פקדי ממשלה חסרי אחריות, חסרי מודעות וחשוכי תרבות את מבני המחנה, במכרז לקבלנים לצורך פירוק והריסה. מבצע

מחנה המעפילים

(כ' נצפית 21 לכיוון צפון במפה 2)

מחנה המעצר למעפילים נבנה בשנת 1939 על ידי שלטונות המנדט הבריטי בארץ ישראל והיה סמל למאבק של ההעפלה ועלייה היהודית לארץ ישראל. המחנה פעל בין השנים 1939-1948 כמחנה מעצר למעפילים יהודיים שנתפסו בעליות בלתי לגליות. בשנת 1940 הגיעו שלוש אניות מעפילים לחיפה: פאסיפיק, מילוס ואטלנטיק ועל סיפון כ-3600 מעפילים. הבריטים בקשו להעביר את העולים הלא חוקיים לאי מאוריציוס באמצעות האנייה פאטריה. האנייה חובלה בנמל חיפה בידי אנשי ההגנה (אנשי הפלוגות המיוחדות) שניסו להוציאה מפעולה ובכך למנוע את גירוש המעפילים מהארץ. במהלך האירוע נהרגו כמאתיים מעפילים. יתר המעפילים הועברו למחנה בעתלית. לאחר כמה חודשים גורשו המעפילים מעתלית למחנות מעצר באי מאוריציוס. עם התגבר ניסיונות ההעפלה ובגדול הצפיפות במחנה בעתלית, הועברו בשנים 1946 ועד להקמת המדינה כ-50,000 מעפילים שנתפסו בים, למחנות מעצר בקפריסין.

החיים במחנה: בהגיעם למחנה בעתלית חויבו המעפילים לעבור מקלחת, חיטוי די.די.טי וגילוח שערות ראשם.

איור 36: מבנה המקלחות והחיטוי לאחר שחזור

נמרץ להצלת המחנה אורגן על ידי קבוצות אזרחים בעלי מודעות. בסיוע חברי כנסת, עיתונות והחברה לפיתוח אתרים, שתפסה חזקה על השטח, ניצל האתר הלאומי. בשנת 1987 במשכן נשיאי ישראל, הוכרז מחנה המעפילים בעתלית רשמית כאתר לאומי. כיום משמש המחנה כמוקד השראה לנוער וכאתר מורשת המנציח את המאבק הלאומי להקמת מדינת ישראל ותקומת עם ישראל בארץ ישראל.

אתר עתלית-ים, כפר ניאוליתי שקוע בים (נ' נצפית 10 לכיוון מערב במפה 2)

תקופות הקרה הביאו לשינויים של עשרות מטרים במפלסי הים בעולם וכתוצאה מכך נחשפו חלקים גדולים של קרקעית הים. באזורים שנחשפו התיישבו בני אדם. כאשר הסתיימו תקופות הקרה עלה מפלס הים והיישובים הוצפו. על קרקעית הים בעתלית התגלה כפר מהתקופה הניאוליתית הקדם קיראמית שגילו כ-9,000 שנה, שהוצף על ידי הים. הכפר נמצא בעומק 10 מטרים ובמרחק 400 מטר מהחוף ושטחו כחמישים דונם. הכפר המוצף בעתלית הוא השמור ביותר בעולם מתקופה זו שהתגלה על קרקעית הים. בכפר הניאוליתי התגלו בתים בנויים מאבן, בארות מים מהקדומות בעולם (איור 42), מבני פולחן (איורים 39,38,39) וכלים רבים עשויים מאבן, עצם ועץ. כמו כן התגלו קברים ובהם שלדים של כשישים בני אדם (איור 40), כמו גם עצמות בעלי חיים שתושבי הכפר גידלו או צדו, שרידי צמחי בר שלוקטו בסביבה וצמחים מבויתים שגודלו בשדות הכפר. הממצאים שהתגלו מלמדים על ראשית המהפכה הניאוליתית באזור חוף הכרמל ובחוף הלבאנט.

ביות בעלי החיים: בממצאים של הכפר הניאוליתי ניתן למצוא התחלה של תהליך ביות וגידול בע"ח. עצמות העיזים והכבשים זוהו על ידי מומחים כעצמות חיות מבויתות. חקר עצמות הבקר מלמד כי רוב הפרות שנאכלו היו צעירות. לעומת זאת בחברות של ציידים לקטים, שאינן עוסקות בגידול בעלי חיים, נאכלות חיות מכל שכבות הגילים. מכאן ניתן ללמוד כי הבקר היה בתחילת תהליך הביות.

ביות צמחים: באתר עתלית-ים נמצאו אלפי זרעים

של חיטה (איור 41) וקטניות מבויתות. צמחים מבויתים שונים מצמחי הבר בכך שהם לא מפזרים את זרעיהם באופן טבעי, דבר שמאפשר קצירת היבולים מבלי שהזרעים יתפזרו. באמצעות מיקרוסקופ יודעים המומחים להבחין בין זרעים של צמחי בר, שיכולים לפזר את זרעיהם באופן עצמאי, לזרעים של צמחים מבויתים שהאדם שינה את מנגנון הרבייה ופיזור הזרעים שלהם על ידי תהליכי בחירה. בין היתר התגלו גרעינים של אפונה. צמח זה זוהה לראשונה על ידי אהרן אהרונסון שחוות הניסיונות שלו נמצאת במרחק כקילומטר מזרחית למצפה הנוף. אהרונסון לא ידע ש-9,000 שנים לפניו גידלו תושבי הכפר הניאוליתי המוצף את אפונה.

ראשית הפקת שמן הדית: בכפרים מוצפים נוספים שנמצאו על קרקעית הים בחוף הכרמל מדרום לקיבוץ נווה ים ומצפון לעתלית, התגלו שרידים מהתקופה הניאוליתית הקיראמית שגילם למעלה מ-7,500 שנה. בכפרים אלו התגלו אלפי חרצנים של זיתים ומתקני הפקת שמן זית הקדומים בעולם. לעומת זאת בכפר המוצף בעתלית, הקדום באלף שנה ליישובים אלו, לא התגלו חרצני זיתים כלל. מכאן ניתן ללמוד שלפני כ-8,000 שנה גילו תושבי חוף הכרמל, בו צומחים עצי זית הבר, את ערכו הכלכלי של פרי הזית והתחילו להשתמש בו להפקת שמן זית. מאזור זה הופץ השימוש בפרי הזית בכל רחבי הים התיכון וכיום הוא מהווה חלק חשוב במערכת הקיום הים תיכונית.

כפר הדייגים הים תיכוני בעתלית: שרידי הדגים שהתגלו באתר עתלית-ים ומכשירים ששימשו לדייג מלמדים כי התושבים הקדומים דגו דגים וניצלו את משאבי הים בנוסף לעיסוקם בחקלאות. מערכת קיום משולבת זו המנצלת את משאבי הים והיבשה מכונה כפר דייגים ים תיכוני. תושבי כפר הדייגים השתמשו בטופוגרפיה המיוחדת של האזור ובנו את בתיהם בקרבת חוף הים הקדום במקום בו רכס כורכר מספק הגנה טבעית לכפר ובקרבת מקום שהתאים לגידולי חיטה וקטניות וגידול צאן ובקר.

איור 38: מבנה פולחני עשוי מאבנים גדולות באתר עתלית-ים

(ציור: שרון בן יהודה)

איור 39: שחזור המבנה הפולחני באתר עתלית-ים

איור 41: גרעיני אם החיטה המבויתת במצב מפוחם מאתר עתלית-ים

בארות המים הבנויות הקדומות בעולם באתר

עתלית-ים: בכפר המוצף התגלו שתי בארות מים מדופנות באבנים בדומה לבארות שבונים כיום. הבארות שהתגלו בעומק כ-10 מטרים נחפרו לעומק כ-5.5 מטר (כ-16 מטר מתחת לפני הים) והן הבארות הבנויות הקדומות ביותר בעולם (איור 42). ממצא זה מלמד כי לפני כתשעת אלפי שנים הכירו המתיישבים את סביבתם והבינו שבמעבה האדמה נמצא מפלס מי תהום אותו ניתן לנצל כמקור מים קבוע בכל ימות השנה. על פי הממצאים הארכיאולוגיים שהתגלו ניתן לשחזר את השינויים במפלס הים ב-9,000 השנים האחרונות ואת מראה האזור בתקופה הניאוליתית (איורים 44,43).

איור 40: שלד נערה שנקברה בתנוחה עוברית, אתר עתלית-ים

הנמל הפניקי

(נ' בצפית 12 במפה 2)

על חוף הים במפרץ הצפוני בעתלית, התגלו שרידי יישוב פניקי מהתקופה הפרסית. על קרקעית הים התגלו שרידי נמל בנוי מהמאה התשיעית לפני הספירה. שוברי הגלים של הנמל בנויים מאבני כורכר ענקיות שנחצבו במחצבות שברכסי הכורכר. הנמל השתמר באופן מושלם ושרידיו הם מהשמורים בים התיכון מתקופה זו (איור 46). במסגרת סקר מפת עתלית תיעדה האגודה למחקר תת-ימי בשנת 1963 את שרידי נמל עתלית, הנמל הבנוי הקדום ביותר לאורך חופי ישראל. מתקני הנמל כללו שני שוברי גלים בנויים מאבני כורכר בבניית ראשים (אבני גזית גדולות המונחות זו לצד זו כשצידן הצר פונה כלפי חוץ). לכל אחד משוברי הגלים התחבר בבסיסו רציף בנוי בבניית ראשים ובקצות שוברי הגלים נבנו מגדלים מלבניים. הנמל תחום ומוגן במערבו על ידי שני איי כורכר קטנים. בתוך אגן העגינה של הנמל התגלו מסות אבן של עוגני עץ מהמאות 6-7 לפסה"נ (איורים 49,48) ושלושה ריכוזים של קנקני חרס פרסיים. בשטח הנמל וסמוך לפתחו התגלו עשרות ידיות של קנקני סל פרסיים ועשרות עוגני אבן.

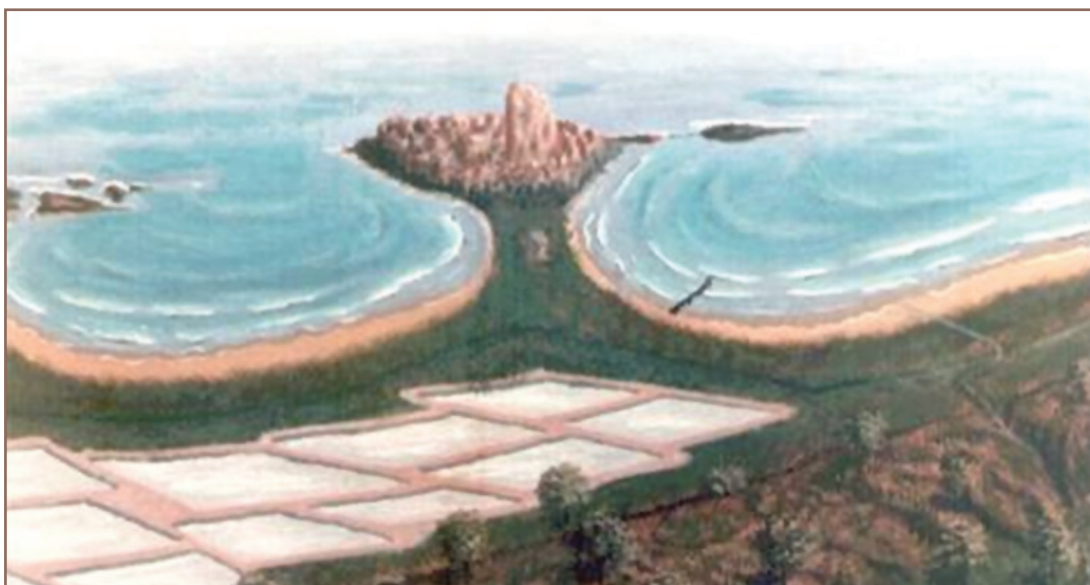

(צילום: איתמר גרינברג)

איור 42: באר מים באתר עתלית-ים, הבאר הבנויה העתיקה בעולם

איור 39: צוללים חופרים את המבנה הפולחני באתר עתלית-ים

(ציור: יוסף גילוי)

איור 43: מפרצי עתלית כיום

איור 44: שחזור מפרצי עתלית לפני כ-9,000 שנה, מפלס הים היה נמוך ב-16 מטר לערך וקו החוף היה במרחק כקילומטר מערבית לחוף כיום
(ציור: יוסף גילוי)

לולב ושופר) וכתובת "שלום רב שיקמונה" (איור 52) שהתגלה במפרץ הצפוני מצביע על אפשרות שבתקופה הביזנטית שמשו מעגני עתלית כנמל הבית של העיר שיקמונה. שרידי ספינות מהתקופה ההלניסטית ואיל ניגוח של ספינת מלחמה שהתגלו במפרץ הצפוני בעתלית, מצביעים על אפשרות שצי אניות המלחמה של תלמי לתירוס, שעל פי המקורות נחת בשיקמונה בדרכו לכיבוש עכו פתולמאס, נחת למעשה במפרץ הצפוני בעתלית.

איל הנגיחה מעתלית

(נ' נצפית 22 לכיוון מערב - במפה 2)

במפרץ הצפוני התגלה חרטום ניגוח של ספינה (איל נגיחה) עשוי ברומה, שהיה מרכב על ספינת מלחמה (איורים 51,50). איל הנגיחה התגלה סמוך למזח הברזל המשמש לשאיבת מי הים, כשחלקי העץ של חרטום הספינה שנשאה אותו עדיין שמורים במצב טוב. האייל העשוי מברומה שוקל כחצי טון וארכו כשני מטרים, הוא מעוטרת בתבליטים שונים: צלצל עם שלושה חודים, זוג גריפונים (מפלצות ים בדמות דרקונים), צמד קסדות מלחמה של הדיוסקורים (זוג אלים תאומים בניו של זאוס) וקדוקאוס (נחש כרוך על מקל). האייל מוצג במוזיאון הימי הלאומי בחיפה.

מבצר עתלית

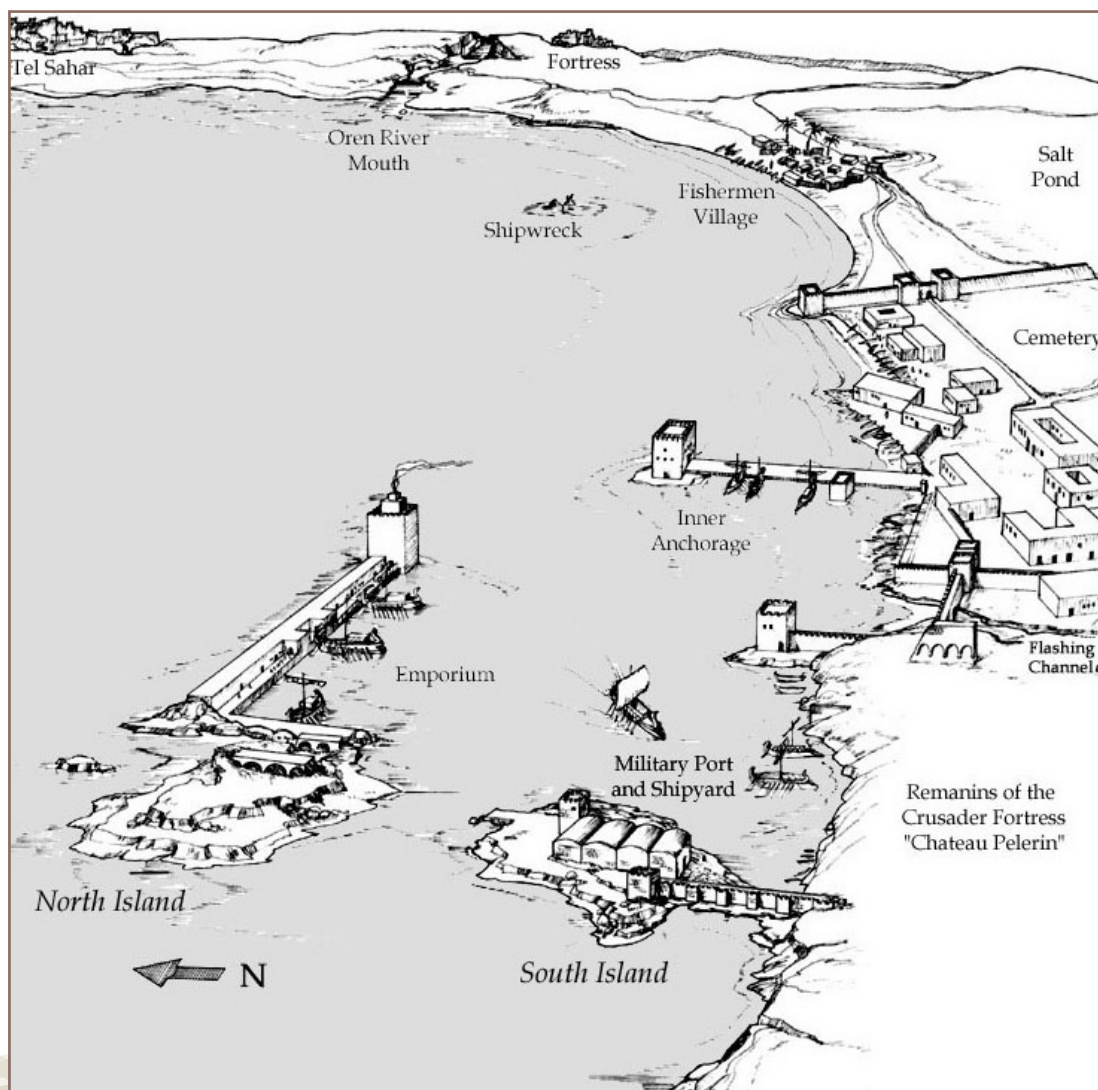
(נ' נצפית 16 לכיוון מערב במפה 2)

מבצר עולי הרגל בעתלית נבנה בתחילת המאה ה-13 על ידי אבירי ההיכל (הטמפלרים) שעזבו את עכו, אשר הייתה לטעמם עיר חטאים מסואבת ומושחתת. בשנת 1218 הוקם המבצר על חצי האי בסיוע אבירים טבטוניים וצליינים נוצריים.

מערכת הביצורים כללה חומה חצובה ברכס הכורכר המזרחי (ר' תחנות 4,3 לעיל), חומה חיצונית שתחמה את חצי האי ממזרח וחדרה אל הים (נ' נצפית 23 במפה 2 להלן/איור 59), חפיר בעומק כ-6 מטר, חומה חיצונית בגובה כ-16 מטר עם שלושה מגדלים מרובעים (איורים 54,53: פרטים 4-6) וחומה פנימית נוספת עם שני מגדלי ענק בגובה 34 מטר

(איור 53: פרטים 8,7). הקיר החיצוני של המגדל הצפוני השתמר וגובהו כשלושים מטרים (איור 55). יסודות המבצר נבנו על סלע כורכר מפולס בגובה פני הים. במבצר היו מספר כנסיות ואולמות ענק שיכלו להכיל אלפי בני אדם (איור 56). המבצר נבנה כולו מאבני כורכר שנלקחו בחלקן מחורבות היישוב הפניקי שקדם לו וברובן נחצבו מרכסי הכורכר הסמוכים ומסלע הכורכר שהיה זמין בחצי האי (איור 57). מחוץ לחומות המבצר, בתוך השטח שבין המבצר והחומה החיצונית היו בתי מגורים, מוסדות ציבור, כנסיות ואזור בנוי ששטחו עשרות דונמים. מזרחית לחצי האי היו שטחים חקלאיים, שדות ובוסתנים. המבצר עמד בפני שלוש התקפות של צבאות שניסו לכבוש ומעולם לא נכבש. בשנת 1220 ניסה שליט דמשק אל מועט'ם לכבוש את מבצר עתלית לאחר שהרס את קיסריה. בשנת 1228 ניסה הקיסר פרידריך השני להשתלט על המבצר, אולם הוא נשבה על ידי אבירי ההיכל ושוחרר לאחר שהגיע עמם להסכם הפסקת אש. בשנת 1256 תקף ט'אהר אל ביברס את המבצר בראש צבא ממלוקי. הממלוקים פרצו את החומה החיצונית והחריבו את העיר והכנסיות. התושבים התבצרו במבצר על חצי האי אותו לא הצליחו הממלוקים לכבוש. המגנים חתמו על הסכם עם הממלוקים והחזיקו במבצר כארבעים שנים נוספות. לאחר נפילת עכו בירת הממלכה הצלבנית ונפילת מבצרי בירות וצידון, נותר המבצר בעתלית האחרון במבצרי הצלבנים בארץ ישראל. בשנת 1291 נטשו הצלבנים בחשאי את המבצר בדרך הים והוא נותר ריק במשך כמה שבועות עד שהממלוקים גילו כי אין איש במקום והרסו את החומות והמגדלים. בתקופה העות'מאנית שימש המבצר כמקור לאבני בניין שנמכרו לשליט יפו על ידי אחמד אל ג'אזר. רעש אדמה חזק שפקד את ארץ ישראל וסוריה בשנת 1837 גרם למקרים רבים והרס מבנים שונים במבצר. הכנסייה שהייתה בשטח המבצר נחרבה כליל וחלקה העליון השוקל עשרות טונות התהפך וצנח כיחידה אחת (איור 58).

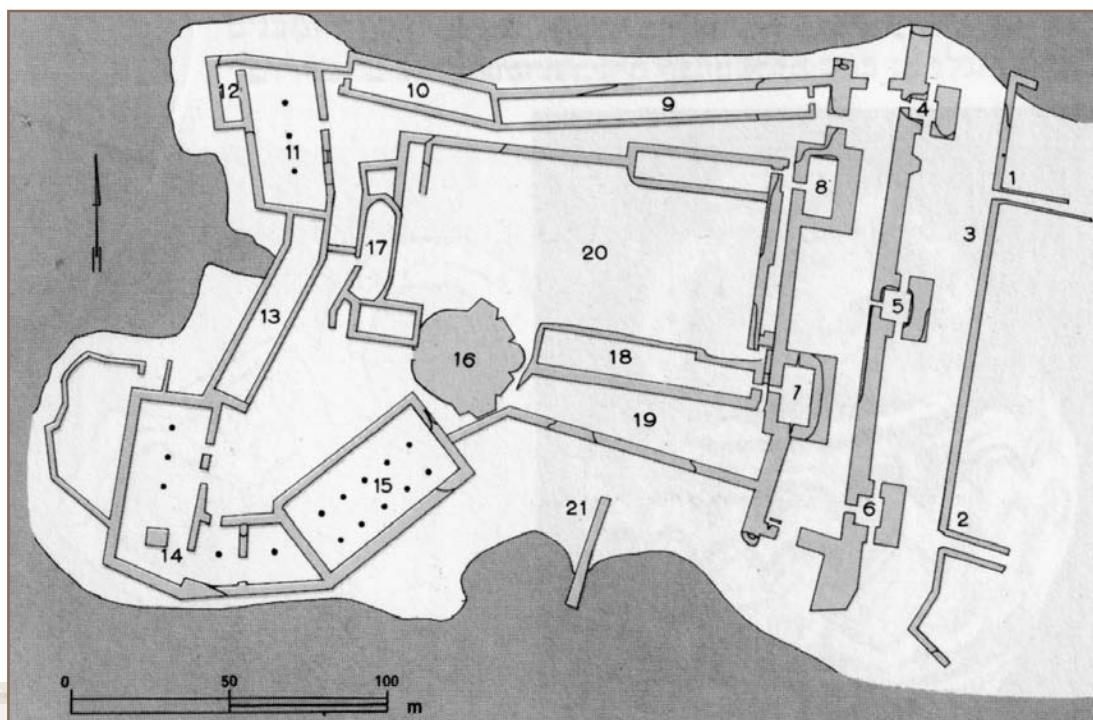
איור 46: שחזור הנמל הפניקי (על-פי אבנר רבן)

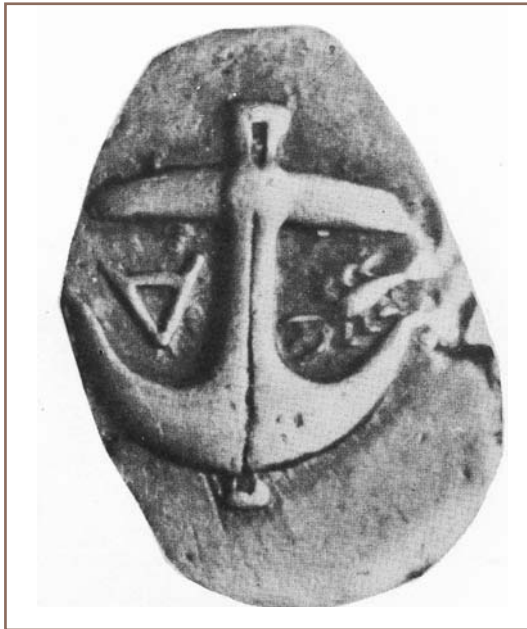

איור 48: צולל משרטט עוגן אבן מתקופת הברונזה

איור 53: תכנית מבצר עתלית

איור 49ב: מטבע של אפולוניה, שלחופי הים השחור, עם דגם של עוגן עשוי מעץ וזו מטה עשוי מאבן

איור 47: קנקן בן כ- 5,000 שנה עם צדפות מהנילוס, ממפרץ עתלית - העדות הקדומה ביותר לספנות ים בארץ ישראל

איור 49: מטות אבן של עוגנים מהתקופה הפרסית מנחל עתלית

איור 50: איל הנגיחה מעתלית, ברקע ציור של ספינת מלחמה נושאת איל נגיחה - המוזיאון הימי הלאומי בחיפה

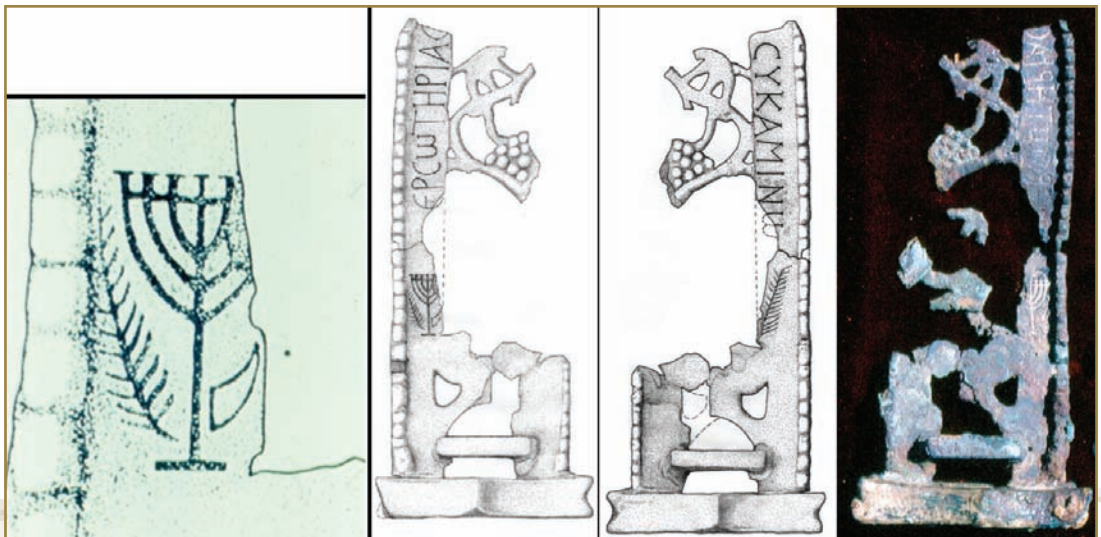

איור 49א: שחזור עוגן אבן עשוי עץ עם מטה מאבן

איור 51: דגם ספינת מלחמה נושאת איל גניחה - המוזיאון הימי הלאומי בחיפה

איור 52: נס ברומה עם הכתובת "שלום רב שיקמונה" ממפרץ עתלית - מאה 5 לספה"נ

איור 54: שחזור המבצר הצלבני

(צילום: ד"ר קליב, עיבוד גראפי: בן גלילי)

איור 55: צידו הפנימי של קיר המגדל הצפון מזרחי (ר' איור: 53: פרט 8) (צילום: רענן כסלו-רשות העתיקות)

החומה הצלבנית שתחמה את חצי האי (נ' בצפית 23 במפה 2)

החומה הצלבנית תחמה את חצי האי מצד מזרח וחדרה למרחק כמה עשרות מטרים אל הים במפרץ הצפוני והדרומי. בקצה החומה הנמצא במפרץ הצפוני נמצאו שרידי מגדל שמירה מלבני, על קרקעית הים סמוך לקצה החומה הצפוני, התגלו כעשרים עמודי אבן מצולעים באורך כשני מטרים האחד, המונחים בשני טורים מקבילים. עמודי האבן היוו המשך תת - ימי של החומה וחלק ממערך הביצורים היבשתי ונועדו לחסום דרכי הגישה וכניסת פרשים ורגלים למבצר מצפון, דרך הים הרדוד (איורים 59,58א).

(צילום: רענן כסלו - רשות העתיקות)

איור 56: האולם המערבי ר' איור 53: פרט 13)

איור 59: מגדל השמירה של חומת הים המזרחית בשנות העשרים של המאה ה-20

איור 57: מחצבת אבני כורכר בשטח המבצר
(צילום: רענן כסלו - רשות העתיקות)

(צילום: רענן כסלו - רשות העתיקות)

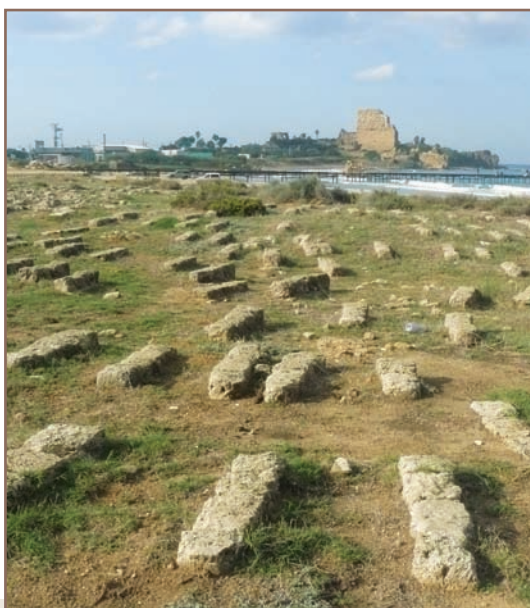
איור 58: חלקה העליון של הכנסייה
(ר' איור 53: פרט 16) שהתהפך ברעידת האדמה בשנת 1837

(עיבוד גראפי: בן גלילי)

איור 59: חומת הים - שחזור מגדל השמירה והמחסום הימי בקצה החומה החיצונית

איור 60: בית הקברות הצלבני

בית הקברות הצלבני

(נ' נצפית 15 לכיוון מערב - במפה 2)

בבית הקברות שנחפר על ידי הארכיאולוג ג'והנס, נמנו לפחות 1700 מצבות (איור 60). חלק מהמצבות פשוטות ובנויות ממספר אבני כורכר שהונחו בטור ואחרות עשויות מאבנים גדולות שעל חלקן נחצבו תבליטים שונים. על מספר מצבות חרוטים כלי העבודה של הנפטר, ביניהם אנך בנאים וזוויתן, או קרדום וזוויתן. ייתכן והיו אלו כלי עבוד של בנאים, מהנדסים או חוצבים. חלק מהמצבות הועברו למוזיאון רוקפלר בירושלים והן מוצגות בחצר הפנימית ואחרות נותרו באתר וניתן לצפות בהן. בין אלו מצבה גדולה עם תבליט צלב (איור 62), מצבה עם תבליט של אנך בנאים וזוויתן (איור 61), ומצבה עם תבליט של עוגן ברזל.

מפרץ עתלית (המפרץ הדרומי)

(נ' נצפית 25 לכיוון מערב במפה 2)

מפרץ עתלית הנמצא מדרום למבצר הוא המפרץ השני בגודלו בארץ. המפרץ הסגור מאפשר עגינה בטוחה יחסית ברוב ימות השנה אולם בעת סערות החורף העגינה בו מסוכנת. על קרקעית הים התגלו עוגנים ושרידי ספינות טרופות מתקופת הברומה ואילך ובחוף הצפוני של מפרץ זה השתמר מזח אבן מהתקופה הצלבנית. בצוירים מהמאה ה-18 נראות ספינות עות'מאניות עוגנות במפרץ הדרומי (איור 64).

איור 64: מפרץ עתלית במאה ה-18, ספינה דו תורנית עוגנת סמוך למזח

בית השומר ומוזיאון עתלית במבצר הצלבני

(נ' נצפית 26 לכיוון מערב במפה 2)

איור 65: מוזיאון עתלית - נבנה על ידי משלחת החפירות הבריטית בתחילת שנות השלושים. כיום מועדון "בית השומר" של חיל הים

איור 61: מצבה עם תבליט של אנך בנאים וזוויתן

איור 62: מצבה עם תבליט של צלב

ספינת התותחים

(נ' נצפית 24 לכיוון מערב במפה 2)

במפרץ הצפוני התגלו שרידי ספינה מהתקופה העות'מאנית ובה עוגן ברזל גדול, חמישה תותחים, כדורי אבן וקסדות ברומה של לוחמים (איור 63).

איור 63: תותח ברומה בן 500 שנה וכדורי אבן - מספינה שנטרפה בעתלית

תחנת רכבת בריטית

(נ' נצפית 13 לכיוון מערב במפה 2) ותחנת משמר
בריטית על החוף (נ' נצפית 27 במפה 2)

התחנה (איורים 66,67) נבנתה בשנת 1929 ושימשה את מחצבות הכורכר ומחנות הצבא הבריטיים שהיו באזור עתלית. בימים אלו מתוכנן במקום גשר הפרדה מפלסית בין הרכבת והכביש. בניית הגשר במקום זה תפגע ללא ספק במרקם הנוף של שמורת הטבע ושפך נחל און. תחנת משמר, המכונה "בית נילי", נמצאת סמוך לקו החוף ושמשה לשמירה על מסילת ברזל בריטית שעברה בקרבת החוף (איור 68). מקור השם ככל הנראה מהמיקום המשוער שבו קיימה מחתרת הריגול נילי קשר עם הספינות הבריטיות הרבה לפני הקמת המבנה. כריית חול בחוף הים לצורך בנייה במחצית הראשונה של המאה העשרים, גרמה לנסיגת קו החוף למרחק עשרות מטרים מזרחה וקטעים של מסילת הברזל ומספר תחנות רכבת נסחפו על ידי הים.

איור 68: תחנת משמר חופית ליד מסילת רכבת בריטית שעברה על חוף הים (נ' נצפית 27 במפה 2)

איור 66: תחנת רכבת ששמשה את מחנות הצבא והמחצבות הבריטיים. בעת הקמתה בשנת 1929

איור 67: תחנת הרכבת הנטושה כיום, ברקע, גשר הרכבת, מסילת הברזל ושפך נחל אורן החסום בשרטון חול בימי הקיץ

מלחת עתלית, בריכות המלח, בית גידול

לעופות מים

(כ' נצפית 4 לכיוון דרום מערב במפה 2)

המאפשרות לו להלך במים בעומק כחצי מטר וללקט מזון. קרום השחייה המתוח בין אצבעותיו משמש לו כמשוטים בעת השחייה. צווארו הארוך מעוקל בצורת סימן שאלה ומאפשר לו ללקט בעזרת מקורו מזון מהקרקעית בלי לכופף את רגליו. מקורו הכפוף משמש כמכשיר משוכלל לליקוט מזון, הוא מערביל את הבוצ ע"י נענוע ראשו מצד לצד. כך הוא מעלה מהמים בעלי חים זעירים כמו סרטנים, תולעים ושבלולים. בעזרת המקור הוא מסנן את המזון מהמים. לנוצותיו צבע וורוד שמקורו בפיגמנט הקיים באצה ורודה המצויה בבריכות המלח. בישראל אין קינון של פלמינגו אך עשרות פרטים מבילים בבריכות המלח של עתלית ואילת. בימים אלו הבריכות מהוות נושא למחלוקת בין אגודות ירוקות לאיכות הסביבה ובעלי ממון, על רקע תכניות לפתוח

בריכות המלח בעתלית נמצאות במקום בו היו עד תחילת המאה העשרים ביצות ומלחות. הבריכות הרדודות משמשות להפקת מלח ומהוות אתר קינון של מאות זוגות של שחפית גמדית ושחפית ים, תמירונים, חופמים אלכסנדרים, לעיתים גם סייפנים (מקנן נדיר ביותר בארץ) ושחף כספי. בחורף האתר הוא ביתם של מינים רבים של ברווזים, חופמאיים, שחפים ואנפות, חלקם מגלים העדפה ברורה לבריכות המלח ואינם נצפים בגופי מים אחרים בארץ. אוכלוסייה קטנה של פלמינגו שוהה דרך קבע בבריכות המלח, תופעה נדירה במקווי המים בארץ. בחורף יכול מספר הפרטים להגיע לכמה עשרות. הפלמינגו הוא עוף מים חולף בארצנו המגיע מאירופה בדרכו לאפריקה. הפלמינגו הוא עוף גדול יחסית, בעל רגליים ארוכות (יותר ממטר)

איור 69: להקת פלמינגו, ברקע קיר המגדל הצפוני מזרחי במבצר עתלית

(צילום: דותן רותם)

איור 70: שחף האגמים

(צילום: דותן רותם)

איור 71: תמירון

מתקן לשמירת הטלות של צבי הים (נ' בצפית 20 לכיוון צפון-מערב במפה 2)

מתקן ההטלה של צבי הים נמצא בחוף הצפוני של עתלית בצמוד לאפיק נחל אורן הנשפך אל הים. באזור זה חולות החוף מכילים גרגרים גדולים יחסית של שברי צדפים, בנוסף לחול הקוורץ דק הגרגר. החול אוורירי ולפיכך הוא מתאים להטלות של צבי הים החומים והירוקים. על חוף הים הוקמה גדרה אליה מעבירים פקחי רשות הטבע והגנים את ביצי צבי הים. את הקן ובו הביצים מזהים על פי העקבות של צבת ים שעלתה לחוף במטרה להכין את הקן ולהטיל את ביציה. הפקחים חופרים בתוך הגדרה בור הדומה בצורתו למימדי הקן המקורי ומניחים בו את הביצים. בכדי להגן על הקן עד לבקיעת הצבונים מכסים אותו בחול ורשתות מבד שחור. עונות ההטלה והבקיעה הן בחודשי הקיץ, כאשר בני האדם פעילים בחוף ובים. לצבים הימיים שריון עבה וחזק, רגליהם הגדולות דמויות סנפירים ומותאמות לשחייה. הם מטיבים לשחות ולצלול ועולים ליבשה רק כדי להטיל ביצים.

(צילום: דותן חותם)

איור 72א: פלמינגו בבריכות המלח בעתלית

איור 72ב: ילדי בית הספר גלי עתלית בשיעור טבע העוסק בעופות המים

(צילום: דותן רותם)

איור 72: צבונים בוקעים מקינם

נקבת צב הים מטילה פעם בשנתיים עד 200 ביצים בכל תטולה. רק אחוז אחד מהביצים שורד באופן טבעי. ההטלה נעשית שבועיים לאחר ההזדווגות. הצבה עולה לחוף בלילה, מתרחקת מקו החוף וחופרת בעזרת רגליה האחוריות בור בעומק חצי מטר בצורת אגס צר למעלה ורחב בתחתית (איור 73). היא מטילה ביצים לבנות וכדוריות שקליפתן גמישה. לאחר גמר ההטלה היא מכסה את הגומה בחול וחוזרת לים. האם אינה מטפלת בביצים. הצבונים בוקעים כעבור 1-2 חודשים. הם מגיחים מן החול ורצים אל הים (איור 72). בדרך כלל חלקם נטרפים בדרכם אל הים, או בחדשים הראשונים לחייהם.

(צילום: דותן רותם)

איור 73: צבת ים ירוקה בעת כיסוי קן ההטלה

חוות אהרונסון (ב' בצפית 18 לכיוון מזרח במפה 2)

עתלית וקיבלו הודעות מאנשי נילי. בשנת 1917 לכדו הטורקים יונת דואר סמוך לקיסריה שנשאה הודעה בכתב סתרים. בעקבות הגילוי הטילו הטורקים מצור על זכרון יעקב, לכדו את אנשי המחתרת ופרצו לתחנה בעתלית. רוב האוספים והספרייה הושמדו והתחנה ננטשה ועמדה בשיממונה עד שנות השישים. במקום הוקם מחנה קבע לתנועות הנוער ומתוכנן מרכז הנצחה למורשת אהרונסון ונילי.

איור 75: שדרת עצי הושינגטוניה שנטעו אנשי חוות אהרונסון

תחנת הניסיונות החקלאיים "חוות אהרונסון" הוקמה על ידי ההסתדרות הציונית בסיוע נדבנים מארצות הברית. בראש התחנה עמד האגרונום והמדען אהרן אהרונסון מזכרון יעקב והיא פעלה בין השנים 1910-1917. בתחנה נוסו מכונות חקלאיות, שיטות עיבוד של גידולי שדה ומטעים, שיטות השקיה, דישון והדברה. זאת במטרה לבחון עיבודים חקלאיים המתאימים לאדמת ארץ ישראל ולהדריך את אנשי המושבות בגידולים אלו. בין הגידולים שנחקרו בתחנה היו חיטה ושעורה וזני גפן שונים. בתחנה היו אוספים מגוונים בנושאי טבע וספרייה עשירה ונערכו בה מחקרים מדעיים שונים. במלחמת העולם הראשונה הפסיקו להגיע התרומות מארצות הברית. בנוסף החלו אנשי התחנה לעסוק בפעילות מחתרתית במסגרת מחתרת נילי שהפעילה רשת ריגול בשרות האנגלים נגד הטורקים. הקשר עם הבריטים התבצע תחילה באמצעות שליחים ומאוחר יותר עם יוני דואר. הקשרים התנהלו גם דרך הים באמצעות אניות שהגיעו לחוף

איור 74: מבנה החווה כיום

אתרים נציפים נוספים באזור עתלית (במפה 2):

- שכונת הגורן (נ' נצפית 28 במפה 2)
- שרידי חווה חקלאית מהתקופה הפרסית (נ' נצפית 29 במפה 2)
- מערות עם שרידים מהתקופה הפליאוליתית התיכונה (נ' נצפית 30 במפה 2)
- מושב מגדים (נ' נצפית 31 במפה 2)
- חירבת מלחה - שרידי יישוב מהתקופה הרומית והביזנטית, שרידי כפר ארמני (שייך אברק) (נ' נצפית 32 במפה 2)
- קיבוץ נווה-ים (נ' נצפית 33 במפה 2)
- קיבוץ עין כרמל (נ' נצפית 34 במפה 2)
- כפר מוצף מהתקופה הניאוליתית הקיראמית ליד קיבוץ נווה ים ובו בית קברות מהקדומים בעולם (נ' נצפית 35 במפה 2)
- מזרקת מים טבעית ליד קיבוץ נווה ים (הגייזר) (נ' נצפית 36 במפה 2)
- מעגן נווה ים (נ' נצפית 37 במפה 2)
- בית הקברות לוויתקי עתלית (נ' נצפית 38 במפה 2)

תחנה 20 | גדה דרומית של נחל אורן

מצפון לערוץ הנחל (איורים 77,76) נמצאת דרך חצובה נוספת: באב איברהים החוצה את הרכס לרוחבו. סמוך לשוליו הדרומיים של מצוק ערוץ הנחל, ממערב לבונקרים, ניתן להבחין באבני כורכר שנחצבו בסלע וטרם נותקו ממנו (איור 78). (תחנה 20 במפה 1).

איור 76: המעבר הצר-ערוץ טבעי של נחל אורן החוצה את רכס הכורכר, שעל שמו נקראה המצודה דוסטרי.

איור 77: ערוץ הנחל בחודש מאי שנת-1929, טרם בניית בריכת המים על הרכס

המשך המסלול הרגלי:

מעבר | בין תחנות 19-20

הליכה ממצפה אברהם דנקנר הממוקם על בריכת המים, לכיוון מערב ולאחר מכן צפונה לעבר הגדה הדרומית של ערוץ נחל אורן.

מהתצפית בנקודה 20 ניתן לצפות בערוץ המצוקי של נחל אורן החוצה את רכס הכורכר ובבונקרים לאכסון תחמושת שנותרו במקום מתקופת המנדט הבריטי.

איור 78: אבני בניין שנחצבו בסלע הכורכר ולא נותקו

איור 79: מערות, מתחם מקורה, ברקע בריכת המים ומצפה הנוף שעל גג הבריכה

מעבר | בין תחנות 20-21

מהגדה הדרומית חוזרים דרומה ומזרחה לכיוון בריכת המים ומשם פונים דרומה למערות. בדרך חולפים על פני בורות ויסודות מבנים הרוסים של המחנה הבריטי שנבנה במקום בשנים 1929-30.

תחנה 21 | מערות קבורה בשימוש משני ומתחם שהיה מקורה

שימושי המערות

המערות נחצבו ככול הנראה בתקופת הברומה ושמשו במקורן לקבורה. בשלב קדום זה היו אלו מערות "פעמון" ופתח הכניסה היה בתקרה. ניתן להבחין בפתח זה החסום כיום באבנים ושפכי עפר. בתקופות הרומית והביזנטית נחצבו פתחים נוספים, נאטם הפתח העליון ונבנה מבנה עשוי מאבני גזית, מעין קומה שנייה, מעל המערות. בתקופה הצלבנית נחצבו חלקים ניכרים מרכס הכורכר וכאשר החציבה הגיעה אל המערות הקפידו להשאירן בשלמותן והפכו אותן לאורוות. לשם כך חצבו בקירות אבוסים וחורי קשירה לבהמות. עם התפתחות המחצבה, נחשף צידן המערבי והדרומי של המערות והן הפכו לאורוות בשימוש משני. על הקיר המזרחי נותרו האבוסים ולידם חורים לקשירת הבהמות. בתחילת המאה העשרים שמשו המערות להחסנת צאן ובפתחים הותקנו משקופי עץ שחזקו בבטון.

מבנה/מתחם שהיה מקורה

דרומית לבריכת המים נמצא מתחם גדול מוקף קירות סלע חצוב. בקיר הצפוני חצובים חורים מרובעים המסודרים בשני טורים. חורים אלו שמשו לקיבוע קורות עץ שתמכו גג אשר כיסה את המתחם.

מעבר | בין תחנות 21-22

מהמתחם והמערות צועדים דרומה על השביל המסומן לכיוון מצודת דוסטרי.

תחנה 22 | מצודת דוסטרי-קרתה (המעבר הצר)

בתחילת המאה ה-12 הקימו הצלבנים מצודה על רכס הכורכר בסמוך לערוץ נחל אורן החוצה את הרכס (תחנה 22 במפה 1). שם המצודה נגזר מהמונח מעבר צר או מיצר בצרפתית. במקום זה התמקמו כנופיות של שוודים שנהגו לתקוף שיירות שנעו בדרך מעכו לירושלים בירת הממלכה הצלבנית. מצודת דוסטרי שמשה את חיל המצב שהגן על הדרך. המצודה נבנתה בצורת מגדל שחלקו התחתון, העשוי מקשה אחת, נחצב בסלע הכורכר. הקומה השנייה נבנתה מאבנים שנחצבו בעת חציבת קומת המסד ורק אבני גזית בודדות נותרו ממנה. בחלק הדרום מערבי ניתן להבחין במספר מדבכים עשויים אבני גזית ששרדו מהקומה השנייה. למצודה מערכת של שני בורות מים מחוברים ביניהם הנמצאים בחלק העליון של קומת המסד, אלו אספו את המים שהתנקזו מהגג. בורות מים אלו מתפקדים גם בימינו וניתן למצוא בהם מים גם בסוף הקיץ. בבסיס המצודה שני בורות נוספים אליהם הובילו צינורות חרס אלכסוניים. את מי הבור החצוב בחלק המערבי (איורים 81,80) ניתן היה לשאוב מהקומה השנייה או להעבירם לשוקת ששמשה להשקיית הסוסים. בדופן הדרומית של קומת המסד נותרו חציבות ששמשו ככל הנראה בסיס לגרם מדרגות. סביר להניח שהיו אלו מדרגות עשויות מעץ אותן ניתן היה להרים באמצעות חבלים בשעת סכנה. חצר המצודה שמשה כאורווה ובה עשרות אבוסים חצובים בסלע. מזרחית למצודה נחצב חפיר בעומק מספר מטרים.

מעבר | בין תחנות 22-23

מהמצודה צועדים דרומה לכיוון מערת הקבורה

תחנה 23 | מערת קבורה

מערת הקבורה נמצאת בתוך גוש סלע כורכר גדול שהחוצבים הותירו על מקומו בגלל המערה (תחנה 23 במפה 1). בצד הצפון מערבי של גוש הסלע נמצאת שוקת חצובה בסלע ובנויה בחלקה. מפתח המערה, הנמצא בצד מערב, ניתן לצפות במדף קבורה החצוב בקיר המזרחי של המערה עליו הניחו ככל הנראה את הנפטרים או את ארונות הקבורה. מערות קבורה היו בגדר נכס משפחתי ששימש דורות רבים ועבר בירושה. במקרים רבים עברו המערות לגולים רבים ונעשה בהן שימוש חוזר לאכסון בעלי חיים, למגורים ולצרכים שונים אחרים. בחציבת המערות הושקעה עבודה רבה ולכן הקפידו לשומרן והן נותרו על כן גם כאשר הגיעו אליהן החוצבים וכל סלע הכורכר סביבן נחצב ונוצל לייצור אבני בניין.

מעבר | בין תחנות 23-24

ממערת הקבורה הולכים דרומה לעבר המעבר החצוב באב אל עג'ל.

תחנה 24 | מעבר באב אל עג'ל - צד מערב

בתוך המעבר החצוב "שער העגלות" שאורכו כמאתיים מטרים הולכים לכיוון מערב עד קצהו המערבי (תחנה 24 במפה 1). צפונית לקצהו המערבי של המעבר החצוב, בשולי רכס הכורכר, ניתן להבחין בתעלות ובונקרים חצובים ששמשו להגנת מחנות הצבא הבריטיים. בשטח המחצבה הנטושה הנמצאת ממערב לתחנה זו נותרו כמה מבנים בריטיים גדולים, מחסני תחמושת, עם גגות עץ ופח גלי שמיועדים לשימור.

מעבר | בין תחנות 24-25

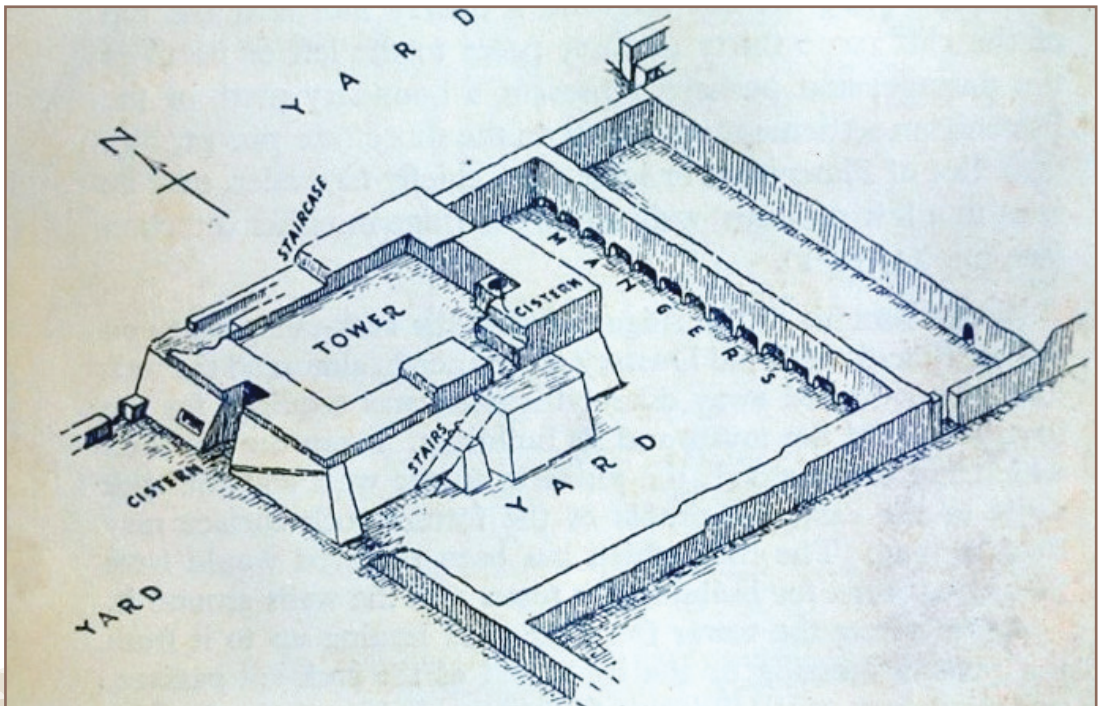
מהקצה המערבי של המעבר החצוב נעים צפונה לאורך שולי המערביים של רכס הכורכר אל מגרש החנייה המערבי.

תחנה 25 | מגרש החנייה המערבי - סיום

מסלול הסיור (תחנה 25 במפה 1)

איור 81: המצודה מכיוון מערב, בור המים, תוואי צינור החרס והשוקת החצובה
איור 80: שחזור מצודת המיצר (דוסטרי) על פי ג'והנס

פעולות העמותה לזכרו של סרן שרון מנחם אלמקיאס

- העמותה להנצחת זכרו של שרון הוקמה במטרה לבצע ולקדם פעילויות להנצחת זכרו של שרון מנחם אלמקיאס. מטרת העמותה הינן להמשיך את פועלו של סרן שרון שעזר בסתר מכספו האישי לחיילים נזקקים מפלוגתו, ולהנציח את זכרו.
- תרומת ספרי קודש, תשמישי קדושה תפילין וטליתות לבית כנסת באתר אורות רבין.
- תרומה לרכישת ספר תורה לבית כנסת המוקם באתר הנצחה צומת גולני, "אחוות גולני", לזכרם של חללי חטיבת גולני.
- כתיבת ספר המתאר את סיפור חייו של שרון ז"ל (נמצא בהכנה).
- תרומה להשתתפות ברכישת מגינים למשתחררים מחיל הנדסה של גולני.
- סרט לזכרו של שרון ז"ל שהוקרן בערוץ המקומי.
- מימון מסע אופניים חוצה ישראל (מהחרמון לאילת) לזכרו של שרון ז"ל בסוכות 2008.
- מימון הפקת חוברת "שביל הרכס בעתלית", מדריך לסיוע על רכס הכורכר בעתלית לזכרו של שרון.

עד כה ביצעה העמותה את הפעילויות הבאות (2005-2008):

- הקמת "גן שרון" בעתלית המנציח את זכרו של שרון.
- הפקת ספר "כסלע הנשבר" המתאר את הגן ואת תהליך הבניה שלו.
- פרויקט שיקום ושיפוץ שכונת מגורים בעתלית אשר אורגן ע"י מפקד הפנימייה הצבאית לפיקוד שליד ביה"ס הריאלי בחיפה בשיתוף עם מטה חטיבת גולני ובהשתתפות כ-200 חיילי גולני וחניכי הפנימייה הצבאית.
- הענקת תווי שי לכ-30 משפחות נזקקות מקרב חיילי גולני והפנימייה הצבאית.

העמותה תמשיך ותפעל להגשמת יעדיה בכל דרך אפשרית.

פיתוח, בניה ואיכות סביבה בעתלית

אלף תושבים. תכנית אסטרטגית שהוכנה ליישוב ייעדה חלק ניכר מבריכות המלח (שאפיינו את האזור באלפיים השנים האחרונות) לבנייה למגורים ולנדל"ן, מבלי לתת את הדעת לצורך בחיבור היישוב אל משאבי חוף הים.

על אדמות המדינה תוכננו מספר שכונות מגורים וכבר כיום ישנן תכניות ליחידות דיור שיאכלסו כ-20,000 תושבים, פי ארבע ממספר התושבים כיום. שכונת "מתחם הרכס" ל-900 יחידות דיור שיזם מינהל מקרקעי ישראל, תכסה את כל רכס הכורכר ותכפיל את אוכלוסיית עתלית. השכונה שבונה בימים אלו חברת מבני תעשייה, על רכס הכורכר מזרחית למסלול הסיור, כילתה חורש טבעי של זיתים חרובים ואלונים והרסה אתר עתיקות ייחודי - חווה חקלאית פניקית מהתקופה הפרסית בה התגלה קולומבריום מהקדומים בארץ. שכונת מגורים שבננתה צפונית לבריכת השחייה של עתלית כיסתה קטע של עשרות מטרים מהחומה הצלבנית החצובה. מזרחית לשמורת הטבע דוסטרי מתוכננת שכונת מגורים "מרגלות הרכס" שבתיה עלולים להסתיר את הכתובת הפניקית החקוקה בסלע. באזור תחנת הרכבת מתכנן מינהל מקרקעי ישראל מרכז מסחרי של עשרות אלפי מטרים רבועים. עמותת כחול וירוק עוקבת אחר תהליכי התכנון והבנייה ומפעילה את השפעתה על מקבלי ההחלטות והמתכננים בכדי להבטיח תכנון הולם, בר קיימא ומתחשב בעתלית למענו ולמען הדורות הבאים.

היישוב עתלית עבר תהפוכות ייעודיות ותכנוניות רבות מהקמתו. המאפיין את התפתחות האזור הוא בנייה והקמת שכונות, פרויקטים, מפעלים ומחנות צבא ללא תכנון כולל ותוך ראייה צרה של הצרכים המידיים, ללא חזון לטווח הארוך. עתלית הוקמה כמושבה חקלאית בתחילת המאה העשרים. לאחר קום המדינה הפך היישוב לעיירה ובשנות החמישים קלט עלייה והוקמו בו מרכזי קליטה ושכונות עולים. בסוף שנות השבעים הוכנה לעתלית תכנית מתאר (תכנית 555) בה נכללו שני אזורי תעשייה שאמורים היו לספק תעסוקה לעולים ולתושבים החדשים. תכנית המתאר גובשה על פי צרכי השעה ולא נתנה דעתה על המשאבים הטבעיים והתרבותיים של האזור, הפוטנציאל הגלום בו והאפשרות לפתחו כאזור תיירות נופש תוך ניצול ערכי התרבות, העתיקות, הנוף והמורשת.

תכנית המתאר הארצית לחופים (תמ"א 13) משנות השמונים ייעדה את חצי האי והמבצר לנן לאומי ואת החופים הסלעיים והמפורצים שמדרום למפרץ עתלית לשמורת חוף. כל אלו לא השפיעו על מקבלי ההחלטות בצבא ועל מתכנני שנות האלפיים. מפעלי התעשייה שיועדו מלכתחילה להפקת מלח הורחבו והוכנסו אליהם קווי ייצור של חמרים כימיים המזהמים את הקרקע, המים, הים והאוויר. מחנות חיל הים, מחסני ייצור, אחסון וטיפול בתחמושת ומפעלי התעשייה גדלו וצמחו ויצרו חץ מלאכותי בין היישוב ומשאבי חוף הים. תכנית המתאר לפיזור האוכלוסין במדינה (תמ"א 35) קבעה כי עתלית תהייה יישוב עירוני עם אוכלוסיה של למעלה מעשרים

תכנית מתאר חדשה לעתלית

בימים אלו יזם מינהל התכנון הכנת תכנית מתאר חדשה לעתלית. עדיין ניתן להציל חלק ניכר ממשאבי הטבע, הנוף והתרבות של עתלית. תכנון בר קיימא נכון ומתחשב, תוך ניצול הפוטנציאל העצום של עתלית, יכול להפכה לאחד ממוקדי התיירות והנופש האטרקטיביים ביותר בארץ ולחופי הים התיכון. לשם כך דרוש חזון הולם וריסון היצר התאוותני למדל"ן ולבנייה בכל מקום ובכל תנאי.

תכנית מתחם הרכס, טיילת הרכס ושביל הרכס

במסגרת תכנית מתחם הרכס מתוכננת טיילת נוף שתעבור לכול אורכו של הרכס מאזור בית הכנסת בדרום ועד לשמורת הטבע בצפון. עמותת כחול וירוק פעלה לשימור המשאבים לאורך הרכס בהם עובר מסלול הסיור המתואר בחוברת זו ודרשה להבטיח שהם לא יפגעו על ידי הבנייה המתוכננת. בנוסף יש לוודא שהנוף הנשקף מהטיילת, הנוף אל הים, המבצר והחוף יישמר, כדי שהצועדים במסלול הסיור ובטיילת הנוף יוכלו ליהנות ממנו.

תכנית שימור לעתלית

על פי התוספת הרביעית לחוק התכנון והבנייה אמורה להיות לכל יישוב תכנית לשימור של מבנים ואתרים. תכנית שימור ראשונית הוכנה על ידי עמותת כחול וירוק במסגרת צוות היגוי של המועצה בעתלית ומאוחר יותר הוועד המקומי. התכנית כוללת רשימה ומפה של אתרי העתיקות, אתרי המורשת וראשית ההתיישבות, אתרי נוף ותוואי נוף ייחודיים ועקרונות לתכנון שיבטיח את שימורם. במסגרת תכנית המתאר החדשה הכוללת שתוכן לעתלית, תורחב תכנית השימור ויוכנו תיקי שימור לאתרים ולמבנים השונים בשיתוף עם המועצה לשימור אתרים.

תכנית להקמת מוזיאון ומצפה נוף בבריכת המים בשמורת הטבע חורבת קרתה

איור 82: לווייתן סנפיר שנפלט בחוף מגדים

להסבת מבנה הבריכה לחדר תצוגה.
דרוש תורם למימון הסבת מבנה הבריכה לאולם תצוגה.

תצוגה קטורה (תחת כיפת השמים)

בנוסף מתוכננת במתחם שהיה אולם מקורה, הנמצא
מדרום למצפה (ר' איור 79 לעיל - שרידי חצר/אולם מקורה)
תצוגה פתוחה של ממצאים עתיקים שנמשו מהים.

תצוגת שלד לווייתן

לפני כעשרים שנה נפלט לחוף מגדים לווייתן סנפיר באורך
כעשרים מטרים (איורים 82,83). הלווייתן נקבר בחולות
החוף בכדי שבשרו יתכלה וניתן יהיה לשחזר את שילדו
ולהציגו. באזור בונקר התחמושת הנמצא מצפון למצפה,
מתוכננת תצוגת שלד של הלווייתן.

דרוש תורם למימון הכנת תצוגת הלווייתן.

במסגרת שיתוף פעולה עם חברת המלח, החברה למתנסים
ורשות הטבע והגנים, הוכנה תכנית רעיונית למוזיאון האדם,
הים והארץ בשמורת הטבע חורבת קרתה. הרעיון המרכזי
בתכנית הוא לנצל את המבנים והמשאבים הקיימים
בשמורת הטבע לצורך תצוגה לימודית של הממצאים
והאתרים והמחשת ההיסטוריה, הארכיאולוגיה והגיאולוגיה
של אזור צפון עתלית. במסגרת זו הוכנו תכניות לאולם
תצוגה בתוך בריכת המים, תצוגה פתוחה של ממצאים
באולם שהיה מקורה, תצוגת שלד לווייתן ופעילות יוצרת
בטכנולוגיות עתיקות שונות, שתתבצע במערות.

אולם תצוגה סגור במבנה בריכת המים

חלל בריכת המים בשמורת דוסטרי ששטחו כמאה מטר
מרובע מיועד להקמת מוזיאון אזורי של האדם, הים והארץ
בעתלית. בסיוע אלון דנקר מחברת המלח הוכנו תכניות

איור 82א: לווייתן סנפיר שנפלט בחוף מגדים

פעילות עמותת "כחול וירוק"

מסחרית ששיווקה את החול של חוף הים לקבלנים ולמפעלי בטון ברחבי הארץ. בעקבות מאבקה הבלתי מתפשר של "כחול וירוק", הופסקה כריית החול במושב דור. בימים אלה, בעקבות דרישת העמותה, מתנהלת חקירה ובדיקה כיצד הוציאו משרד החקלאות ומינהל מקרקעי ישראל היתרים לכריית חול מבלי שידאו במה מדובר ומדוע התעלמה המועצה המקומית מהפעילות הבלתי חוקית ולא פעלה להפסקתה.

תכנית לשימור המושבה בת שלמה

המושבת הוותיקה בת שלמה היא אתר ייחודי של מורשת ואחת משכיות החמדה של חוף הכרמל שיש לטפח ולשמר. לאחרונה יזמו גורמים שונים בעלי עניין, ביטול של תכנית השימור שהוכנה עבור המושבה. במקביל יזמו וקידמו גורמים אלו תכנית שתאפשר בנייה של בתים רבים במושבה, תכנית העלולה לגרום לשינוי מהותי באופי המקום ואבדן צביונו המיוחד. "כחול וירוק" קוראת לביטול התכנית החדשה. במצגת שהוכנה בסיוע העמותה נקרא הציבור לחתום על עצומה הקוראת לשימור המושבה ולהשלמת הליך ההכרזה של המושבה כאתר לאומי לשימור.

הכחת חוף הכרמל כאזור לפיתוח תיירות

בעקבות החלטת הממשלה להכריז על חוף הכרמל כאזור תיירות מועדף, ניתן לפתח ולקדם את חוף הכרמל ולהפכו לאחד ממוקדי התיירות היפים והאיכותיים בארץ. יחד עם זאת יש להבטיח שגורמים מדלניים המעוניינים להפיק רווחים קלים ומהירים לא יצלו את המצב לבנייה אגרסיבית שתפגע באופי הכפרי של האזור ובמשאביו. העמותה קוראת לכל הגורמים המעורבים לפעול במשותף בכדי לגבש עקרונות לפיתוח תיירות בחוף הכרמל תוך שמירה על אופיו הכפרי ומשאבי הטבע, הנוף והמורשת שבו.

עמותת כחול וירוק עוסקת במגוון נושאים הקשורים לאיכות הסביבה ופועלת למען שמירת ערכי מורשת, ארכיאולוגיה טבע ונוף, תכנון נכון ומתחשב ואיכות חיים בחוף הכרמל. להלן לקט מפעילויות העמותה בשנים האחרונות

פתיחת גן לאומי עתלית ומבצר עתלית לציבור

מבצר עתלית ומפרץ עתלית סגורים לציבור עשרות שנים בתוקף התקנות לשעת חרום. פתיחת הגן הלאומי והמבצר לציבור יכולה לקדם את עתלית וחוף הכרמל ולהפכם לאחד ממוקדי הפיתוח התיירותיים האיכותיים והיפים בארץ. לאחר שנים של חוסר מעש החל לאחרונה מאבק של תושבי עתלית לפתיחת המבצר למבקרים. תושבי עתלית וחברי הוועד היישובי בשיתוף עם עמותת כחול וירוק והמועצה בחוף הכרמל ארגנו הפגנה רבת משתתפים בדרישה מצה"ל לשחרר את המבצר. תחילה ניתן יהיה לפתוח את הגן הלאומי לפעילות בשבתות וחגים, תוך מגמה להוציא בעתיד את בסיס חיל הים מהמבצר ומהמפרץ ולהעבירם דרומה או לאתר אחר. פתיחת המבצר ומפרץ עתלית לציבור תאפשר פתיחת מוזיאון עתלית בבית השומר, הכשרת המבצר כגן לאומי וחיבור עתלית אל הים. העמותה קוראת להמשך הפעילות וקידום היוזמה לפתיחת הגן הלאומי לציבור.

כריית חול בלתי חוקית במושב דור

במשך כשנתיים הוצאו מהסביבה החופית באזור דור מאות אלפי מטרים מעוקבים של חול בתואנה של ניקוי בריכות דגים. בתואנה זו התקבלו היתרים ממשרד החקלאות ומינהל מקרקעי ישראל לכריית החול. במקום נפתחה מחצבה

"שביל עתלית" - מסלול סיור לימודי ברכס עתלית

עמותת כחול וירוק בשיתוף עם בית הספר גלי עתלית והוועד המקומי יזמו פיתוח משותף של מסלול סיור לאורך רכס הכורכר של עתלית. המסלול מתבסס על ערכי תרבות, עתיקות, טבע, מורשת ונוף ברכס הכורכר עליו בנויה עתלית. תחילת המסלול באזור גן הזיכרון בדרום והוא נמשך עד שמורת הטבע בצפון. המסלול יוכשר על ידי ילדי בית הספר בסיוע מתנדבי העמותה והוועד המקומי וילווה במדריך סיור לימודי שמופק בימים אלו בסיוע העמותה להנצחת זכרו של סרן שרון אלמקיאס.

תכנית אסטרטגית לעתלית

התוכנית האסטרטגית הוכנה ללא מכרז, תוך ניגוד עניינים. "כחול וירוק" מתנגדת לכמה מעקרונות התוכנית האסטרטגית מהסיבות הבאות:

1. הליך התכנון ובחירת המתכננת היו בלתי ראויים.
2. התכנית אינה דורשת חיבור של עתלית לים, זהו עקרון בסיסי שכל תכנית פיתוח בעתלית חייבת ליישם בכדי להשיב לעתלית את משאבי החוף שנגמלו ממנה במשך עשרות שנים.
3. התכנית מגדילה את הישוב ל-25,000 נפש, פי חמש מגודלו כיום.
4. התכנית מאפשרת הקמת מרכז המסחרי גדול ומיותר בשטח של 50,000 מ"ר באזור תחנת הרכבת. העמותה תמשיך לפעול למען תכנון נאות ומתחשב בעתלית ותפעל לשמור צביונה הכפרי של עתלית ואיכות החיים שבה.

בנייה בלתי חוקית בחוות הדגים של חברת המלח

החוות הוקמה בכניסה לגן הלאומי עתלית בקרבת הים, ללא היתרי בנייה ותוך פגיעה בנוף ובסביבה החופית. בעקבות פנייה של העמותה הוצא צו להפסקת הבנייה ומבנה בטון גדול שנבנה בקרבת החוף הועבר למרחק 101 מ' מהחוף.

פעילות העמותה בנושאים שונים הקשורים לתכנון ובנייה ושמירת אופיו ואיכותו של חוף הכרמל

- תכנית מתאר מעגן מיכאל - טיפול למניעת סגירת הים בפני הציבור, טיפול במתקני אירועים בלתי חוקיים בסביבה החופית בתחומי הקיבוץ.
- טיפול למניעת הרס אתר עתיקות מהתקופה הפרסית בעתלית במהלך בניית שכונה.
- טיפול בבניה מתוכננת על רכס הכורכר ואתרי העתיקות המיוחדים מצפון למושב הבונים.
- ייזום העברת ונטיעה מחדש של עצי זית מאתר בניה בצפון עתלית.
- טיפול בבניה בלתי חוקית במתחם מפעל המלח - מניעת הכשרה בדיעבד של חריגות בנייה.
- פארק המים בנווה ים - טיפול בבניה בלתי חוקית בחוף נווה ים והסדרת מעבר לציבור לאורך חוף הים.
- התנגדות לתכנית הכשרה בדיעבד של עברות בניה בגן האירועים הצוק בנווה ים.
- פעילות הסברתית וקשר עם הציבור - העלאת מודעות בתקשורת האלקטרונית והכתובה לנושא איכות הסביבה בכלל ובחוף הכרמל בפרט, כולל כתבות בעיתונות הארצית והמקומית, ברדיו ובטלוויזיה.
- הפצת פליירים ופוסטרים.

פעילות בשנים קודמות

- התנגדות לתכנית מתאר מחוז חיפה בנושאים שונים
- הקשורים לאיכות הסביבה בחוף הכרמל ובעתלית.
- התנגדות לבניה בבסיס חיל הים בעתלית - הגשת עתירה נגד תכנית בניית בונקרים תוך הרס חוף ים איכותי עתיר ערכי טבע.
- מבצע ניקיון והסברה בחופים - אירוע רב משתתפים בחוף הים "מדינת הזבל".

פנייה לתושבי חוף הכרמל ועתלית - עזרו לנו לשמור על חוף הכרמל - הצטרפו לעמותה- שימרו על קשר - גלשו באתר שלנו. אתר האינטרנט של העמותה מתעדכן חדשות לבקרים, ניתן להתעדכן ולהתרחש ממגוון הפעילויות של העמותה, לצפות בכתבות שפורסמו באמצעי התקשורת, לשאול, להתעניין, להעלות הצעות, להצטרף ולפעול למען איכות חיים וסביבה בחוף הכרמל.

אתר העמותה: www.cahol-yarok.com

- הפצת מידע באינטרנט והפעלת אתר אינטרנט של העמותה.
- הפצת מידע במייל לרשימת תפוצה של העמותה.
- מיחזור, שמירת ניקיון ומניעת זיהום אוויר וים.
- טיפול בפינוי פסולת בניין שהושלכה על ידי צה"ל מדרום לבסיס חיל הים בעתלית.
- פרויקט "מחזר ותרום" - מחזור בקבוקי פלסטיק ופחיות בבתי הספר בחוף הכרמל.
- קידום מיחזור זבל אורגני ויצירת קומפוסט בישובי חוף הכרמל ובמוסדות החינוך.
- טיפול בסגירת אתרי פסולת בלתי מוסדרים.
- מאבק לביטול אתר הטלת תימלחות (שפכי מכבסות ומשחטות) בשמורת חוף עתלית.
- טיפול במפגעי השלכת אשפה בשטחים פתוחים.
- טיפול בזיהום האוויר על ידי מפעל כרמל כימיקלים - ניטור איכות אוויר בעתלית, ייזום הגשת תביעה ייצוגית נגד המפעל בשיתוף עם הקואליציה לבריאות הציבור,
- מניעת רכישת מפעל ורוליט לדבקים, החשוד כמפעל מזזהם, ומאבק נגד הבאתו לעתלית.
- שמירה על ערכי תרבות, טבע ונוף.
- איסור נסיעת כלי רכב על חוף הים, סגירת הגישה לחוף עם רכב.
- התנגדות לתכנית בינוי מתחם הרכס בעתלית שתכפיל את גודל היישוב ותגרום לפגיעה מיותרת בערכי תרבות טבע ונוף.
- ייזום הכשרת שבילי אופניים בחוף הכרמל.
- שתוף פעולה עם ארגונים ירוקים: אדם טבע ודין, מפלגת הירוקים, עמותת צלול, הקואליציה לבריאות הציבור.

זעקת הארץ - פארק עתלית החזון ושיברו

של ארץ ישראל. איל נגיחה מברומה (חרטום ניגוח של ספינת מלחמה) גדול מימדים ויחיד מסוגו, עדות לקרב ימי שהתרחש כאן לפני 2200 שנה. לא רחוק ממנו נמצאו שרידי ספינה עם תותחי ברומה בני 500 שנה וקסדות של לוחמים, שיתכן ונפלו קורבן לשודדי הים. מטמוני מטבעות מהגדולים שהתגלו בים התיכון, עוגנים ואלפי חפצים עתיקים מספינות שנטרפו בסערות, התגלו בסקרים תת-ימיים באזור עתלית. ממצאים אלו מתעדים חמשת אלפי שנות ספנות, מסחר, דייג וקרבות ימיים לאורך חופי ארץ ישראל, וכל אלו התגלו כאן, מתחת לאפנו, על קרקעית הים ובחופי עתלית.

על החוף הסלעי מדרום למבצר ולמפרץ עתלית התגלו מפעלים עתיקים להפקת מלח, המלמדים כי עתלית הייתה המרכז העיקרי להפקת מלח בחופי ארץ ישראל במשך אלפי שנים. תצורות הנף המיוחדות של הכפים הסלעיים והמפרצים, בהם קיים מגוון עשיר של בעלי חיים וצמחים ימיים, חולות החוף, בהם מטילים צבי הים את ביציהם והביצות המלוחות ששמשו במשך אלפי שנים להפקת מלח וגם בית גידול ומקום קינון לעופות המים - כל אלו מהווים סביבה ייחודית ומגוונת מהיפות בארץ, שילוב מופלא של נופי האדם, האדמה והים בעתלית.

בשל ייחודו ויופיו של אזור זה החליטו רשויות התכנון של מדינת ישראל להפכו לגן לאומי ושומרת חוף.

בתכניות שנכתבו על ידי רשויות המדינה נועד אזור זה לגדלות ונצורות. ישנה הסכמה לאומית שיש לשמר את המשאבים שהוזכרו לעיל ביחד עם מחנה המעפילים הלאומי, חוות אהרונסון, מחצבות הכורכר העתיקות, המפעלים

בנייה בלתי חוקית, התעלמות ואזלת יד של גורמי האכיפה והשלטון, חוסר אחריות, הפקרות תכנונית ו"הפרה הקדושה" ששמה ביטחון המדינה - כל אלו חברו יחדיו ומאיימים להרוס את אחד האזורים היפים והמיוחדים בארץ ישראל - אזור חוף הים והגן הלאומי בעתלית.

בתוך שטח צבאי שנסגר בצווים של אלוף על פי ההוראות לשעת חרום נמצא האזור המיועד להיות גן הלאומי בעתלית ושומרת חוף עתלית. על חצי אי בין שני מפרצים יפהפיים ניצב לו בשיממונו מבצר עתלית, המרשים והשמור במבצרי הצלבנים בארץ ישראל. האתר המקסים סגור לקהל, ופרט לפרוטקציונרים של חיל הים, אין יוצא ואין בא ואבני המבצר מתפוררות בשל פגעי הזמן. במימיו הכחולים של המפרץ נמצאים למרגלות המבצר שוברי הגלים של הנמל הפניקי- מבין הנמלים העתיקים היפים בים התיכון, אך איש לא יכול לצלול במימי המפרץ ולצפות בהם. ליד הנמל העתיק משתרעים המבנים של הכפר הפרהיסטורי שהוצף על ידי הים - ציוויליזציה בת שמונת אלפי שנים שהים כיסה - "אטלנטיס של עתלית", אטרקציה יחידה מסוגה בעולם. כאן החלה להתפתח מערכת הקיום הים תיכונית, כאן גילו את בארות המים הבנויות הקדומות בעולם וכאן צמח כפר הדייגים הים תיכוני הפרהיסטורי הראשון. הכפר המוצף במי הים, כמו יתר האתרים באזור, סגור למבקרים וצוללים ונמצא בתוך שטח צבאי ימי סגור של בסיס חיל הים.

על קרקעית הים התגלו שרידיהן של עשרות ספינות טרופות עם אוצרות ארכיאולוגיים שלא יסולאו בפז, מטענים וכלי נשק עתיקים המתעדים את הפרק הימי בהיסטוריה

פיצוצים עם חומרי נפץ ודלק מספר פעמים בשנה בעת טקסי סיום הקורסים של החייל, הארכיאולוגים הבריטיים שחפרו בעתלית בשנות העשרים והשלושים היו מודעים לערך ההיסטורי, הארכיאולוגי והתיירותי של הממצאים שהתגלו בעתלית והקימו ליד המבצר מוזיאון ציבורי שאמור היה להוות אבן שואבת למבקרים מכל רחבי הארץ והעולם. במדריך תיירים שהוציא הארכיאולוג הבריטי ג'והנס (ראה רשימת מקורות) נוכל למצוא הסברים והנחיות לסירים בחורבות המבצר ובאתריה של עתלית וביקורים במוזיאון של עתלית. על מבנה המוזיאון היפה העשוי מאבני כורכר מתנוסס באנגלית השלט "מוזיאון עתלית".

לאחר השתלטות הצבא על המבצר וסביבתו הפך המוזיאון המכונה "בית השומר" למועדון חברים יוקרתי לוויתקי חיל הים המבלים במקום עם משפחותיהם וחבריהם בשבתות ובחגים. במשך שנים שימש המוזיאון הציבורי הזה לאירועים פרטיים, חתונות ומסיבות של אנשי החייל ומקורביהם, זאת בשעה שהתושבים של עתלית וחוף הכרמל, שחלקם נולדו וגדלו כאן, מעולם לא יכלו לבקר במקום. תושבי עתלית וחוף הכרמל מביטים מרחוק במבצר, בחוף היפה ובמפרצים, עיניהם כלות ואינם יכולים אפילו להתקרב לחוף הים, מטעמי ביטחון וסודיות כמובן. על החוף במפרץ שמדרום למבצר הצלבני, בנה חיל הים, ללא אישור בנייה וללא אישור הרשויות המוסמכות, תיאטרון אירועים, תוך שימוש בתרומתם הנדיבה של בעלי הון. התיאטרון נבנה על גבי מבנה עתיק ייחודי ששימש להפקת מלח שניזוק קשות. בנוסף בנה חיל הים על חוף הים ממש, מבנים נוספים,

העתיקים להפקת מלח והמושבה של עתלית ולהפכם לאחת האטרקציות הייחודיות של חוף הכרמל וארץ ישראל.

אולם תכניות לחוד ומעשים לחוד.

במשך שנים רבות סובל האזור מהזנחה בתחומי התכנון, האכיפה, איכות הסביבה והשמירה על ערכי התרבות הטבע והנוף. בלב ליבו של האזור היפה הזה, בכניסה המיועדת לגן הלאומי של עתלית ולמבצר העתיק, מתרחשות עברות בנייה, הטלת פסולת, זיהום ים, תפיסת חזקה, ללא כל תכנון, ללא אישור בנייה, ותוך התעלמות מחוקי התכנון והבנייה ומתכניות המתאר.

בחזית המבצר הצלבני, בכניסה לבסיס הצבאי, בנה חיל הים מבנה בטון גדול שמשמש כמשרדים של קצין הביטחון של הבסיס. המבנה מסתיר את נוף המבצר לכל מי שמבקש להתבונן באתר המיוחד. על אבני חומת הים הצלבנית שליד משרדי קצין הביטחון יצק חיל הים דר בטון, תוך פגיעה חמורה בחומה העתיקה ומגדל השמירה הצלבני שעליה. המבנה וגדר הבטון נבנו מבלי להתחשב באופי המקום, ללא התר בנייה ותוך התעלמות מחוק העתיקות המחייב אישור רשות העתיקות לכל בניה באתר עתיקות. את פסולת הבנייה והגדרות הישנות השליכו על החוף הציבורי. בחזית המבצר נבנתה, ללא התר בנייה, סככה ענקית, המבנה הגדול בולט כנטע זר על חצי האי ומסתיר את המבצר הצלבני. במשך עשרות שנים שמש המבצר הצלבני לאימונים צבאיים תוך שימוש בחומרי נפץ בתוך וליד המבנים העתיקים. בנוסף, שלא לצורך אימונים, בוצעו במבצר ובקרבתו תצוגות של

שאלנו בתמימות. "לא ניתן להזיז את המבנים אפילו מטר אחד מהחוף" נאמר לנו. "אבל רסס גלי הים והמליחות יפגעו בציד הרגיש" תהינו. "אל חשש - בנינו מערכות מיוחדות של מיזוג אוויר ובקרת לחות בכדי לנטרל את ההשפעה ההרסנית של גלי הים" הרגיעו אותנו הקצינים.

למרות המחדלים והמקרים שנגרמו לערכי התרבות הטבע והנוף בעתלית, לא ידוע על לובש מדים אחד שנישפט, ניקנס, ישב בכלא, או קיבל הערה, או עיכוב דרגה, בשל מחדלים אלו.

כמה עשרות מטרים מחוף המפרץ הצפוני בעתלית, סמוך לכניסה למבצר העתיק, הולך ומוקם בעשר השנים האחרונות מפעל לחקלאות ימית הנבנה בשיטת הסלאמי ללא התרי בנייה. תחילה נבנה מבנה ומספר בריכות פתוחות לדגים, לאחר מכן נחפרה תעלה והונח צינור המנקז שפכים מהבריכות אל חוף הים תוך פגיעה בקברים צלבניים, לאחר מכן המבנה הורחב ובנו בריכות גדולות מבטון. כמה שנים לאחר מכן נבנה מבנה נוסף ועוד אחד, ובכל כמה שנים מייבשים חלק נוסף של בריכות המלח ומקימים תשתית למבנה נוסף. כך הלך וצמח קומפלקס, מפעל עם מבנים גדולים על חוף הים באחד האזורים האיכותיים והיפים בארץ, בכניסה המיועדת לגן הלאומי של עתלית. לאחרונה נבנה במקום מבנה בטון חדש במרחק כ-60 מטר מחוף הים סמוך לכניסה למבצר עתלית. בהתערבות עמותת כחול וירוק פורק המבנה והועבר למרחק מאה מטרים מהחוף.

שאינם חייבים להיות על חוף הים, כמו מגורי חיילים ומבנה בית ספר שנבנו ללא כל הגיון והצדקה.

דחפורים של חיל הים הרסו לפני כמה שנים בחוף הדרומי של עתלית כף סלעי מיוחד במינו - חצי אי מכוסה בצמחיית חוף ומוקף במשטחי גידוד עם מגוון בעלי חיים וצמחים ימיים. על חצי האי נבנה קומפלקס גדול של מבנים תוך פגיעה חמורה ובלתי הפיכה בחוף המיוחד. למרות המחאות והתחנונים של אנשי עמותת כחול וירוק, ולמרות הליווי המשפטי של משפטי אוניברסיטת בר אילן ועורכי דין ממשרד ש. הורוביץ, שהתנדבו לסייע להצלת חוף עתלית ולמרות שבית המשפט קבע שהליך התכנון והבנייה היו בלתי תקינים, הדחפורים שעטו קדימה, חצי האי שוטח ונחפר ונבנתה עליו מפלצת מבטון מוקפת חומות, בכדי לאפשר אכסון של ציוד צבאי שאין כל הצדקה וצורך לאכסנו על שפת הים.

מפקד חיל הים וקציניו הבכירים הסבירו בנימוס לחבורת האזרחים הטורדניים (חברי עמותת כחול וירוק וחבר הכנסת יורי שטרן מהוועדה לאיכות הסביבה של הכנסת) שפלשה למשרדיהם בקריה, שאין ברירה וחייבים להרוס את החוף למען ביטחון המדינה. כמובן הכול סודי והם לא יכולים לפרט, אך עלינו האזרחים לסמוך עליהם בעניין זה, כמו תמיד. "האם בכדי לשמור על המדינה חייבים להרוס את המדינה?", האם הציוד הזה חייב להיות כל כך קרוב לים?, האם לא ניתן להזיז את המתקן כמה מטרים בכדי שלא יפגע בחוף הים?"

קריאה לרשויות החוק והשלטון, לגורמי התכנון והאכיפה במדינה ולאזרחים:

אנו קוראים למשרד הפנים, לוועדות התכנון, למועצה האזורית חוף הכרמל, לוועד הישוב בעתלית, למינהל מקרקעי ישראל, לצה"ל, לרשות העתיקות, לרשות הטבע והגנים הלאומיים, לחברה להגנת הטבע, למשרד לאיכות הסביבה, לתושבי חוף הכרמל ועתלית ולאחרים! בימים אלו מתגבשת תכנית מתאר לעתלית ונמצא בעיצומו תהליך השלמת תכנית המתאר למחוז חיפה הכולל את אזור עתלית. ישנם גורמים רבים הלוטשים עיניים אל משאבי

האזור היפה הזה השייכים לכולנו. אל תתנו לחזון גן לאומי ופארק עתלית לחלוף מן העולם, אל תתנו למשאבי הטבע, העתיקות, המורשת והנוף השייכים לכולנו ליפול בידי גורמים אינטרסנטיים, רודפי בצע וחסרי אחריות. בואו נפעל כולנו יחד להצלת אתרי הטבע, הנוף, העתיקות והמורשת של עתלית. עמותת כחול וירוק לאיכות סביבה בחוף הכרמל

מתוך התלמוד - מדרש רבה קהלת פרק ז' פסוק יג'

"רֵאָה אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי וְכָל לְתַקֵּן אֶת
אֲשֶׁר עָוְתוּ בַּשָּׁמַיִם שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אָדָם
הָרָאשׁוֹן נִטְלוּ וְהַזְזִירוּ עַל כָּל אִילָנֵי גֵן עֵדֶן וְאָמַר לוֹ
רֵאָה מַעֲשֵׂי כְּמֹה נָאִים וּמַשְׁבֹּחַ הֵן וְכָל מֹה שֶׁבָּרָאתִי
בְּשִׁבְלֶךָ בָּרָאתִי תֵן וְעֵתֶךָ שְׂלֵא תִקְלַקֵּל וְתִזְוָרִיב
אֶת עוֹלָמִי שְׂאֵם קִלְקֵלֶת אֲנִי מִי שִׁיתֵּקֵן אֲזַרְיֶךָ"

מרכז ארכיאולוגי חינוכי של רשות העתיקות - פעילות עם ילדי בית הספר "גלי עתלית" למען טיפוח ושמירת העתיקות

הארכיאולוגים בתחומי עתלית בניהם: חרבת קרתא, מעברים ודרכים שנחצבו בסלע הכורכר והובילו אל אזור החוף ומחצבות אבן כורכר קדומות. הלמידה החוץ בית ספרית התמקדה באימוץ אתר מחנה החוצבים והכשרתו למבקרים. אתר מחנה החוצבים ממוקם מאחורי בית הכנסת של עתלית ובמשך שנים האתר כוסה בצמחייה עבותה, לא עבר טיפול או חפירה ארכיאולוגית. שיתוף הפעולה של צוות המורים ותלמידי בית הספר עם צוות המרכז הארכיאולוגי של רשות העתיקות תרם להגדלת המודעות לשימורו בקרב הקהילה. בימי הפעילות באתר עסקו התלמידים בניגום הצמחייה שכיסתה את השרידים הארכיאולוגים, ניקוי האתר מפסולת מוצקה, פריצת דרכי גישה לאתר והכשרתו למבקרים. במתכונת זו של פעילות חינוכית בהיבט סביבתי למדו התלמידים על אופי האתר, השרידים הקדומים, מבנה האתר ומדע הארכיאולוגיה. תוכנית זו, בשיתוף המרכז הארכיאולוגי החינוכי של רשות העתיקות ובית הספר גלי עתלית תרמה להגדלת המודעות של תושבי עתלית וחוף הכרמל לאורחות החיים בימי קדם בסביבתם ולישימור נכסי העבר בארץ.

לפרטים נוספים על פעילותה של רשות העתיקות:

www.antiquities.org.il

עינת קאשי - מנהלת מרכז חינוכי שלוחת מחוז חיפה - רשות העתיקות. מרכז ארכיאולוגי של רשות העתיקות קיים בשנת תשס"ז תוכנית חינוכית-ארכיאולוגית קבועה בבי"ס היסודי "גלי עתלית" שבעתלית. התוכנית הועברה במסגרת שיעורי העשרה של תוכנית בסיוע קרן קר"ב. בתחילת שנת הלימודים נערך סיור מבוא לצוות המורות עם ארכיאולוג רשות העתיקות דר' אהוד גלילי באתרי העתיקות של עתלית. במהלך הסיור הוצגו דוגמאות מעולם הארכיאולוגיה באתרי הישוב וסביבתו. לימודי הארכיאולוגיה בבי"ס כללו מגוון פעילויות: תלמידי שכבות ב' ו' השתתפו בחפירה ארכיאולוגית (איורים 84,83) של רשות העתיקות בעקבות תכניות לבניית שכונה חדשה על רכס הכורכר של עתלית. התלמידים התוודעו לדרך עבודתם של הארכיאולוגים, התנסו בחשיפת ממצאים אותנטיים ובעבודת הארכיאולוג הכוללת: מדידה, שטיפת חרסים, שימוש בכלי העבודה של הארכיאולוגים וצפו בתהליך תיעוד ממצאים מהחפירה. תלמידי הכיתות הבוגרות השתתפו בתוכנית 'אימוץ אתר בתחומי היישוב'. במסגרת התוכנית התקיימו מפגשים לימודיים בתחומי בית הספר ולמדו נושאים הקשורים לסביבת עתלית בהיבטים גיאוגרפיים וארכיאולוגיים. מפגשים לימודיים מחוץ לכותלי בית הספר כללו ימי סיור באתרים

איורים 84,83: ילדי ביה"ס גלי עתלית משתתפים בחפירה ארכיאולוגית

מקורות וחומר לקריאה נוספת

- « אוליפנט ל. (1976) חורבות עתלית. מתוך "חיפה". הוצ' יד בן-צבי. תרגום המקור של כתבות מהשנים 1882-1885
 « אשכול י. (1999) קן לסייפן. ארץ וטבע 64: 21-27
 « בוטרימוביץ י. (1971) על הפרצות המלאכותיות ברכס הכורכר. מתוך: איזור מנשה-5 הוצ' המועצה האזורית מנשה, החוג לידיעת הארץ.
 « בן ציון ד. (1954). תולדות ההגנה עמ' 353-361,
 7-866. הוצאת מערכות.
 « בר יוסף ע. וגרפינקל י. (2008). הפרהיסטוריה של ארץ ישראל, תרבות האדם לפני המצאת הכתב. אריאל, ירושלים.
 « בושנינו א. וגילי א. (2007). מפעלי מלח עתיקים בחוף עתלית. חדשות ארכיאולוגיות 119
<http://www.antiquities.org.il>
 « גילי א. וענבר מ. (1987) מחשופי חרסית תת ימיים בחופי ישראל, שרידים ארכיאולוגיים טבועים ושינויים במפלס הים בחוף הכרמל הצפוני.
 אופקים בגיאורפיה 22: 3-34.
 « גילי א., שרביט י., ושפרוני ע. (1999) חפירות עתלית-ים 4-1993. חדשות ארכיאולוגיות 109: 41-43,
 הוצ' רשות העתיקות.
 « גילי א. (2004) ישובים מוצפים מהאלף השישי והשביעי לפני הספירה בחוף הכרמל. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת תל אביב.
 « גרן ו. (1875) תיאור גיאוגרפי, היסטורי וארכיאולוגי של ארץ ישראל, כרך 5 השומרון, עתלית,
 עמ' 197-204, תרגום חיים בן עמרם, הוצאת יד בן צבי, ירושלים, תשמ"ד.
 « דולב ע. ופרבולוצקי א. (2002) הספר האדום של החולייתנים בישראל. וצ' החברה להגנת הטבע ורשות הטבע והגנים.
 « הררי צ. (1987) משקמים היסטוריה במחנה עתלית. סלעית ט"ו-7.
 « זיו י. (1968), סיור בחוף הכרמל. טבע וארץ י"ז: 5: 288-294.
 « יצחקי א. (1978) מצודת המיצר בעתלית. סלעית ז'-11.
 « יצחקי י. ובבנישתי מ. (1980), עתלית. בתוך: שורר י. וגרוסמן ד. (עורכים) מדרך ישראל, עמקי הצפון, הכרמל שומרון, עמ' 186-192
 הוצ' משרד הביטחון.
 « ירושלמי א. (1983) מבצר עתיק וישוב חדש. סלעית י"א-9 .
 « להב ח. ולוין נ. (2001) חוף כרמל - סקר משאבי טבע ונוף. (עתלית-חיפה) הוצ' יחידת הסקרים של החברה להגנת הטבע.
 « להב ח., הלר א., אנגרט נ., וגילי א. (2002) עתלית - מכלול לשימור ולטיפוח, הוצ' החברה להגנת הטבע.
 « ניר י. (2000) עתלית. הוצאת בני עתלית, ירושלים.
 « קולר ז. (2000), סכום פעילות לעידוד אוכלוסיות צבי הים בחופי ישראל-2000. רשות שמורות הטבע.
 « רוזנסון י. (1987) מלח בעתלית. טבע וארץ כ"ט-3 .
 « רון א. ועולמי י. (1978) סקר מפת עתלית. הוצ' אגודת הסקר הארכיאולוגי.
 « שמידע א., פרגמן א., נתן ר. ושמיר צ. (1998), רשימת הצמחים האדומים של ישראל. רת"ם.
 « שורר י. (1980) חורבת קרתא. בתוך: שורר י. וגרוסמן ד. (עורכים) מדרך ישראל, עמקי הצפון, הכרמל שומרון, עמ' 116-117 הוצ' משרד הביטחון.
 « שורר י. (1980), חוות אהרונסון. בתוך: שורר י. וגרוסמן ד. (עורכים) מדרך ישראל, עמקי הצפון, הכרמל שומרון, עמ' 117-119 הוצ' משרד הביטחון.

- » Casson L. and Steffy R. (Editors) (1991). The Atlit Ram, Texas A&M university press, College Station.
- » Galili E. (1993). Prehistoric Site on the Sea Floor. In (Stern E., Ed.) The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land Vol. 1: 117-120.
- » Galili E. and Nir y. (1993). The Submerged Pre-Pottery Neolithic Water Well of Atlit-Yam, Northern Israel, and its Palaeoenvironmental Implications. The Holocene 3:265-270.
- » Galili, E. (1987). A late Pre-pottery Neolithic B Site on the Sea Floor at Atlit. Mitekufat Haeven, Journal of the Israel Prehistoric Society 20: 50*-71*, 30-36 (Hebrew/English*).
- » Galili, E., Stanley, D.J., Sharvit, J. and Weinstein-Evron, M. (1997). Evidence for Earliest Olive-Oil Production in Submerged Settlements off the Carmel Coast, Israel. Journal of Archaeological Science 24: 1141-1150.
- » Galili, E., Rosen, B., Gopher, A. and Horwitz, L.K. (2002). The Emergence and Dispersion of the Eastern Mediterranean Fishing Village: Evidence from Submerged Neolithic Settlements off the Carmel Coast, Israel. Journal of Mediterranean Archaeology 15.2: 167-198.
- » Galili, E. Lernau, O. and Zohar, I. (2004). Fishing and marine adaptations at Atlit-Yam, a submerged Neolithic village off the Carmel coast, Israel. Atiqot 48 : 1-34, Israel Antiquities Authority.
- » Galili, E., Eshed, V., Gopher, A. Hershkovitz, I. (2005). Burial practices at the submerged PPNC site of Atlit- Yam, Northern coast of Israel: What do they tell us about the final phase of the Pre- Pottery Neolithic culture. BASOR 339: 1-19.
- » Galili, E. and Rosen, B. (2008). Marine archaeology in Israel-recent discoveries. The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land, vol 5 pp 1925-1934.
- » Johns C.N. (1947). Guide to Atlit, The Crusader Castel, Town & Surroundings. Government of Palestine, Department of Antiquities, Jerusalem.
- » Linder E. and Ramon Y. (1981). A bronze ram from the sea of Athlit, Israel. Archaeology 34, no. 6 PP 62-64.
- » Misch-Brandel, O., Galili, E. and Wachsman, S. (1985). From the Depths of the Sea. Exhibition Catalogue, Israel Museum, Jerusalem, (Hebrew/English).
- » Oliphant L. (1887). Haifa, Life in the Holy land, pp. 12-14, Canaan, Jerusalem 1976.
- » Raban A. and Linder E. (1993). Maritime Atlit. In (Stern E., Ed.) The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land 1: 117-120.

לוח כרונולוגי - תולדות האדם בארץ ישראל

(התקופות הפרהיסטוריות מצוינות בשנים לפני זמננו והתקופות
ההיסטוריות בשנים לספירת הנוצרים)

- התקופה הפליאוליתית הקדומה (תרבויות אשלית, יברודית) 1,800,000-350,000 שנים לפני זמננו.
- התקופה הפליאוליתית התיכונה (תרבות מוסטרית) 50,000-250,000 ש.ל.ז.
- התקופה הפליאוליתית העליונה (תרבויות אחמרית, אוריניאקית, עתליתית) 50,000-22,000 ש.ל.ז.
- התקופה האפי פליאוליתית (תרבויות כבארית, מושבית, נטופית) 22,000-11,500 ש.ל.ז.
- התקופה הניאוליתית (תרבויות: קדם קיראמית, קיראמית, ירמוכית, ואדי רבה) 11,500-7,000 ש.ל.ז.
- התקופה הכלכוליתית (סוף התקופות הפרהיסטוריות בארץ ישראל) 7,000-5600 ש.ל.ז.
- תקופת הברומה הקדומה (התקופה הכנענית הקדומה) 3500-2200 לפני ספירת הנוצרים (לפסה"נ)
- תקופת הברומה התיכונה (התקופה הכנענית התיכונה-תקופת האבות) 2200-1500 לפסה"נ
- תקופת הברומה המאוחרת (התקופה הכנענית המאוחרת) 1500-1200 לפסה"נ
- תקופת הברוקס (התקופה הישראלית - תקופת השופטים והמלכים) 1200-587 לפסה"נ
- התקופה הפרסית (שלטון פרס-גלות בבל ושיבת ציון) 587-332 (לפסה"נ)
- התקופה ההלניסטית (שלטון יוון, שושלת החשמונאים ומרד המכבים) 332-337 לפסה"נ
- התקופה הרומית (שושלת בית הורדוס, המרד הראשון והשני, חתימת המשנה) 37 לפסה"נ - 324 לספירת הנוצרים (לסה"נ)
- התקופה הביזנטית (תקופת התלמוד) 324-640 לסה"נ
- התקופה הערבית הקדומה 740-1099 לסה"נ
- התקופה הצלבנית 1099-1291 לסה"נ
- התקופה הממלוכית 1291-1516 לסה"נ
- התקופה העות'מאנית 1517-1917 לסה"נ
- תקופת המנדט הבריטי 1917-1948
- הקמת מדינת ישראל - 1948

לעמותה להנצחת זכרו של סרן שרון אלמקיאס שתמכה בהוצאת מדריך הסיור, לחברת חץ צילומי אוויר שהעמידה לרשותנו את צילומי האוויר, לאדריכל רענן כסלו מרשות העתיקות שהעמיד לרשותנו צילומים ממבצר עתלית, לד"ר חווה להב מהחברה להגנת הטבע, למר בן גלילי שעיבד וערך את התמונות ועיצב את השחזורים הגרפיים, למר רענן שמואלי שהעמיד לרשותנו את ארכיון הצילומים של הצלם קורט ברמר, למר מוטי דיסקין מעתלית, למר יקיר דוידסקו מעתלית, למר פסח גרופר מעתלית, לפרופ' אברהם רונן, למר אבנר שץ, למר דותן רותם, לד"ר ברוך רוזן, למר רפי פלד, לגב' רותה פלד, למשפחת אלמקיאס, לעמותת כחול וירוק, לגב' ענבר מעוז, לחברת החשמל, למר איתמר רוסלוי וגב' אירית רוסלוי, לוועד עתלית על ניקוי והכשרת חלקים משביל הסיור, ולמר אלון דנקנר ומר דב שחר מחברת המלח על הסיוע בחפירות אתר עתלית-ים, ובתכנון מוזיאון עתלית והכשרת מצפה הנוף בשמורת הטבע חורבת קרתה ולמורות בית הספר גלי עתלית ולמר יוסף גלילי ומר איתמר גרינברג על הצילומים התת ימיים.

על המחברים

ד"ר אהוד גלילי - יליד 1950, דור רביעי לאנשי ים בארץ ישראל. סיים לימודי תואר שני באוניברסיטת חיפה, ולימודי דוקטורט באוניברסיטת תל אביב. כיום ארכיאולוג ימי ברשות העתיקות וחבר הוועדה לשמירת הסביבה החופית. הקים את סקר ההצלה התת-ימי הארצי במסגרת אוניברסיטת חיפה ואת מערך הפיקוח הימי וניהול המשאבים הימיים ברשות העתיקות. החל משנת 1964 השתתף ברציפות בפעילות ארכיאולוגית תת ימית בחופי הים התיכון, ימת הכינרת וים סוף, תחילה כמתנדב במסגרת האגודה למחקר תת-ימי בישראל והחל משנות השמונים כארכיאולוג ימי חוקר. את מרבית שנות פעילותו הקדיש להצללת שרידי התרבות הימית של ארץ ישראל, הנהרסים בקצב מהיר כתוצאה מעליית מפלס הים ומפעילות האדם.

גילה, חפר וחקר כפרים ניאוליתיים שהוצפו על ידי הים בחוף הכרמל, מאות ספינות טרופות ומטענים, מתקני נמל, מעגנים ומתקני חוף חצובים. איתר והביא לקבורה לוחמים נעדרים מהצוללת האיטלקית שירה וממטוס מוסקיטו של חיל האוויר. השתתף בגיבוש וחקיקת החוק לשמירת הסביבה החופית, ממחברי מסמך המדיניות למימי החופים של מדינת ישראל, מסמך המדיניות הלאומי למיגון, שימור והצלת יישובי החוף העתיקים של ישראל ותכנית לשימור אתרי תרבות טבע נוף ומוורשת בעתלית. חקר את השינויים בגובה פני הים והציבות הטקטוניות של חופי ישראל, התפתחות העוגנים, אבזרי הדייג וחפצי הימאים בתרבויות הימיות הקדומות של ארץ ישראל. חבר פעיל בעמותת כחול וירוק לאיכות הסביבה בחוף הכרמל.

רינה תירוש - מנהלת זו השנה השביעית את ביה"ס היסודי "גלי עתלית", היחיד ביישוב. סיימה לימודי חינוך לתואר ראשון במכללת אורנים, תואר שני בלימודי ארץ ישראל באוניברסיטת חיפה ולימודי תעודה כיועצת ארגונית של ארגון איפ"א וניהול משאבי אנוש.

בעבר נהלה את ביה"ס היסודי בקיבוץ יגור, בו התחנכו ילדי הקיבוץ. לאחר שביה"ס ביגור עבר למועצה האזורית זבולון, בחרה רינה לנהל את ביה"ס בעתלית, יישוב קטן וכפרי הממוקם בין הכרמל לים. מקום זה אפשר לה לממש את תפיסתה החינוכית ולבטא את השקפת עולמה, על פיה הסביבה הינה מרכיב מכריע בהתפתחות התלמיד להיות אדם אוהב אדם היודע את זהותו, מתוך קשר למקום הולדתו, למשפחתו ולארצו. היעד הראשון אותו קידמה בביה"ס היה הגברת תחושת המוגנות והביטחון של כל באי ביה"ס ויצירת אורח חיים מיטבי המכונה "מ.ת.נ.ה.", זאת במטרה ליצור תנאים הולמים ללמידה וקידום ההישגים לימודיים. **תכנית המ.ת.נ.ה זיכתה את ביה"ס בפרס חינוך.** לאחר הטמעת התכנית מתמקד ביה"ס בתהליך העצמת התלמידים וחיזוקם האישי ועידודם לפעול באחריות, אכפתיות ומעורבות. ביישמה ניהול מקצועי ואיכותי הובילה רינה את ביה"ס להסמכה של **"תו איכות"**, כלי ארגוני המחייב עבודה מערכתית הכוללת: הגדרת יעדים, גיבוש תכנית פעילות של ביה"ס, התקנת נהלים, הגדרת תפקיד המורה וייעול עבודתו, מעקב, בקרה וניתוח ביצועי ההוראה וההתנהלות הכספית. כל אלו במטרה להביא להתייעלות בעבודת ביה"ס ושיפור ההוראה. רינה היגיעה לעתלית בשנת ה-100 למושב ומיד

החלה עם צוות ביה"ס בארגון חגיגות ה-100 לעתלית כחלק מתכנית הלימודים. מכאן התפתחה התכנית המורחבת "**שבילי עתלית**", שכללה הקמת מרכז למורשת עתלית בביה"ס. מרכז זה יהווה בסיס יציאה למסלולי סיור בעתלית, אותו ידריכו התלמידים. כחלק אינטגרלי מתפיסה זו מטפח ביה"ס את הקשר לקהילה ופועל ביחד עם מועדון הותיקים של הישוב, מועדון המזל, עורך טקסים יישוביים ומפעיל את תכנית מעברים, לקראת המעבר של ילדי הגנים לכיתה א'. במסגרת התכנית אימץ ביה"ס את גן שרון, בו מקיימים תלמידי כיתות ו' הדרכה למבקרים ולחיילי גולני הרואים בגן חלק מהכשרתם כלוחמים. ביה"ס "גלי עתלית" זכה בהכרה כ"**בית ספר ירוק**" הפועל למען השמירה על איכות הסביבה. במסגרת זו הוקמה בביה"ס תחנת מיחזור יישובית. ביה"ס משתתף בפרויקט שומרי החוף ותלמידיו יוצאים 3 פעמים בשנה לניקוי החופים באזור תוך לימוד סוגיות אקולוגיות הקשורות לחוף הים.